KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Az Országos Könyvtárügyi Tanács és a Könyvtártudományi és Módszertani Központ folyóirata

34. ÉVFOLYAM
1988. 1. SZÁM

A szerkesztőbizottság elnöke:
Papp István

Szerkesztőbizottság:
Balázs Sándor, Bujdosó Ernő,
Földi Tamás, Gál Andorné,
Havasi Zoltán, Horváth Tibor,
Katsányi Sándor, Kiss Jenő,
Kováts Zoltán, Orosz Bertalanné,
Ruzsás Lajosné Tóth Gyula

Felelős szerkesztő:
Gerő Zsoltné

Szerkesztő:
Pál Ilona

Szerkesztőség:
Budavári Palota F épület
Budapest 1827
Telefon: 757-533/519 vagy 517 m.

Megjelenik kéthavonként.
Példányszám: 1350
Egyes szám ára: 30,– Ft
Évi előfizetési díj: 180,– Ft

Terjeszti a Magyar Posta.
Előfizethető
bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál,
a Posta hírlapüzleteiben
és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál
(HELIR) Budapest, 1900 V., József nádor tér 1.,
közvetlenül, vagy postautalványon,
valamint átutalással a HELIR 215–96162
pénzforgalmi jelzőszámra.

Külföldre előfizethető
a Kultúra
Könyv- és Hírlapkereskedelmi Vállalatnál
Budapest P.O.B. 149
1376
Múzsák Közművelődési Kiadó
Budapest, 1988
Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató
Megjelent: 10,01 A/5 ív terjedelemben
Készült a Múzsák Közművelődési Kiadó
nyomdájában
11336/87

HU ISSN 0023–3773
INDEX 26 408

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KEDVES OLVASÓNK!

A 34. évfolyam egyes füzeteiben – megfogyatkozott terjedelmi lehetőségeink miatt – nem közlünk rövidítés jegyzéket. A kevésbé ismert rövidítéseket a közleményekben feloldjuk, év végén pedig, szokásunkhoz híven, az egész évi anyagból kumulált rövidítés jegyzéket adunk közre. (A szerk.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

TARTALOM

Abstracts 5
Inshaltsangaben 7
Резюме 9

LEBOVITS Imre
Könyvtárunk múltja, jelene, jövője 12
DÖMÖTÖR Lajosné – EGYHÁZY Tiborné – KOVÁTS Zoltán
A Számítógépes Kémiai Szakirodalomfigyelő Szolgálat 16 évének mérlege . . . 25
URBÁN László
A harántpályás tömörraktár 32
KOVÁTS Zoltán
Az IATUL és a hazai tagkönyvtárak kapcsolatai 42
ERDÉLYI Frigyesné
Flexibilis zenei osztályozási rendszer. *Kiegészítési javaslatok az apparátus jelzeteléséhez* 50

Kitekintés

ELDERINK, C.M.: A holland közművelődési könyvtárpolitika új tervei
(Ford. és töm.: SZÖLLŐSY Éva) 68
SCHOOTS, P.J.Th.: Online rendszerek a közművelődési könyvtárakban
(Ford. és töm.: SZÖLLŐSY Éva) 71
DUIJKER, E.: Az NBLC Központi szolgáltatásai 74
LÉCESNÉ MESTERHÁZI-NAGY Márta: Látogatás néhány holland
egyetemi könyvtárban 78
Könyvtárgépesítés Hollandiában: a PICA (Töm.: SZÖLLŐSY Éva) 89
Hírek az IFLA életéről (PAPP István) 101

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Szemle

CSAPODI Csaba–TÓTH András–VÉRTESY Miklós: Magyar könyvtártörténet (Ism.: GYŐRI Erzsébet) 105
Aspects of African librarianship. A colletcion of writings. Ed by Michael Wise. *Afrika könyvtárügyéről. Cikkgyűjtemény.* (Ism.: MARTON János) 107
VÁSÁRHELYI Pál: Mikroszámítógépek az információs munkában (Ism.: SEBESTYÉN György) 110

E számunk szerzői, közreműködői: DUIJKER, E. (NBLC, Hollandia), DÖMÖTÖR Lajosné (VVEKK), ELDERINK, C. M. (Hollandia), EGYHÁZY Tiborné (VVEKK), ERDÉLYI Frigyesné (ÁGK), GYŐRI Erzsébet (OSZK KMK), KOVÁTS Zoltán (VVEKK), LEBOVITS Imre (BME), LÉCESNÉ MESTERHÁZI-NAGY Márta (BME), MARTON János (MTA Szegedi Biológiai Központ Könyvtára), PAPP István (FSZEK), SCHOOTS, P. J. Th. (Városi Könyvtár Hollandia, Rotterdam), SEBESTYÉN György (ELTE BTK), SZÖLLŐSY Éva (MTI), URBÁN László (OSZK KMK)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ABSTRACTS

LEBOVITS Imre: **The past, present and future of our library.** – The Central Library of the Budapest Technical University has an exceptional position as compared to other libraries or documentation institutions collecting and providing technical documents: on the one hand it is a considerable source of information, and on the other it is a constant user of information. However, considering the modernity of its services, it is lagging behind the major Hungarian libraries and information centres – primarily due to the lack of infrastructure –, and it is approaching a level that will exclude it from international information systems. On the bases of international, Hungarian and technical university experiences the model of a new type of library is outlined that would satisfy users' needs on a high level in the long run. The model is meant to be a goal the realization of which is attainable through our developmental steps in this direction determined by our financial possibilities. [pp. 12–24]

DÖMÖTÖR Lajosné – EGYHÁZY Tiborné – KOVÁTS Zoltán: **The balance of the 16 years of the computerized bibliographic information service in the field of chemistry.** – The Central Library of the Veszprém University of Chemical Industry organized its computerized bibliographic information service based on the databases of the Chemical Abstracts Service available on magnetic tapes. The rise of the rent and royalties of the database as well as shift of users' needs to online search lead to the termination of the service in 1987. During the 16 years of its operation, the service provided 2 288 392 bibliographic entries at the cost of 29 141 158 forints to the Veszprém Technical University, the Hungarian R+D field and to the chemical industry. I.e. the average expense of the retrieval of one bibliographic entry was 22.62 forints. The article attempts to show the amount of expenses and its social return by means of quantitative data changing anually. [pp. 25–31]

URBÁN László: **Compact shelves on transversal track.** – By means of the traditional so-called parallel-track rolling-shelf storage equipment 48–84% of the basic area available could be utilized depending on the structural features of the building. However, the increase of this rate is always followed by an exponential increase of the storage capacity mobile and by that of the bulk of material stored in it. Though the rate of 74–84% is feasible technically, it does not seem to be efficient since the mass of one railway truck must be moved in the average case, but in extraordinary circumstances four-waggonmass should be moved. By changing the direction of rolling shelves, the energy requirement can usually be reduced to the rate of moving a storage capacity of 1–2 cubic meters. Exceptionally, a 75% utilization of the basic area goes together with the mobilization of some 2–4 cubic meters only. The transversal direction of the track means that the equipment will be less sensitive to the structural features of the building, and a multi-level scaffolding could be built instead of the so-called high-mounts so that the energy requirement would remain the moving of 1–2 cubic metres. [pp. 32–41]

KOVÁTS Zoltán: **The relations of IATUL and its Hungarian member libraries.** – The central libraries of Hungarian technical universities have been members of the organization IATUL for some two decades. The IATUL was founded in 1955 by van der Volk, director of the technical university library of Delft, The Netherlands realizing that the information needs of modern science and technology cannot be satisfied without the organized and flexible international cooperation of the special libraries

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

involved. Hungarian member libraries agree completely with the above statement and the tasks that follow from it. The flow of information is not unidirectional in IATUL in spite of the considerable differences between the level of development of the member countries. Hungarian member libraries have also been able to return the valuable and friendly help of Western countries' special libraries with some useful ideas and experiences. [pp. 42–49]

ERDÉLYI Frigyesné: **Flexible musical classification scheme. Suggestions for the extensions of the codes of the scheme.** – The study describes the theses by Iván Pethes entitled „The classification of music literature and compositions" focusing on the notation of the scheme so as to illustrate the development of classification in music. Thus the place of music in various scientific and library systems is described. Then the theoretic and practical questions and the structure of the flexible music classification scheme are tackled. The notational problems of the scheme are described that were discussed in the AIBM as well. The notification requirements and possibilities of the music instrument field are analysed that had not been dealt with at all or in detail by the Pethes system. Her detailed suggestions for the extension of the scheme in the notation of 1) historical, 2) folk and out-of Europe, and 3) Hungarian folk instruments are presented in the appendix with the aim of raising a discussion. [pp. 50–67]

Abroad

ELDERINK, C. M.: **New plans of the Dutch public library policy.** Translated and abstracted by Éva SZÖLLŐSY. [pp. 68–70]

SCHOOTS, P. J. Th.: **Online systems in public libraries.** Translated and abstracted by Éva SZÖLLŐSY. [pp. 71–73]

DUIJKER, E.: The NBLC'S Central Services [pp. 74–77]

LÉCESNÉ MESTERHÁZY-NAGY Márta: **Visit to some Dutch university libraries.** – A report on the experiences gained from the visiting of the libraries of Leiden, Groningen, Utrecht, Amsterdam and Delft. [pp. 78–88]

Library automation in the Netherlands: PICA. – On the bases of the studies: BOSSERS, A. – MUYEN M.: Library Automation in the Netherlands and PICA (The electronic Library 2.vol. 1984. 87–99. p.) and COSTERS, L. – BUYS, J.: Results of an experiment with a online Public Access Catalogue (Future of online catalogs 1986. p. 339–358.) the review was prepared by Éva SZÖLLŐSY. [pp. 89–100]

IFLA news. Based on no.3. 1987, of IFLA Journal. By PAPP István. [pp. 101–104]

Reviews

CSAPODI Csaba – TOTH András – VÉRTESY Miklós: **Magyar Könyvtártörténet.** *Hungarian library history.* Budapest, Gondolat, 1987. (Rev.: GYŐRI Erzsébet) [pp. 105–106]

Aspects of African librarianship: A collection of writings. (Ed. by Michael WISE. – London; New York: Maussell, 1985. – VIII, 326 p.) (Rev.: MARTON János). [pp. 107–109]

VÁSÁRHELYI Pál: **Mikroszámítógépek az információs munkában.** (Microcomputers in information.) (Rev.: SEBESTYÉN Görgy) [pp. 110–111]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

INHALTSANGABEN

LEBOVITS Imre: **Vergangenheit, Gegenwart, Zukunft unserer Bibliothek.** – Die Zentralbibliothek der Budapester Technischen Universität ist innerhalb unseres Landes, im Vergleich mit den anderen Bibliotheken oder Informationsunternehmen die technische Dokumente sammeln und Dienste leisten, in einer Ausnahmestellung: sie ist einerseits eine bedeutende Informationsquelle, andererseits ein ständiger Benutzer der Informationen. Hinsichtlich der Modernheit ihrer Dienstleistungen – vor allem wegen Mangel der damit verbundenen Infrastrukturen – ist sie, im Vergleich mit den bedeutenden ungarischen Bibliotheken und Informationszentralen im Nachteil, sie nähert sich einem solchen Zustand, wo sie sich selbst aus dem internationalen Informationssystem ausschliesst. Aufgrund der internationalen, ungarischen und technischen Universitätserfahrungen, stellen wir das Modell einer solchen Bibliothek neuen Typs dar, die in längerer Distanz die ihr gegenüber gestellten Ansprüche von hohem Niveau befriedigen kann. Als Ziel wird jene Aufgabe ihr gegenüber gestellt, dass sie die Entwicklung in solcher Richtung lenken soll, wie dies unsere wirtschaftlichen Möglichkeiten festsetzen. [S. 12–24]

DÖMÖTÖR Lajosné – EGYHÁZY Tiborné – KOVÁTS Zoltán: **Die Bilanz der 16 Jahre des Dienstes des Komputerisierten Chemischen Fachliterarischen Beobachters (DKCFB).** – Die Zentralbibliothek der Universität der Chemischen Industrie, Veszprém organisierte im Jahre 1971 ihren DKCFB, gegründet auf die Magnetbänder-Datenbanken der Chemical Abstracts Service. Die Dienstleistung musste im Jahre 1987 eingestellt werden, infolge der erhöhten Miete und Lizenzgebühren der Datensammlungen und wegen Verlegung der Benützeransprüche auf On-line Technik. Während den 16 Jahren seiner Tätigkeit hat das DKCFB 1,288 392 bibliographische Daten gegen einen Aufwand von Ft. 29,141 158 für die Universität der Chemischen Industrie, Veszprém, der ungarischen Forschung + Entwicklung und der chemischen Industrie geliefert. Das heisst, dass die Durchschnittskosten beim Suchen einer einzigen bibliographischen Angabe Ft. 22,62 ausmachten. Der Artikel wünscht den Betrag der Aufwände und ihre gesellschaftliche Vergütung besprechen, wobei die jährliche Aenderung der komputerisierten Daten dargestellt wird. [S. 25–31]

URBÁN László: **Das querstreckige Kompaktmagazin.** – Mit Hilfe der traditionellen – parallelstreckig genannten – Rollkästen-Magazineinrichtungen, kann die zur Verfügung stehende Grundfläche in einer Proportion zwischen 48–84% ausgenützt werden, in Funktion der baukonstruktionellen Gegebenheiten. Die Erhöhung dieser Prozentproportion entspricht jeweils dem fallweise durchschnittlich bewegbaren Magazinumfang und entspricht auch der Erhöhung gemäss der Exponentialfunktion des darin gespeicherten Materials. Die Ergebnisse zwischen 74 und 84%, die zwar technisch noch erreichbar sind, scheinen kaum wirtschaftlich zu sein, da im Durchschnitts fall die Menge je eines Eisenbahnlastwagens in Bewegung gesetzt werden muss; im Definitivfall erhöht sich diese Menge auf vier Lastwägen. Durch eine veränderte Bewegungsrichtung der Rollkästen kann dieser Energieanspruch im allgemeinen auf das Mass zur Bewegung von 1–2 m^3 Speicherrauminhalt beschränkt werden. Im Ausnahmefall beschränkt sich dies nur auf die Bewegung von 2–4 m^3, falls die Proportion der Raumbenützung sich naheliegend zu 75% nähert. Sollte die Strecke querlaufend geführt werden, wird die Einrichtung auf die Gebundenheiten der Baukonstruktion weniger empfindlich reagieren. Wir können – statt der bisherigen sogenannten Hochbaugerüste – solche mehrstöckige Baugerüste bauen, dass diese den Energieanspruch unverändert auf die 1–2 m^3 Bewegung gezwungen, einschränken. [S. 32–41]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KOVÁTS Zoltán: **Beziehungen zwischen IATUL und den ungarischen Mitgliedbibliotheken.** – Die Zentralbibliotheken der technischen ungarischen Universitäten sind ungefähr seit zwei Jahrzehnten Mitglieder der IATUL Organisation. Die IATUL wurde im Jahre 1955 von van der Wolk, Bibliotheksdirektor der technischen Universitätsbibliothek in der holländischen Stadt Delft gegründet. Man wurde gewahr, dass der Informationsanspruch für die moderne Wissenschaft und Technik ohne der organisierten und elastischen internationalen Zusammenarbeit der interessierten Fachbibliotheken, nicht gesichert werden kann. Die ungarischen Mitgliedbibliotheken sind mit den obigen Feststellungen und den daraus folgenden Arbeiten weitgehends einverstanden. Der Informationsstrom geht, trotz den verschiedenen Entwicklungsumständem der in IATUL vertretenen Länder, nicht in einer Richtung. Die ungarischen Mitgliedbibliotheken konnten ebenfalls mit nutzbaren Ideen und Erfahrungen die wertvolle und freundschaftliche Hilfe der Fachbibliotheken in entwickelten kapitalistischen Ländern, erwidern. [S. 42–49]

ERDÉLYI Frigyesné: **Ein flexibiles Klassifikationssystem für Musik. Vorschläge zur Ergänzung der Signaturisierung des Apparates.** – Um die Entwicklung der musikalischen Klassifikation vorzustellen, beschreibt die Studie, konzentrierend auf die Signaturisierung des Apparates, die Abhandlung von Iván Pethes „Klassifikation der Musikliteratur und Musikstücke". Damit bestimmt sie den Platz der Musik in den verschiedenen Wissenschafts- und Bibliothekssystemen. Danach bespricht sie die theoretischen und praktischen Fragen und den Aufbau der flexibilen Klassifikation für Musik. Sie stellt dar die Probleme der Signaturerrichtung des Apparates, die sich auf der Ebene der AIBM (Association Internationale des Bibliothéques, Archives et Centres de Documentation) aufwerfen. Sie analysiert die Ansprüche und Möglichkeiten der Signaturerrichtung, die teilweise oder gänzlich auf den Gebieten des Instrumentenapparates im Pethes System unbearbeitet geblieben sind. Im Anhang werden detailliert Ergänzungsvorschläge bzgl. Signaturisierung der nachstehenden Gebiete zur Diskussion empfohlen: 1. geschichtlich; 2. volksmässig und ausser Europa; 3. ungarische Volksinstrumente. [S. 50–67]

Ausblick

ELDERINK, C. M.: **Neue Pläne der holländischen allgemeinen öffentlichen Bibliothekspolitik.** Übersetzt und zusammengefasst: SZÖLLŐSY Éva. [S. 68–70]

SCHOOTS, P. J.: **Online Systeme in den allgemeinen öffentlichen Bibliotheken.** Übersetzt und zusammengefasst: SZÖLLŐSY Éva.[S. 71–73]

DUIJKER, E.' Zentraldienste der NBLC [S. 74–77]

LÉCESNÉ MESTERHÁZI-NAGY Márta: **Besuch in einigen holländischen Universitätsbibliotheken.** – Bericht über die Erfahrungen gesammelt während der Besuche in den Bibliotheken von Leyden, Groningen, Utrecht, Amsterdam und Delft.[S. 78–88]

Automatisierung der Bibliotheken in Holland: PICA. – (BOSSERS, A. – MUYEN, M.: Library Automation in the Netherlands and PICA = The electronic Library 2.vol. 1984. 87–99.p. und COSTERS, L. – BUYS, J.: Results of an experiment with an online Public Access Catalogue-Future of online catalogs 1986. 339–358. p.) Aufgrund obiger Studien zusammengestellt: SZÖLLŐSY Éva.[S. 89–100]

Nachrichtenteils aus dem Leben der IFLA. – Aufgrund des Nach – richenteils in IFLA Journal 1987. No. 3. Zusammengestellt: PAPP István.[S. 101–104]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Rezensionen

CSAPODI Csaba – TÓTH András – VÉRTESSY Miklós: **Ungarische Bibliotheksgeschichte.** Budapest. Gondolat, 1987. 529 p. (Rez.: GYŐRI Erzsébet) [S. 105–106]

Aspects of African librarianship *Bibliothekswesen in Afrika.* Artikelsammlung. (Ed.by Michael WISE. – London; New York: Mansell, 1985. VIII. 326 p. (Rez.: MARTON János) [S. 107–109]

VÁSÁRHELYI Pál: **Mikrocomputers in der Informationsarbeit.** (Rez. SEBESTYÉN György) [S. 110–111]

РЕЗЮМЕ

ЛЕБОВИЧ Имре: **Прошлое, настоящее и будущее нашей библиотеки.** – Центральная библиотека Будапештского политехнического института занимает исключительное положение среди венгерских библиотек и информационных учреждений, собирающих и распространяющих научно-технические материалы. Она является с одной стороны важным источником информации, а с другой – постоянным ее потребителем. Однако, современность ее услуг отстает от уровня значительных венгерских библиотек и информационных учреждений (прежде всего за недостатком технических средств), и есть опасение, что библиотека скоро сама исключает себя из международных информационных систем. Автор, на основе международного, венгерского и институтского опыта намечает модель библиотеки нового типа, которая долгое время и на высоком уровне умеет удовлетворить запросам. Эта модель будет определять направление развитий, которые конечно обусловлены экономическими возможностями. [стр. 12–24]

ДЕМЕТЕР Лайошнэ – ЭДЬХАЗИ Тиборнэ – КОВАЧ Зольтан: **Баланс 16-летней работы Службы автоматизированного ИРИ по химии.** – Центральная библиотека Веспремского химического института организовала автоматизированное ИРИ в 1971 г. опираясь на магнитные ленты, поставленные фирмой Chemical Abstracts Service. В 1987 г. пришлось прекратить работу Службы, так как повысились наемная плата и авторские, а потребители стали все больше предпочитать диалоговый режим информационного поиска. За 16 лет работы Службы затраты составили 29 141 158 форинтов, и за эту сумму Служба сообщила институту, венгерским НИР и ОКР и химической промышленности 1 288 392 библиографические ссылки. Т.е. средние расходы на ссылку составили 22,62 форинта. Статья сообщает цифровые данные о затратах по годам, и также пишет о том, как эти расходы оправдываются с точки зрения обшества. [стр. 25–31]

УРБАН Ласло: **Компактный склад с поперечным путем.** – При помоши традиционных складских оборудований с катающимися шкафами – с т.н. параллельным путем – можно использовать 48–84% площади помещения в зависимости от структуры здания. Однако, росту процентного отношения всегда сопутствует экспоненциальный рост средней складской емкости, которая может быть продвинута разом, и рост массы складируемого в ней материала. Величины в

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

области 74–84%, хотя достижимы с точки зрения техники, едва ли оказываются рентабельными, потому что в среднем случае приходится продвигать массу одного товарного вагона, а в крайнем случае – массу четырех. Изменяя направление движения катающихся шкафов потребность в энергии можно снизить в общем до необходимой к продвижению 1–2 кубометров складской емкости. Исключительно, в случае использования площади около 75%, потребность в энергии ограничивается нужной для продвижения 2–4 кубометров. Применяя поперечные пути оборудование меньше чувствительно к обусловленностям, связанным со структурой здания. Вместо т.н. высоких стеллажей можно строить каркас с несколькими этажами, и потребность в энергии остается та же самая, как у продвижения 1–2 кубометров. [стр. 32–41]

КОВАЧ Зольтан: **Отношения ИАТУЛ и венгерских библиотек-членов.** – Центральные библиотеки венгерских политехнических институтов являются членами Международной ассоциации библиотек политехнических институтов (ИАТУЛ) уже около 20 лет. ИАТУЛ был основан в 1955 г. директором политехнического института г. Дельфт (Голландия), ван дер Волком. Он сознал, что информационным потребностям современной науки и техники нельзя удовлетворить без организованного и гибкого сотрудничества заинтересованных научно-технических библиотек. Венгерские библиотеки-члены в высшей степени согласные с этим установлением и вытекающими из него задачами. Информационный поток в ИАТУЛ не является односторонним, хотя страны-члены развиты в различной степени. И венгерские библиотеки смогли годными идеями и опытом отвечать на ценную и дружескую помощь научно-технических библиотек развитых капиталистических стран. [стр. 42–49]

ЭРДЕЙИ Фридьешнэ: **Гибкая музыкальная классификация. Предложения по дополнению индексирования инструментовки.** – Статья представляет труд Ивана Петеша "Музыкальная литература и классификация музыкальных произведений", сосредоточивая на индексирование инструментовки, чтобы показать развитие музыкальной классификации. Этим дает представление о месте музыки в различных системах научной и библиотечной классификации. Затем обсуждаются теоретические и практические вопросы и структура гибкой музыкальной классификации. Излагаются проблемы индексирования инструментовки, которые поставились и в рамках ИАМЛ. Анализируются потребности и возможности индексирования областей музыкальных инструментов, отчасти или полностью неразработанных в системе Петеша. В приложении ставится на обсуждение подробное предложение по дополнению об индексировании 1/ исторических, 2/ народных вне-европейских, 3/ венгерских народных музыкальных инструментов. [стр. 50–67]

Библиотечное дело за рубежом

ЭЛЬДЕРИНК, Ц. М.: **Новые планы библиотечной политики в области массовых библиотек.** (Перев. и сумм.: СЕЛЛЕШИ Ева) [стр. 68–70]

ШОЦ, П. Й. Т.: **Диалоговые ИПС в массовых библиотеках.** (Перев. и сумм.: СЕЛЛЕШИ Ева) [стр. 71–73]

ДУИЙКЕР, Е.: **Центральные услуги NBLC.** [стр. 74–77]

ЛЕЦЕШНЭ МЕШТЕРХАЗИ-НАДЬ Марта: **Посещение в нескольких университетских библиотеках Голландии.** – Отчет об опыте посещения библиотек гг. Лейден, Гронинген, Утрехт, Амстердам и Дельфт. [стр. 78–80]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Автоматизация в библиотеках Голландии: PICA. – Обзор на основе статей: BOSSERS, A.–MUYTN, M.: Library automation in the Netherlands and PICA (The Electronic Library. 2.vol. 1984. 87–99.p.); COSTERS, L.–BUYS, J.: Results of an experiment with an online Public Access Catalogue (Future of online catalogs. 1986. 339–358.p.) (СЕЛЛЕШИ Ева) [стр. 89–100]

Новости о жизни ИФЛА. – Оброз отдела новостей журнала IFLA Journal № 3 1987 г. [стр. 101–104]

Обзор

CSAPODI Csaba – TÓTH András – VÉRTESY Miklós: **Magyar könyvtártörténet. История венгерских библиотек.** (Budapest, Gondolat, 1987. 529 p.) (Рец.: ДЬЕРИ Эржебет) [стр. 105–106]

Aspects of African librarianship: A collection of writings. Библиотечное дело в Африке. Сборник статей. (Ed. by Michael WISE. – London; New York: Mansell, 1985. – VIII, 326 p.) (Рец.: МАРТОН Янош) [стр. 107–109]

VÁSÁRHELYI Pál: **Mikroszámítógépek az információs munkában.** (Микро-ЭВМ в научно-технической информации. (Рец.: ШЕБЕШТЬЕН Дьердь) [стр. 110–111]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KÖNYVTÁRUNK MÚLTJA, JELENE, JÖVŐJE

LEBOVITS IMRE

Bevezetés

A BME Központi Könyvtára ez évben lépett alapításának 140-ik esztendejébe. Története – mely szorosan kapcsolódik egyetemünk történetéhez – tanulsággal szolgál arra, hogy egyetem, felsőoktatási intézmény sohase létezhetett korszerű könyvtár nélkül. Ezt az igényt mindenkor az oktatók és hallgatók képviselték – a kormányok viszont ennek létjogosultságát csak ritkán ismerték el.

Fogalmazhatunk úgy is, hogy az oktatók, a tudomány művelői számára a szakirodalmi információ nélkülözhetetlen; az információt tehát a *valóságos* társadalmi értékének megfelelően becsülték, mint munkájuk alapfeltételét. Erről tanúskodik az a tény, hogy könyvtárunk vezetését – szinte minden időben – az egyetem egy-egy kinevezett professzorára bízták; ez a nehéz idők során gyümölcsözőnek bizonyult a könyvtár fenntartásáért, fejlesztéséért folytatott harcban.

Karácsony Mihály, a József Ipartanoda, az egyetem elődintézményének igazgatója már a tanintézet megalakulásától küzd könyvtárért; 1846-ban a helytartótanácshoz írt felterjesztésében – többek között – így indokolja kérelmét: „Ha az elméleti irányú tanodákban a könyvtárak s a tudományok fejlődését figyelemmel kísérő folyóiratok szükségesnek elismertetnek, – ipartanodáknál, melynek tantárgyai a naponkénti alkalmazás által naponként új meg új eredményekre vezetnek, az intézet süllyedése nélkül nem lehet a tanároknak a tudományokban fokozatos haladás eszközeit megtagadni"[1] (kiemelés tőlem).

1848. április 9-én keltezett az „összes ipartanodai hallgatóság határozatát" tartalmazó falragasz, amelynek 4. pontja „Az összműegyetem igényeinek megfelelő könyvtár, s ennek tanulók általi használhatása" a hallgatóság igényeit fogalmazza meg, bizonyítva az oktatók és hallgatók érdekazonosságát.[2]

Eötvös József, az első felelős magyar kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere – tudós is lévén – e petícióban a valós társadalmi igényeket felismerve intézkedik arról, hogy a könyvtár alapítására 500 forintot kapjon az Ipartanoda, majd 1848. május 9-én könyveket küld könyvtárunknak. A létrejött könyvtár beszerzési forrását az ezt követő időkben is – a változó mértékű állami segély mellett – a hallgatók beiratkozási díja képezte. 1867 után az ipari fellendülés szülte szakemberigény növeli a hallgatók számát, az 1871/72-es tanévtől egyetemi rangra emelt intézmény könyvtára folyamatosan fejlődik; a beiratkozási díjakból származó összeget évi 3000 Ft állami dotáció egészíti ki.

Stoczek József első rektorunk az 1871/72-es tanévről írt zárójelentésében ezt írja: „Kiemelkedő lévén, hogy a beszerzéseknél a tudományos folyóiratokat, – minthogy azok

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

képezik a haladó tudomány kincsei terjesztésének legbiztosabb vehiculumát helyeztük az első vonalra. Jelenleg 123 tudományos folyóirattal rendelkezik könyvtárunk, és azok nagyobb része teljes példány." [3]

Nem elgondolkodtató-e Stoczek rektor megállapítása napjainkban azok számára, akik a „műszaki haladás érdekében" éppen a folyóiratok beszerzésén akarnak takarékoskodni?

Az 1885-ös könyvtári statisztikai felmérés szerint könyvtárunk az ország könyvtárai között nagyságrendben a tizenhatodik helyet foglalja el, „modern könyvtárnak" ítélik, amelyet a tanszemélyzet mellett végre a hallgatóság is használhat. *Wartha* Vince professzor igazgatása alatt szakkönyvtári jellege kifejlődik. Wartha büszkesége, hogy vezetése alatt a könyvállomány 10 431 művel gyarapszik, a nagyrabecsült folyóiratok száma is 173-féleségről 467-re emelkedik, az olvasóknak pedig kényelmes, 110 férőhelyes olvasóterem áll rendelkezésre. Mindemellett, e nemzetközi hírű tudós természetszerűleg e területen is nemzetközi mércével mérve keserűen állapítja meg 1893-ban: „És hol állunk ma? Európa művelt nemzetei sorába szeretnénk lépni, de pirulnunk kell, ha szegényes ruházatunkra tekintünk. Valóságos könyvtárunk nincs és azok a könyvgyűjtemények, melyek rendelkezésünkre állanak, alig tartalmaznak többet, mint ami a mindennapi kenyérkeresetnek megfelel, s amellett pénz- és munkaerő hiányában nagyobb részt rendezetlenek, s azért nehezen hozzáférhetők. A magyar szaktudós sok esetben kénytelen külföldi könyvtárakhoz fordulni!" Majd később: „Megfogja magát bosszulni a közönyösség – amire nálunk minden irányban akadunk – a jövő nemzedékén, amikor már késő lesz a bajokon segíteni." [4]

És itt álljunk meg a történelmi visszaemlékezésben, mert a közel 100 évvel ezelőtti helyzetértékelés aktualitása ma is megdöbbentő. Hazánk a második ipari forradalmát élő nyugat-európai országokkal szemben még nincs túl ma sem az ipari forradalom első korszakán. Ennek oka – megítélésünk szerint –, hogy a szellemi, a mérnöki munkához szükséges információs infrastruktúra nem fejlődik a kor szükségleteinek megfelelően.

Kezünkben van az MSZMP KB állásfoglalása és a kormány munkaprogramja,[5,6] amely hazánk gazdasági-társadalmi fejlődését van hivatva a holtpontról kimozdítani. A fejlődés feltétele, hogy minden intézmény, minden állampolgár gondolkodjon és cselekedjen; a tőle telhető legjobbat és legtöbbet nyújtsa a társadalom számára.

A következőkben közreadjuk a központi könyvtárról készült helyzetjelentést s az egyetemi könyvtári rendszer fejlesztési tervét abban a reményben, hogy kormányzatunk – a múlt tapasztalatai alapján – megfontolás tárgyává teszi a szakirodalmi információ szerepének újraértékelését a műszaki fejlesztésben.

A Központi Könyvtár mai helyzete*
(10 év adatai)

A Központi Könyvtár tényleges helyzetét csak abban az esetben tudjuk hitelt érdemlően megvizsgálni, ha a sok szempont közül a meghatározó feltételeket elemezzük. A vonatkozó adatok és a mellékelt táblázatok segítségével az alábbi következtetéseket vontuk le:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

a) Az elmúlt 10 év alatt a könyvtár munkatársainak létszáma lényegében változatlan maradt. A könyvtár modernizálása nem indult meg, így a fejlesztéshez, gépesítéshez nélkülözhetetlen, könyvtári folyamatot is ismerő szakemberrel nem rendelkezünk.

b) A Központi Könyvtár költségvetése évről évre növekszik, melyet ha összevetünk a bekövetkezett árváltozásokkal, kiderül, hogy költségvetésünk reálértéke jelentős mértékben csökken (1. táblázat).

c) A fenti megállapítást egyértelműen igazolja a Központi Könyvtár évről évre csökkenő könyv- és folyóiratbeszerzése. Kimutatható, hogy egy könyvre, illetve egy folyóiratra eső átlagár folyamatosan emelkedik. (2–6. táblázat)

d) Megbízható összehasonlítás kínálkozik, ha a miskolci egyetem adataival vetjük össze saját mutatóinkat. Az abszolút számokon túlmenően a tényleges helyzetet az alábbiak jelzik:

– Elmaradásunkat szemlélteti, ha a könyv és folyóiratokra fordított összegeket az oktatói, kutatói és hallgatói létszámokra vetítjük ki. Például: az 1981/82-es tanévben a BME-n 100 főre (oktató + hallgató) 65 kötet könyv és 8 tőkés folyóirat jut, míg a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemen 260 könyv és 26 folyóirat. Ugyanez a mutató 1985/86-ban a BME-n 53 könyv és 6 tőkés folyóirat; Miskolcon 142 könyv és 23 folyóirat.

– A miskolci és veszprémi egyetem több éve megkezdte a könyvtár gépesítését, ennek eredményeképpen mindkét egyetem oktatói, sőt a terület iparvállalatai számára is megnyíltak a nemzetközi adatbázisok; ezáltal javultak a kutatás feltételei.

e) Az elmúlt 10 év beszerzési rovata sajnálatos módon aláhúzza azt a többször és több helyen tett megállapításunkat, hogy könyvtárunk lassan a hagyományos könyvtárak felszereltségi színvonalát sem éri el. Különösen szembetűnő, ha összehasonlítjuk korszerűen felszerelt modern könyvtárakkal (pl. online).

f) A könyv és folyóirat alapvető információforrása az oktató, nevelő és tudományos munkának. Különös fontosságú ez a jelen időben, amikor a kutatómunkához szükséges anyagok, eszközök beszerzése nagy nehézségekbe ütközik. Legalább a nemzetközi tudományos információ megszerzését célul kell kitűzni, hogy lemaradásunk aránya ne növekedjen.

g) A jelenlegi nehéz gazdasági helyzetben jelentős és gyors fejlesztést nem várhatunk. Úgy véljük, hogy a teljes körű modernizálás alapvető célja csak központi támogatással valósulhat meg.

Egyetlen területen azonban Egyetemünk hosszú távon megalapozhatja a könyvtárfejlesztést, és ez a terület bővítése. Az e témában hozott határozatokra támaszkodva javasoljuk, hogy a központi épület alagsori éttermi konyha és büfé területét a Központi Könyvtár kapja meg.

* Az Egyetemi Tanács 1986. szeptember 22-i ülésén tárgyalt előterjesztés módosított változata. Előterjesztette: *Tuschák* Róbert tudományos rektorhelyettes és *Lebovits* Imre könyvtárigazgató.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Központi Könyvtár fejlesztési koncepciója a VII. ötéves tervben* 1986–1990

A Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára és a könyvtári hálózat az oktató, nevelő és tudományos munka meghatározó információs bázisa. A Központi Könyvtár önmaga is ellát oktatási, nevelési és kutatási feladatokat. Mint országos feladatkörű szakkönyvtár és első osztályú tudományos könyvtár közvetlenül és közvetetten ellátja szakirodalommal Egyetemünk hallgatóit, oktatóit, kutatóit, nyitottságánál fogva hozzájárul az egész felsőoktatás, a kutatás és népgazdaság igényeinek kielégítéséhez.

Sajnálattal kell kijelentenünk, hogy könyvtárunkat jelenlegi helyzete – beleértve a személyi és tárgyi feltételeket is – nem teszi alkalmassá e feladat teljes körű ellátására. Hazai és nemzetközi összehasonlítások, becslések azt igazolják, hogy mintegy másfél évtizedes lemaradásunk van.

A Központi Könyvtár fejlesztési koncepciója illeszkedik az Egyetem fejlesztési koncepciójához és annak részét képezi.

Előzmények, állásfoglalások

A kutatás-fejlesztés alapvető forrása a magas szintű és gyors információ, amely a legértékesebb áru kategóriájába került. Nemzetközi adatok bizonyítják, hogy az információs költség a kutatás-fejlesztésre fordított összeg mintegy 1/3-át képezi. A vonatkozó párt- és kormányhatározatok, a Minisztertanács 1986. február 27-i határozata a tudományos információ fejlesztésére, valamint az Oktatási Törvény megszabják fejlesztési elképzeléseinket, feladatainkat.

Központi Könyvtárunk 1982–85 közötti időszakának fejlesztési feladatait rögzíti az 1982. szeptember 6-i Rektori Intézkedési Terv. Célja egyértelműen a Központi Könyvtár szellemi, anyagi és technikai helyzetének javítása. Sajnos azonban a helyes elképzelésből és döntésből eddig kevés valósult meg.

1985-ben bekapcsolódtunk az UNESCO által támogatott könyvtári fejlesztési programba, közreműködünk a nemzetközi és hazai adatbázisokhoz való hozzáférést szolgáló magyarországi számítógépes információszolgáltatás mintarendszerének kidolgozásában (UNDP/UNESCO/HUN/82/007 projekt). E munkálatokban együttműködünk az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtárral (továbbiakban OMIKK), a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem és a Veszprémi Vegyipari Egyetem központi könyvtáraival.

Az említett rektori intézkedési terv alapvetően csak a következő években valósítható meg. Az új étterem 1986 szeptemberében nyílik meg, és a jelenlegi központi épületben lévő étterem, büfé és konyha átépítésével lehetőséget kapunk könyvtárunk korszerűsítésére.

A Központi Könyvtár helyzete a jelenlegi igényekhez, főként a közelmúltban megállapított prognosztikai célkitűzésekhez viszonyítva – mint már említettük – kb. másfél

* (Megvitatta és elfogadta 1986. május 29-én a BME Könyvtári Tanácsa. Jóváhagyta 1986. június 2-i leiratában *Juhász* Jenő az MM Könyvtári Osztályának vezetője.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

évtizedes elmaradást mutat. Az Egyetem távlati fejlesztési koncepciójában kitűzött feladatokat csak akkor tudjuk segíteni, ha a következő években saját erőfeszítéseink központi és egyetemi támogatással párosulnak. A Könyvtár célja az egyetemi szükségletek jobb kielégítése, szolgáltatásaink megjavítása és bővítése, valamint a milliókat érő gyűjtemények biztonságos, szakszerű megőrzése.

A könyvtári épület bővítése

A Központi Könyvtár jelenlegi adottságai az építés korában, 80 évvel ezelőtt, az adott hallgatói és oktatói létszámhoz, valamint a könyvtárosi munkahelyek számához elegendőek voltak. Az új funkcióknak, szervezeti felépítésnek és szolgáltatásoknak a Könyvtár épülete ebben a formában ma már nem felel meg.

A BME távlati fejlesztési infrastrukturális tervének megfelelően – az 1982-es intézkedési terv alapján – a Könyvtár a jelenlegi K. épület étterem, konyha és büfé helyiségeinek területén – tehát az adott épülethatárokon belül – optimálisan fejleszteni kívánja a Könyvtár funkcióit és szolgáltatásait. A kibővült alapterület kulturáltabb, funkcionálisan jobb elhelyezést biztosít a megnövekedett számú és megváltozott összetételű (több oktató és kutató) felhasználói csoportoknak, a gyarapodó állománynak és ugyanakkor megteremti a korszerű könyvtár- és információs technológia bevezetésének feltételeit is. Elsőrendű szempont, központi kérdés a szolgáltatások mennyiségének növelése és minőségének javítása.

Terveink szerint a könyvtári fejlesztés első ütemében – 1986 szeptemberétől, az új menza megnyitásától – kb. egy év alatt a K. épület mintegy 500 m^2-es étterem, konyha és büfé területén korszerű, kb. 20 000 kötetes szabadpolcos szakolvasótermeket, ezeken belül mintegy ötven olvasó-kutató helyet tervezünk. Ehhez kulturált gyorsmásoló és mikrofilmlap szolgáltatást kapcsolunk. Biztosítjuk a ma már nélkülözhetetlen online hozzáférést szolgáló szakirodalmi információs szolgáltatás bevezetését a világ több száz adatbázisához. E korszerű szabadpolcos olvasói tér és a hozzá kapcsolódó szolgáltatások összhangban vannak Egyetemünk oktatáspolitikai elképzeléseivel, erősítik az információ magas szintű felhasználását, segítik a karok, intézetek, tanszékek kutató tevékenységét.

Javasoljuk, hogy a könyvtári fejlesztés második ütemeként valósuljon meg a raktári szárnyra az emeletráépítés. Ez a megoldás a könyvtár tervezőjének, *Pecz* Samunak a terveiben is szerepelt, ezt igazolják statikai és alapozási számításai. A három raktári szint ráépítésével mintegy 200–250 ezer kötet raktározását, és ezzel az ezredfordulóig a gyarapodás elhelyezésének biztosítását lehetne elérni. A raktári férőhely bővítése elengedhetetlen, hiszen raktáraink gyakorlatilag beteltek.

Állománygyarapítás

A Központi Könyvtár feladata, hogy elősegítse az egyetemen folyó oktató-nevelő, kutató, tanulmányi és közművelődési tevékenységet, továbbá támogassa a hallgatókat a szakirodalom használatának elsajátításában, az önálló ismeretszerzéshez szükséges jártasság és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

készség megszerzésében. A Könyvtár funkciója az Egyetemen belül az oktató-nevelő és kutatómunka szakirodalommal való ellátása, valamint a ráháruló országos könyvtári feladatok teljesítése érdekében a termelés és a kutatás részére a matematika, a fizika és a műszaki tudományok szakirodalmának folyamatos beszerzése és rendelkezésre bocsátása.

A tervidőszakban az állománygyarapítás terén legfontosabb célkitűzés az állománynak a szinten tartása, amely tartalmi értékében őrzi meg az eredményeket. A dokumentumvagyon szolgáltatási értékének megőrzése és fejlesztése érdekében az MM közgyűjteményi főosztályának javaslata szerint „a fenntartók törekedjenek arra, hogy a könyvtárak beszerzési kerete az árváltozásokkal, valamint a szolgáltatások bővítését lehetővé tevő új dokumentumtípusok beszerzéséhez szükséges fedezettel arányosan növekedjék". Kiemelt hangsúllyal kell gondoskodni a központi szerepkörű, a szolgáltatásokban országos feladatot ellátó könyvtári gyűjtemények fejlesztéséről, s ez vonatkozik a Központi Könyvtárra is. A tervidőszakban költségvetési fedezetet kell biztosítani az új funkcióknak megfelelő irodalom beszerzéséhez is, így a szakolvasótermek bibliográfiákkal, kézikönyvekkel stb. való felszerelésére, az új társadalomtudományi-természettudományi kar igényeinek kielégítésére. Különösen nehéz problémát vet fel a könyvek és folyóiratok áremelkedése, és a költségvetésnek ezzel nem arányos emelése. Nem lehet ugyanis az áremelések miatt több száz devizás könyv megrendelésétől eltekinteni és évi 100 folyóirat előfizetését lemondani. Ezen túlmenően pedig új folyóiratok (lásd: új funkciók is) megrendelésére is szükség lenne. Egyetlen megoldás kínálkozik: az egyetem hálózatába és a Központi Könyvtárba járó folyóiratok állományát egységes, integrált egésznek kell tekinteni, s a költségvetésben — nem kari bontásban — egységes, az évi áremelkedést figyelembe vevő összeggel kell szerepeltetni.

Megkezdtük és folytatni kívánjuk széles körű együttműködés alakítását a karokkal, ezen belül a tanszékekkel, mert csak megfelelő könyvtárszerető szakembergárda közvetlen bekapcsolásával válik lehetővé, hogy szűkre szabott anyagi lehetőségeink mellett a legjobb szakirodalom kerülhessen a Központi Könyvtárba és a hálózati könyvtárakba.

Könyvtárgépesítés és mikrofilmtechnika

Az online szakirodalmi információkeresés bevezetésére már megtettük a kezdő lépéseket. A Postától Nedix-vonalat igényeltünk, a berendezés beszerzéséről tárgyalások folynak. Több munkatársunk már elvégezte a közvetítői feladatok ellátására képző OMIKK tanfolyamot. Az Egyetem oktatói és kutatói közül már most sokan rákényszerülnek más intézmények online szolgáltatásainak az igénybevételére, így számukra is előnyös lesz a helybeni — és nem utolsó sorban — az olcsóbb szolgáltatás. A megindítás előtt felmérjük az igényeket és propagáljuk a szolgáltatást. A számítógépes katalogizálás előfeltétele, a terminálok beszerzése és a háttér biztosítása folyamatban van. Így a tervidőszakban az OMIKK, a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem, a Veszprémi Vegyipari Egyetem és a Budapesti Műszaki Egyetem kooperációjában a tervek szerint megindulhat a dokumentumleírások direkt bevitele a számítógépbe.

A műszaki koordinációs kör könyvtárainak folyóirat-állományát feltáró mikrofilmlap katalógus — melyben a BME állományadatai is szerepelnek — a könyvtárban hozzá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

férhető, így az országba járó, profilunkba vágó folyóiratokról azonnal információt tudunk nyújtani. Az olvasók rendelkezésére bocsátjuk az OMIKK állományában lévő kutatási jelentésekről készült mikrofilmlap-katalógust is.

Lehetővé tesszük külföldi nagy egyetemi könyvtárak több milliós állományát feltáró mikrofilmlap-katalógusok és ezek segítségével a műszaki világirodalom tanulmányozását (pl. Műszaki Egyetem Könyvtára, München), valamint az annak alapján kiválasztott irodalom gyors könyvtárközi kölcsönzését.

Mikrofilmlap a folyóiratok pótlására. Könyvtárunk a mikrofilmlap felvevő és kidolgozó készülékét 1985-ben, az OMIKK-kal való együttműködés során az UNDP-projekt keretében, térítésmentesen kapta. A már említett anyagi nehézségek miatt igénybe kell vennünk az eddig még szokatlan, nem hagyományos technikával előállított információhordozót, a mikrofilmlapon beszerezhető folyóiratot. Az egyetemre nem járó folyóiratokat (egyelőre kb. 50-et) tudunk ilyen formában az olvasók rendelkezésére bocsátani. A beszerzési ár az előfizetési árhoz képest elhanyagolható nagyságrendű. Az olvasók részére megfelelő minőségű mikrofilmlap olvasókészülékeket és a mikrofilmlapról xerox-másolatot előállító olvasó-nagyító berendezést helyeztünk üzembe. Megfelelő propagandával, körlevelekkel stb. hívtuk fel a figyelmet az új szolgáltatásra.

Az automatizált kölcsönzés rendszerét a tervidőszakban ki kell dolgozni és a szakolvasótermek létesítésével párhuzamosan meg kell kezdeni bevezetését. Az olvasótermekben elhelyezendő kb. 20 000 kötetes állománynak egy része – főleg az utóbbi néhány évben beszerzett új könyvek – kölcsönözhetők lesznek. Ezeket a köteteket a kiválasztás után el kell látni vonalkódetikettel, melynek adatait fényceruzával történő átfuttatás után a számítógép automatikusan regisztrálja és a kölcsönzést nyilvántartja.

Egyéb számítógépes rendszerek. Folytatjuk a jegyzetek számítógéppel előállított kötetkatalógusainak kiadását. Ezek a különböző szempontok (szerző, cím, táskaszám stb.) szerint rendezett kötetkatalógusok, az ötéves kumulációkkal együtt 25 éve jól bevált tájékoztatási eszközök. Az adatbevitel módosítását tervezzük, ha személyi számítógéppel való ellátottságunk megfelelő lesz. Ugyancsak tervezzük, hogy az egyetemi gyűjtemény (külföldi egyetemi órarendek, programok, tájékoztatók stb.) tartalmi feltárását számítógéppel oldjuk meg. A nemzetközi csere keretében beérkező és kimenő kiadványok nyilvántartásának számítógépes programját is elkészítjük.

Géppark, egyéb beszerzések. Az irodai, ügyviteli munka ésszerűsítése, gyorsítása céljából nélkülözhetetlen korszerű írógépek beszerzése. A xerox gyorsmásolás fejlesztéséhez, a szakolvasótermek melletti másolási lehetőség megteremtéséhez a tervidőszakban 4–5 xerox másológép beszerzésével számolunk. A mikrofilmlapos technika különböző célú bevezetéséhez jó minőségű mikrofilmlap olvasókészülékek szükségesek a folyóiratolvasóban, a katalógusteremben és a szakolvasótermekben (mintegy 10–12 db). Ehhez kapcsolódóan egy-egy olvasó-nagyító készülék is szükséges a folyóiratolvasóban és a szakolvasóteremben. A számítógépes rendszer kialakításához 6–7 terminálra és megfelelő háttértárolókra lesz szükség.

Megoldandó az online szolgáltatás következményeként megnövekedett könyvtárközi kölcsönzési igényeket gyorsan kiszolgáló telex és telefax működtetése.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A szakirodalomkutatás oktatásához elengedhetetlen videorendszer és az online keresést bemutató szimulátor beszerzése. A rekonstrukcióval párhuzamosan ki kell alakítani a könyvtár korszerű arculatát a feliratok területén is.

Munkaszervezés, személyzeti munka

Kitűzött feladataink megvalósításához szükséges, hogy az osztályszervezet korlátait egyes munkáknál átlépjük. A komplex szolgáltatások fejlesztésének egyik feltétele a különböző szervezeti egységek szorosabb együttműködése, célfeladatokra időleges munkacsoportok kialakítása. Folytatni kell a szakreferensi rendszer kiépítését, amely a beszerzés, a tájékoztatás és a tanszékekkel való kapcsolat komplex kialakítását teszi lehetővé.

Új feladataink ellátásához olyan munkatársakra van szükség, akik műszaki végzettségük mellett a könyvtári ismeretek magas szintű elsajátítására is hajlandók, illetve, akik könyvtárosi végzettségük mellett szívesen kapcsolódnak be számítógépes feladatok megoldásába. A jelenlegi és újonnan kinevezett vezető munkatársakkal szemben magasabb szakmai-vezetési, vezető-irányítói követelményt kell állítani, nem félve a változtatásoktól és a tehetséges fiatalabb munkatársak felelős munkakörbe állításától. Káderfejlesztési tervben kell meghatározni a feladatok kritériumait és annak személyi feltételeit.

A szervezett felsőfokú képzésben résztvevőkön túlmenően azzal is számolnunk kell, hogy az új technológia elsajátításához szükséges szakértelmet, jártasságot meg kell szerezni. A Vegyészmérnöki Kar – együttműködve a Központi Könyvtárral – részt vesz a *Beilstein Intézet* számára a Beilstein kézikönyv számítógépes feldolgozásában. Ez jó lehetőséget, gyakorlatot biztosított a könyvtár munkatársai számára, hogy mélyebben megismerkedjenek a számítógép szélesebb körű alkalmazásával.

Tanfolyamokon (pl. OMIKK) és házi tanfolyamokon kell tájékoztató mérnököket és könyvtárosokat kiképezni az online szakirodalomkeresés közvetítői feladatainak ellátására. A SZAK-on számítógépes tanfolyamot kell szervezni a könyvtárosok részére. Mindkét tanfolyamtípusban az első lépéseket már megtettük. Biztosítanunk kell a részvételt munkatársaink számára a KMK, az MKE, az OMIKK stb. által szervezett tanfolyamokon, valamint a szakmai konferenciákon, illetve konferencia jellegű rendezvényeken továbbképzés céljából.

Az elmúlt évek gyakorlatának megfelelően évente néhány alkalommal vezető szakembereket, társadalmi vezetőket hívunk meg tájékoztatás, előadástartás és vita céljából.

Oktatás. A Központi Könyvtár oktatási feladatokat is ellát. Bevezeti a hallgatókat a könyvtárhasználatba, megismerteti a hallgatókkal a szakirodalom-kutatás hagyományos és új forrásait. Az online szakirodalom-keresés oktatásának be kell épülnie a hallgatók szakirodalom-kutatási oktatásába. Egyrészt ki kell dolgozni az oktatás módszereit, időigényét fel kell mérni, másrészt szakterületenként el kell készíteni a szimulátoron való oktatás programját. A nemzetközi adatbázisok online lekérdezésének megindítása után az online információkereséssel kapcsolatos tudnivalókat az Egyetem oktatóival és kutatóival is meg kell ismertetni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Együttműködés, bel- és külföldi kapcsolatok

Terveink megvalósításához széles körű kapcsolatokat és együttműködést kell kiépíteni mind egyetemi, mind könyvtári partnereinkkel. Az egyetemen belül szorosabb kapcsolatokat kívánunk kialakítani a tanszékekkel a könyvbeszerzés és folyóiratok előfizetése területén.

A Központi Könyvtár munkatársainak szellemi kapacitását hasznosítani kell egyetemen belüli és egyetemen kívüli vállalkozások révén, a könyvtár forrásainak növelése érdekében. Szerződéses vállalkozások formájában hagyományos és új módszerekkel irodalomkeresést végzünk a kutatások alátámasztására, rendelkezésre bocsátjuk a feltárt szakirodalmat.

Együttműködési lehetőségeket kell teremteni, elsősorban az OMIKK-kal, az ÉTK-val, az IPIK-kel, a MTESZ-szel, a SZTAKI-val stb. Meg kell teremteni a szervezett tapasztalatcserét a hazai nagykönyvtárakkal, elsősorban az egyetemi könyvtárakkal.

Együttműködve az OMIKK-kal, a Nehézipari Műszaki Egyetem és a Veszprémi Vegyipari Egyetem központi könyvtáraival közreműködünk az UNESCO–UNDP projekt könyvtári mintarendszerének kidolgozásában.

Pályázatok révén részt kívánunk vállalni országos kutatási feladatokban, kapcsolódva az országos kutatási főirányokhoz, a tárcaszintű kutatási programokhoz (MM, OKKFT, OTKA, OMFB, UNDP). Nemzetközi kapcsolatainkat, amelyek egyrészt személyes kapcsolatok, másrészt a nemzetközi kiadványcseréből adódnak, felhasználjuk arra, hogy a tervidőszak feladataihoz a külföldi rendszerek, technológiák, példák átvételére, hasznosítására, esetleg adaptálására lehetőség legyen. Itt elsősorban néhány külföldi nagy egyetemi könyvtár, illetve az IATUL tagkönyvtárai jöhetnek számításba.

Egyéb feladatok

A hálózati könyvtárakkal foglalkozó csoportot meg kell erősíteni, és munkáját hatékonyabbá kell tenni. El kell érni, hogy a hálózati instruktorok véleményét a tanszékek jobban elfogadják, azok mélyebben foglalkozzanak az egyes tanszékek egyedi problémáival, több konkrét segítséget nyújtsanak. Az instruktoroknak erősebb munkakapcsolatot kell kialakítani a könyvtárfelelős oktatókkal, s nekik is részt kell venniük a már korábban említett együttműködésben. Ki kell dolgozniuk a tanszéki könyvtárak olvasókészülékekkel, terminálokkal való ellátásának kérdéseit. Törekedni kell arra, hogy az intézetek összevont állománya ne csak a raktár feladatát lássa el, hanem jól felszerelt intézeti könyvtárrá váljék. A tervidőszak végén – amennyiben új épületek épülnek – kari könyvtáraknak is helyet kell biztosítani.

Az állományellenőrzést állományrészenként, három ütemben, 1988–1990 között kell végrehajtani. Ehhez a nyári időszakban a könyvtárosok napi munkáján kívül mintegy 20 részmunkaidős alkalmazott, valamint a könyvtárosok hétvégi túlmunkájának díjazására különkeretre lesz szükség. Az állományellenőrzésre komplex terv készül.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Gazdasági tervezés

Egyetemünknek az 1970-es években sok irányban megindult fejlődéséhez, fejlesztéséhez nem kapcsolódott az elképzeléseken és határozatokon túlmenően érdemi, nagyvonalú könyvtárfejlesztés. Hosszabb időszakot áttekintve, az 1982-ben hozott Rektori Intézkedési Terv végrehajtására biztosított pénzügyi-gazdasági feltételek nem voltak megfelelőek. Gazdasági forrásaink csak arra voltak elegendők, hogy a napi feladatokat megfelelően ellássuk, a könyvtár modernizálására, a technika megújítására eddig nem nyílt lehetőség. Egyetemünk költségvetése, lehetőségei korlátozottak. A Központi Könyvtár nyitottsága, szolgáltató jellege ellenére alkalmas arra, hogy bevételeit növelje. Megkíséreljük különböző pályázatok, együttműködések, nem utolsósorban az Egyetem tanszékeivel, intézeteivel, külső vállalatokkal való együttműködés révén saját bevételeinket növelni. Az árváltozások és devizaszorzók emelkedése ellenére el kell érni, hogy a jelenlegi folyóirat- és könyvbeszerzés ne csökkenjen. Feladatunk becsült értékek alapján a könyvtárgépesítés és -bővítés várható költségkihatásait felmérni és tervezni.

Könyvtár és Levéltár együttműködése

Az elmúlt időszakban levéltárunk elhelyezési gondjai részben megoldást nyertek. A levéltári munka lehetőségei, feladatai adottak. Az elkövetkezendő öt évben fokozott gondossággal és figyelemmel kell az Egyetem különböző intézményeiben a gyűjtést elindítani olyan emlékek, iratanyagok védelme érdekében, amelyek elsődlegesen az 1945 utáni időszak dokumentumai. Fokozott figyelmet kell fordítani az idős és a már nem élő kiemelkedő oktatók emlékezéseinek, tárgyi emlékeinek megszerzésére, rendszerezésére és megőrzésére. Ezen a területen Egyetemünk – összehasonlítva más egyetemek és könyvtárak tevékenységével – jelentősen elmaradt. A levéltár szolgáltatásainak javítása érdekében meg kell teremteni a helybeni xeroxmásolat-készítés lehetőségét.

Műemlékvédelem, állagmegóvás

Egyetemünk Központi Könyvtára műemlék jellegű épület, kötelességünk, hogy az utókor számára megmentsük építészeti és belső berendezéseinek értékét. A régi, 1800 előtti és ritka könyveinkből álló ún. RR gyűjteményünk megfelelő elhelyezéséről, restaurálásáról, műemlék-könyvtári jellegének kialakításáról gondoskodni kell. Együttműködve a Gazdasági és Műszaki Főigazgatósággal, el kell készíteni a Központi Könyvtár műemlékvédelmi szempontból is elfogadott rekonstrukciós tervét. Ezen belül az állagmegóvás sok irányú napi feladata is (rendszeres karbantartás, fűtés, világítás stb.) alapvető a látogatók kulturált kiszolgálásában.

A Központi Könyvtár fejlesztési koncepciójában foglalt elképzelések megvalósításának alapvető feltétele, hogy a Központi Könyvtár szellemi, anyagi javainak felhasználá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

sával a Művelődési Minisztérium és Egyetemünk a bővítés és korszerűsítés minimális anyagi fedezetét rendelkezésünkre bocsássa. Ennek hiányában fejlesztési elképzeléseink csak lassú ütemben és esetlegesen valósíthatók meg.

1. táblázat

A KÖZPONTI KÖNYVTÁR KÖLTSÉGVETÉSI KERETE (1975–1986)

Év	Költségvetési előirányzat Ft	Tényleges felhasználás Ft
1975	11 842 000	12 724 849
1976	11 921 000	12 816 745
1977	12 887 000	16 189 788
1978	14 195 000	17 364 450
1979	14 352 000	17 039 716
1980	14 511 000	19 882 921
1981	15 098 000	22 415 401
1982	18 545 000	22 036 870
1983	16 157 656	19 673 185
1984	16 837 871	22 044 270
1985	20 409 300	23 783 837
1986	22 875 672	26 629 307

A tényleges felhasználás jelentősen eltér az előirányzattól. Oka a folyóiratok, könyvek árának folyamatos és jelentős emelkedése. Ezen belül tovább rontotta a helyzetet, hogy a devizaárfolyamok számunkra kedvezőtlenül alakultak.

Meg kívánom jegyezni, hogy a tényleges felhasználás és a költségvetési előirányzat közti lényeges eltérést minden esetben egyetemünk saját tartalékainak a terhére egyenlítette ki, amelyre a jövőben nem számíthatunk.

2. táblázat

Könyvbeszerzés alakulása

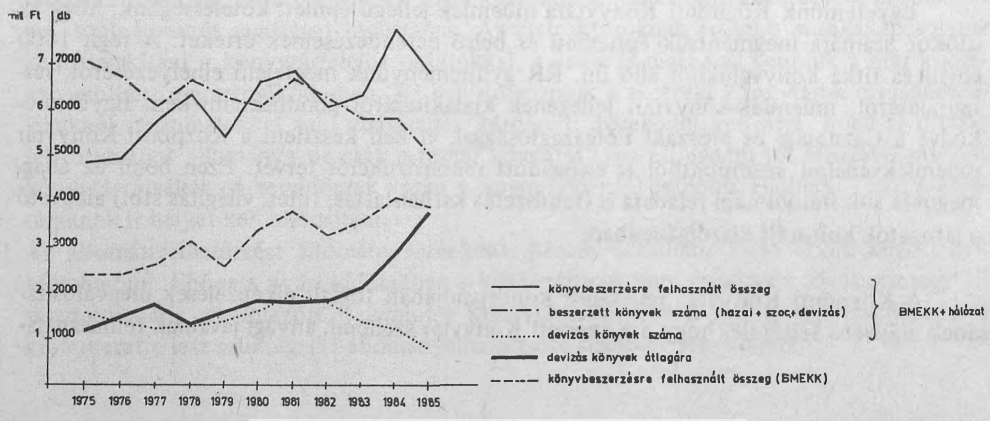

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

3. táblázat
Folyóiratbeszerzés alakulása

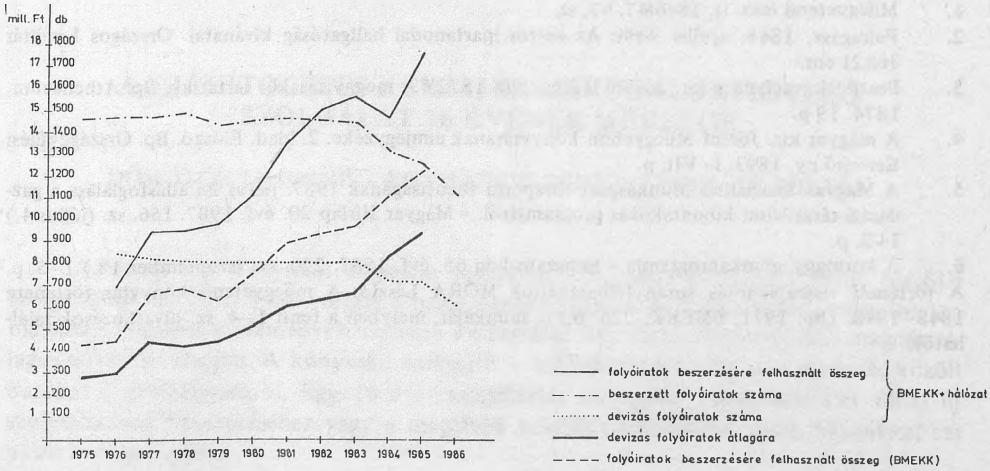

4. táblázat
Könyv és folyóiratra fordított összegek arányváltozásai

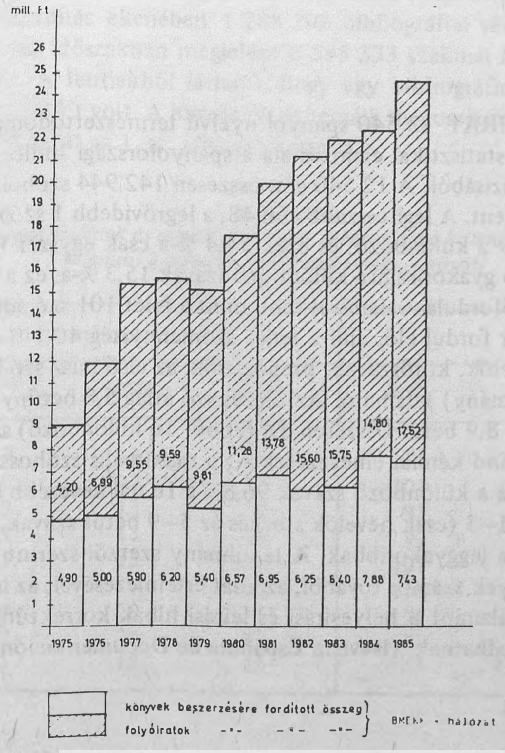

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

IRODALOM

1. Műegyetemi rekt. it. 1846/47. 67. sz.
2. Falragasz. 1848. április 9-röl: Az összes ipartanodai hallgatóság kívánatai. Országos Levéltár 36x21 em.
3. Beszédek, melyek a kir. József Műegyetem 1872/73. megnyitásakor tartattak. Bp. Athenaeum, 1874. 19 p.
4. A magyar kir. József Műegyetem könyvtárának címjegyzéke. 2. kiad. Előszó. Bp. Országgyűlési Értesítő ny. 1893. I–VII. p.
5. A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1987. július 2-i állásfoglalása a gazdasági-társadalmi kibontakozás programjáról. = Magyar Hírlap 20. évf. 1987. 156. sz. (július 4.) 1–3. p.
6. A kormány munkaprogramja = Népszabadság 65. évf. 1987. 220. sz. (szeptember 18.) 1–5. p.

A történeti visszapillantás során felhasználtuk MÓRA László: A műegyetemi könyvtár története 1848–1948. (Bp. 1971. BMEKK, 226 p.) c. munkáját, melyben a fenti 1–4. sz. hivatkozások találhatók.

***

MINTEGY 200 FOLYÓIRAT 12 540 spanyol nyelvű természettudományos és műszaki cikkének címét vetették statisztikai elemzés alá a spanyolországi Indice Espanol de Ciencia y Technologia adatbázisából. A 12 540 cím összesen 142 944 szóból áll, ami 11,3 szavas átlagos címhosszat jelent. A leghosszabb cím 48, a legrövidebb 1 szóból áll. A 142 944 szóból mindössze 18 099 a különböző, és ezek 54,4 %-a csak egyszer fordul elő a teljes anyagban. Ötnél nagyobb gyakoriságú a különböző szavak 15,3 %-a, ez a teljes szómennyiség 82,2 %-a. A teljes előfordulás valamivel több mint a felét 101 szó adja, a leggyakoribb 20 szó pedig 57 425-ször fordul elő, ami a teljes szómennyiség 40,1 %-a. A leggyakoribbak természetesen a névelők, kötőszavak, prepozíciók; az első húsz szó között mindössze egy főnév (estudio-tanulmány) található. Az összes szó átlag 5,8 betűnyi hosszú, a különböző szavak átlag-hossza 8,9 betű. Összesen 18 (ebből 16 különböző) szó áll 24-nél több betűből – ezek szinte mind kémiai elnevezések –, a maximális szóhossz 32 betűs. A teljes szómennyiség 99,2%-a a különböző szavak 96,8%-a 16-nál kevesebb betűből áll. A teljes szómennyiségben az 1–3 (csak névelők stb.) és az 5–9 betűs szavak, a különböző szavakban a 7–10 betűsek a leggyakoribbak. A tanulmány szerzői szerint a gyakoriság szótár és az egyéb eredmények számos további, az adat értelmezésével, az információtárolással és visszakereséssel, valamint a helyesírási és leírási hibák korrektúrájával kapcsolatos tanulmány alapjául szolgálhatnak. (Revista Espanola de Documentación Cientifica, 1986. sz. sz.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A SZÁMÍTÓGÉPES KÉMIAI SZAKIRODALOMFIGYELŐ SZOLGÁLAT 16 ÉVÉNEK MÉRLEGE

DÖMÖTÖR LAJOSNÉ – EGYHÁZY TIBORNÉ – KOVÁTS ZOLTÁN

A Veszprémi Vegyipari Egyetem Központi Könyvtára (VVEKK) 1971. óta SDI szolgáltatást nyújtott 1986. végéig a hazai kémiai kutatás- és fejlesztésben, valamint termelésben érdekelt intézmények számára a Chemical Abstracts Service (CAS) mágnesszalagos adattárai alapján. A könyvtári szaksajtó – többek között e lap is – többször közölt írásokat e tevékenységről. Egy 16 éves szolgáltatás összegzese tapasztalatokat adhat új szolgáltatások bevezetéséhez vagy a meglévők továbbfejlesztéséhez. Jelen írásunkkal ezt a célt kívánjuk elérni.

A szolgáltatás megszüntetésére hozott döntést sok vita előzte meg. Végül az információkeresés technikájának fejlődése és a kezdetben hatékony módszer gazdaságosságának csökkenő tendenciája miatt a mágnesszalagok előfizetését meg kellett szüntetni. Működésének 16 éve alatt a Számítógépes Kémiai Szakirodalomfigyelő Szolgálat (SzKSzSz) 29 141 158 Ft ráfordítás ellenében 1 288 392 bibliográfiai tételt keresett ki megbízói számára az ebben az időszakban megjelent 6 585 333 szakmai közlemény adatait tartalmazó adattárakból. A fentiekből látható, hogy egy bibliográfiai adat visszakeresésének átlagos költsége 22,62 Ft volt. A használók és témáik megoszlását a K+F intézmények és a termelő vállalatok között az 1. sz. táblázat mutatja.

1. sz. táblázat
Az SzKSzSz használóinak és témáik számának megoszlása a kutatás-fejlesztés (K+F), valamint a termelés (ipar) intézményei között

Év	Intézmények			Témák		
	K+F	Ipar	Össz.	K+F	Ipar	Össz.
1971	10	10	20	115	13	128
1972	10	7	17	101	17	118
1973	9	13	22	93	40	133
1974	11	13	24	97	29	126
1975	11	15	26	107	35	142
1976	11	16	27	116	30	146
1977	11	20	31	125	35	160
1978	12	20	32	131	40	171
1979	11	18	29	147	38	185

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

1. táblázat folytatása

Év	Intézmények			Témák		
	K+F	Ipar	Össz.	K+F	Ipar	Össz.
1980	11	15	26	149	39	188
1981	10	16	26	143	38	181
1982	9	18	27	69	58	127
1983	12	13	25	90	41	131
1984	11	12	23	81	39	120
1985	10	13	23	29	37	66
1986	10	12	22	39	31	70

A továbbiakban a SzKSzSz konkretizálható költségtényezőit igyekeztünk összegyűjteni és bemutatni azok évenkénti változását.

A szolgáltatás költségeinek durván 44%-a devizában fizetendő összeg volt. (A dollárösszegek forintra való átszámításakor azt a szorzószámot használtuk, amelyet a tárgyévben a Kultúra Vállalat alkalmazott az adattár „előfizetési díjának", illetve az egyéb jogdíjainak átutalásakor.) Az előfizetési díj azonban jogilag pontatlan meghatározás. A CAS az adattárat – a *License Agreement* szerint – a felhasználónak csak bérbe adja. A mágnesszalagokon tárolt információk tulajdonjogát fenntartja magának. A szerződés felbontásakor ezért követelheti – és ellenőrizheti – az adatok törlését. Az üres szalagokat viszont meghagyja az addigi felhasználónak. A visszakeresett információk felhasználását is részletesen szabályozza a szerződés. Kezdetben az adattárból kiválogatott információkat csakis a szerződő intézményhez tartozók használhatták. Az első szerződés aláírója ezért lett a Magyar Kémikusok Egyesülete, mert annak minden hazai vegyész tagja lehet. – Az ilyen kötöttségek aztán folyamatosan változtak, annak megfelelően, ahogy kiderült azok ellenőrizhetetlen volta. Az engedményekkel párhuzamosan nőttek viszont a jogdíjak, mégpedig meredeken. A kezdeti 0,01 $ találati díj 16 év alatt 0,25 $-ra nőtt. 1982-ben bevezették az úgynevezett „profil díjat" is. Ezt minden futtatott keresőprofil után be kellett fizetni akkor is, ha nem volt találat. Indoklás: a nulla találat is információ! A jogalapot, a találatok és profilok számát ezért igen pontosan, hitelesített és számozott lapokból álló füzetben kellett folyamatosan jegyezni és negyedévenként jelenteni. A pontos nyilvántartásoknak köszönhetően nem volt nehéz a 2. számú táblázatot összeállítani.

Az összes költségeknek az egy találat elérésére fordított hányada formális kifejezője lehet a szolgáltatás gazdaságosságának. A hatékonyság már sokkal inkább a találatok segítségével azonosítható információk minőségének, sőt még inkább a relevánsnak minősített információk felhasználásának, alkalmazásuk sikerének függvénye. A hatékonyság megítélése ezért bizonytalan. A 2. sz. táblázat második oszlopa az adattár bérleti díjának évenkénti változását mutatja. Ezeket az összegeket a Kultúrán keresztül forintban fizettük a tőkés folyóiratok előfizetési díjához hasonlóan. – Az áremelkedés is hasonló volt: 16 év alatt 14-szeres. A jogdíjak emelkedéséről és annak indoklásáról már volt szó. Ez a kérdés

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

2. sz. táblázat
A SzKSzSz költségeinek évenkénti változása

1. Év	2. Adattár éves előfiz. díja $	3. Jogdíjak egységára,	3. Jogdíjak összege $	4. 2+3 összesen $	5. Deviza szorzó Ft/S	6. A 4. rovat forint egyenértéke	7. Gépóradíj Ft	8. Összköltség 6+7 Ft	9. Találatok száma	10. Egységár Ft/találat 8/9
1971	1 600 520*	0,01	650	2 770	66,05	182 959	600 000	782 959	65 041	12.04
1972	1 600 636	0,01	661	2 897	66,05	191 347	560 483	751 830	66 082	11.38
1973	1 600 738	0,01	664	3 002	63,85	191 678	476 611	668 289	66 423	10.06
1974	1 600 740	0,01	676	3 016	63,85	192 572	448 005	640 577	67 600	9.48
1975	2 500 962	0,01	806	4 268	63,83	272 426	560 779	833 205	80 603	10.34
1976	2 500 962	0,01	781	4 243	63,83	270 831	557 050	827 881	78 056	10.61
1977	4 000 962	0,02	1 802	6 764	63,82	431 678	640 802	1 072 480	90 102	11.90
1978	4 000 1 056	0,02	2 255	7 311	60,94	445 532	638 461	1 083 993	112 745	9.61
1979	4 000 3 154	0,04	4 883	12 037	60,94	733 534	1 006 982	1 740 516	122 071	14.26
1980	10 000 1 166	0,04	9 777	20 943	60,94	1 276 266	1 226 029	2 502 295	122 209	20.48
1981	10 000 1 300	0,08	8 184	19 484	50,16	977 317	1 870 202	2 847 519	102 294	27.84
1982	12 000 1 200	0,10 1,00	10 540	23 740	43,70	1 037 438	1 619 168	2 656 606	104 127	25.51
1983	15 000 1 200	0,12 1,00	9 704	25 904	46,20	1 196 765	1 738 981	2 935 746	79 777	36.80
1984	17 500 1 200	0,15 1,50	8 425	27 125	63,40	1 719 725	1 080 818	2 800 543	54 966	50.95
1985	20 000 1 200	0,20 2,00	7 997	29 197	68,87	2 010 797	1 129 960	3 140 757	39 327	79.86
1986	22 500 1 200	0,25 2,00	9 382	33 082	75,75	2 505 962	1 350 000	3 855 962	36 969	104.30
Együtt	148 596		77 187	225 783		13 636 827	15 504 331	29 141 158	1 288 392	22.62

* Légipostai csomagszállítás költsége

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

azonban további figyelmet érdemel. Rajta keresztül ugyanis betekinthetünk a CAS kiadói politikájába. 1976-ig nem emelkedik jelentősebben a bérleti, „előfizetési" díj, és a találati jogdíj is 6 éven át változatlanul 0,01 $ marad. A kiadó tehát terjeszteni kívánja a nyomtatott referáló folyóirat mutatóinak melléktermékeként készülő, gyors, naprakész irodalomkeresést szolgáló mágnesszalagos adattárakat. Igyekezetét siker koronázza. Világszerte rohamosan terjednek a mágnesszalagos adattárakra alapított SDI-szolgáltatások, mindenütt a nyomtatott referáló kiadvány rovására. A folyóirat-előfizetések számának csökkenése miatt kieső bevételeket nem kompenzálja a találati díjak kétévenkénti megkétszerezése sem.

1980-ban 250%-ot ugrik az adattár bérleti díja és ettől kezdve mind a jogdíjak, mind az alapdíj értéke meredeken emelkedni kezd. A CAS a 70-es évek végén felismerte, hogy az adatbázisszolgáltató központok jelentős haszonra tesznek szert a referáló lapokat szerkesztő és bibliográfiai adattárakat készítő kiadóktól bérelt adattárak online rendelkezésre bocsátásából. Az információkeresés automatizálásának online szakaszában ugyanis már kevesebb hasznot hajt – mégoly magas és sokféle jogdíjjal kiegészítve is – az adattárak szerkesztése és bérbeadása. A kb. 20 000 $-ért bérelhető adattár online igénybevételének óradíja 100 $ körüli összeg. Ezt a felhasználók láncának végén álló kutató fizeti a különféle jogdíjakkal és az adatátvitel költségeivel együtt, nem is szólva az adatbázisszolgáltató központ jelentős hasznáról. Ezt a hasznot akarja megszerezni a CAS, amely újabban inkább a saját online szolgáltatásait propagálja a mágnesszalagos adattárai helyett.

Az SzKSzSz harmadik költségtényezője a gépóradíj. Ez ugyan forintban jelentkező kiadás, de az összköltségnek kb. 56%-a, és szintén emelkedő tendenciája volt. Amíg a Magyar Tudományos Akadémia Központi Fizikai Kutató Intézete (KFKI) ICL 1905-ös számítógéppel végeztük a keresést, a munkadíj évi 5–600000 Ft volt, a devizás kiadások forintértékének 3–4-szerese. A 70-es évek elején egész Magyarországon csak három olyan számítógép volt, amely az információkeresés programjának végrehajtására alkalmas lett volna. A program és programozó hiányáról nem is szólva. A KFKI állami vezetése igen hatékony, országos jelentőségű segítséget nyújtott a hazai kutatások információellátásának fejlesztéséhez, amikor lehetővé tette, hogy számítógépe és programozó szakemberei részt vegyenek az SDI-szolgáltatás megszervezésében. A gépóradíjak összegét 1980-ban érte utol a dollárban fizetendő költségtényezők forintösszege. A gépóradíjak drága voltán kívül állandó problémát jelentett az adattár fejlesztése céljából végzett változások nyomon követése és a keresőprogramok ennek megfelelő folyamatos módosítása, karbantartása. Komoly nehézséget jelentett az áttérés az ICL 1905-ről a nagyobb teljesítményű R 40-re. Nem készült el időben a program. A KFKI szempontjából külső megbízatásnak tekintendő gépmunka adminisztrációja ugyanakkor az addiginál sokkal körülményesebb lett. A megoldása: az ipari témákat átvittük a Nehézipari Minisztérium Ipargazdasági és Üzemszervezési Intézetébe (NIMIGÜSZI). A gyógyszeriparral kialakult kölcsönösen előnyös együttműködés eredményeképpen itt is maradt a gépmunka, amíg csak a VVE saját R 35-ösére át nem tudtuk telepíteni. A gépóradíjak éves összegének változását a 7. oszlopban tüntettük fel. Ha ehhez hozzáadjuk az adattár bérleti díjának és a jogdíjaknak forintra konvertált összegét, a 8. oszlopban a szolgáltatás jól meghatározható költségei-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

nek végösszegét kapjuk. Hogy ezeknek a ráfordításoknak a társadalom számára milyen volt a megtérülése, azt konkrétan az egy bibliográfiai információ költségigényével lehet kifejezni. Ennek változása látható a 10. oszlopban. Hogy a három költségtényezőt mikor és mennyire befolyásolta a találatok száma, továbbá az, hogy ennek következtében hogyan alakult az egy találatra eső költségek összege, azt a táblázatnál lényegesen áttekinthetőbbé teszi az 1. sz. ábra.

1. ábra

A gépi bibliográfiák előállítására fordított költségek, a bibliográfiai tételek (találatok) számának és azok egységárának éves változásai

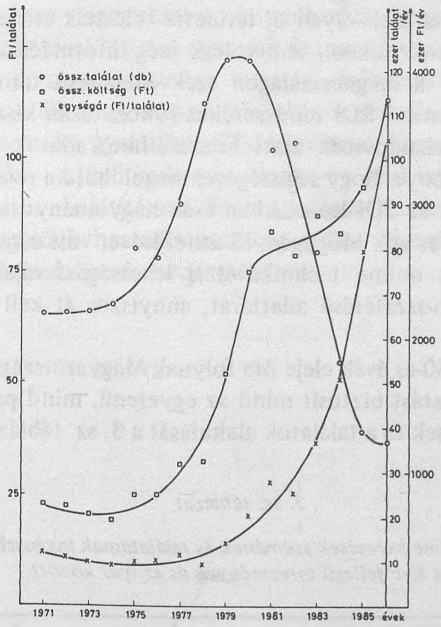

Az éves költségek összegének görbéje érdekes lefutású. Kezdetben enyhén csökkenő irányú annak ellenére, hogy a találatok száma ugyanakkor még lassan növekszik is. Ezt az összköltségeken belül a gépóradíjak jelentős csökkenése okozta. A két összeg hányadosa is csökken ebben a szakaszban. Az intézmények érdeklődését a témák számának növekedése fejezi ki (lásd az 1. sz. táblázatot is).

Amikor az összköltségek növekedése felgyorsul, akkor még az egységár néhány éven át gyakorlatilag állandó marad, mert a találatok száma is gyorsan nő. Ez a fejlődési szakasz 1979–80-ban zárul. Utána rohamos csökkenésnek indul a találatok száma. Az összköltségek értéke bizonyos szóródása ellenére közben 4–5 éven át nagyjából azonos szinten megállt – a találatok egységára mégis meredeken tovább nőtt. Ha megkíséreljük a jelenség magyarázatát és betekintünk az 1. sz. táblázatba, akkor a témák számának maximumát 1979–81 között találjuk. 1981-ben még 181 a keresett témák számának összege, és ebből 143 a K+F jellegű intézményeké. 1982-ben esett vissza meredeken a kutatási

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

témák száma: 69-re. Az iparé ugyanakkor 38-ról 58-ra ugrott. A találatok száma végeredményben egyre tovább csökken. Hogy a 80-as évek elején milyen tudománypolitikai és társadalmi-gazdasági változások okozták a görbékről leolvasható meredek változásokat, annak szakszerű és pontos magyarázatára külön tanulmányt kellene folytatni. Az információszolgáltatások terén maradva az kétségtelenül megállapítható, hogy az SDI-profilok szerkesztésében szerzett gyakorlat a gépi bibliográfiák minőségének javulásában, a nem releváns találatok arányának csökkenésében, ezek eredőjeképpen az összes találatok számának fogyásában nyilvánul meg. A K+F témák információigénye is nagyobb az ipariakénál. Az 1. sz. táblázatból kiolvasható arányeltolódás is a találatok számát csökkenti. A legkedvezőbb, leghízelgőbb magyarázata a fenti jelenségeknek az lenne, ha feltételezhetnénk, hogy a hazai kutatások olyan új területre tolódtak el, amelyekre a nemzetközi szakirodalmat feltáró adatbázisokban sem voltak még információk találhatók. Sokkal valószínűbb azonban, hogy a mágnesszalagon szekvenciálisan tárolt információk órákat követelő átfésülését alkalmazó SDI rendszereket fokozatosan kiszorítja az óriási kapacitású lemezeken tárolt, másodpercek alatt hozzáférhető adatok online lekérdezése. Az online módszer további előnye, hogy segítségével megoldható a retrospektív irodalomjegyzékek összeállítása is, ami az SDI korszakban csak hagyományosan, a különféle indexek emberi munkát, türelmet és sok időt igénylő átnézésével volt elvégezhető. A folyamatos SDI jellegű informálódás online technikával is lehetséges: valahányszor új adatokkal egészítik ki a közvetlen hozzáférésű adattárat, annyiszor át kell fésülni a növekményt az állandó profillal.

Online kísérletek a 80-as évek eleje óta folynak Magyarországon. 1983 óta a VVEKK rendszeres online szolgáltatást biztosít mind az egyetemi, mind pedig külső megrendelői számára. Az online keresések és a találatok alakulását a 3. sz. táblázat mutatja.

3. sz. táblázat

Az online keresések számának és találatainak megoszlása a K+F jellegű intézmények és az ipar között

Év	Témák száma			Találatok száma		
	K+F	Ipar	Össz.	K+F	Ipar	Össz.
1983	47	16	63	2 090	575	2 665
1984	44	60	104	4 540	3 209	7 749
1985	78	73	151	3 488	7 761	11 249
1986	81	50	131	3 469	3 882	7 351

Költségei:
az adattárak igénybevételének díja: 4.274,65 $ = 325 000 Ft
adatátviteli költségek: NEDICS-bérlet: 60 000 Ft/év
vonalbérlet: 90 000 Ft/év
összesen: 475 000 Ft/év
Egy találat előállításának költségei 1986-ban:
475 000 Ft/7.351 találat = 64.6 Ft

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A táblázat adatai jól mutatják az online módszer térhódítását a VVEKK bibliográfiai szolgáltatásaiban.

Ha a 2. és 3. táblázaton feltüntetett találatok számát összeadva módosítanánk az 1. sz. ábra találat-görbéjének lefutását, akkor sem lassúbbodna lényegesen annak csökkenő tendenciája. A magyarázat abban áll, hogy amióta a Magyar Posta adatátviteli technikája észrevehetően korszerűsödött, és a VIDEOTON is készít terminálokat, számos eddigi külső megbízónk önállósította magát olyan értelemben, hogy megvette a terminált, bekapcsolódott a Magyar Posta adatátviteli rendszerébe, végül pedig a különböző nemzetközi adatbázisszolgáltató központok lekérdezésére jogosító „password"-ot szerzett. Megindult tehát és egyre gyorsabbá válik a bibliográfiai tájékozódás decentralizációja.

A SzKSzSz történetére visszatekintve elmondhatjuk, hogy a 16 éves fenállása alatt értékes információk százezreivel látta el nemcsak fenntartó intézményét, a VVE-t, benne a felsőoktatást, hanem országos szinten a kutatást, fejlesztést és a hazai vegyipart is. További jelentősége abban áll, hogy a hazai felsőoktatás számára viszonylag korán lehetőséget adott a számítástechnika gyakorlati alkalmazásának bemutatására, alkalmat adott az egyetemi hallgatóknak – a jövő szakembereinek – a gépi információkeresés, a fejlett technológia megismerésére, elsajátítására. Ezek a hallgatók már jelentős mértékben hozzájárultak a gépi bibliográfiák használatának, az online keresés igényének, általában a hazai számítógépes kultúrának hazai elterjesztéséhez.

***

MEGINDULT AZ ADONIS PROGRAM végrehajtása 1988 februárjában. A két éves kísérleti program keretében a British Library Dokumentumszolgáltató Központjában (Document Supply Centre) 220 gyakran keresett orvostudományi-biológiai folyóirat teljes anyagát CD–ROM-ra viszik. A lemezek másolatát kiküldik a világ nagy dokumentumszolgáltató központjaiba. A lemezről az index alapján kikeresett cikk szövegét képernyőre lehet vinni, ill. kinyomtatni. (Document Supply News, 1988. márc.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A HARÁNTPÁLYÁS TÖMÖRRAKTÁR

URBÁN LÁSZLÓ

Négy évtizede annak, hogy a „tömörraktár" (compactus) néven megismert berendezés elindult világhódító útjára. Számos változata került forgalomba, tökéletesítése napjainkban is napirenden van. Voltak megelőző változatok is, amelyek itt-ott még ma is készülnek, illetve működnek. De ha tömörraktárat, vagy „gördülő szekrény"-t említünk, akkor lényegében mindig ugyanarra a modellra gondolunk, az 1947-es svájci szabadalomban megfogalmazott alapváltozatra. Az eredetileg egyetlen villanymotorral meghajtott, végtelenített drótkötéllel és kuplung-karral vezérelt változat mellett ma már általánosan elterjedtek a kézi erővel, vagy kocsinként egy-egy motorral, vagy sűrített levegővel mozgatott rendszerek. Valamennyi berendezésnek közös vonása, hogy a raktár főútvonalával párhuzamosan épített sínpályákon gördülnek az állványok, s közöttük néhány keresztutca teszi lehetővé a tárolt anyag megközelítését. Erről a modellről a szakmai közvélemény azt tartja, hogy általa a rendelkezésre álló raktárterület 80–90 százalékig kihasználható. Sőt, van olyan cég, amely „Fullspace" fantázianéven hozza forgalomba a termékeit (Eriksen–Scheide KG).

A tényleges helykihasználás kiszámítása eddig kevéssé foglalkoztatta a szakmát. Beértük azzal, hogy minél nagyobb állványcsoportokat viszonylag könnyen mozgathattunk. E törekvés egyik csúcsteljesítménye a München–Blutenburg-i „Pohlschröder" raktár: a 4,5 m^3-es állványokat még kézikerekekkel mozgatják, az 5–6 m hosszú, 5,6–6,7 m^3-es kocsikat már motorral. (Schweigler, P.: Eine neuartige Kompaktregalanlage von Pohlschröder – noch kompakter als bisher. = ABI–Technik 1983. 3. 261–263. p.)

Azok számára, akik több hasonló raktár berendezését is tervezték már, nyilvánvalóvá lett, hogy az elérhető tömörség az esetenként adott épületszerkezet formáinak és méreteinek függvényében nagyon különböző lehet. Vannak olyan helyiségek, amelyek csak kifejezetten rossz eredménnyel használhatók ki. Ezt a tapasztalatot erősítette meg az Országházban működő Országgyűlési Könyvtár egyik raktárhelyisége is. A benne álló 12 testes téglapillér a teret háromméteres folyosók hálózatává tagolja. A hagyományos gördülőállványokkal elképzelt, műszakilag még reálisnak mondható berendezési tervek alig növelhették volna a befogadóképességet (1. sz. ábra). Az alaprajzban tükröződő 54 százalékos állványtöbblet a polcfolyóméterek tekintetében már csak 18 százaléknak bizonyult, mert a fixépítésű állványokon lévő átlagosan 8–8 polc helyett az új berendezésen 6-nál több sor könyvvel nem lehet számolni a gördülőállványok borulásveszélye miatt. Szembeszökő, hogy a keresztutcák száma és aránya rontja le az eredményt, ezért megszüntetésük kínálta a megoldást. Az egyébként is szükséges főútvonal(ak) szélességének növelése árán, az állványok kihúzásával (a főútvonalra merőleges irányú sínpályák építésével) sikerült 86 százalék többletet nyerni az eredeti befogadóképességhez viszonyítva (2. sz. ábra).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

1. sz. ábra

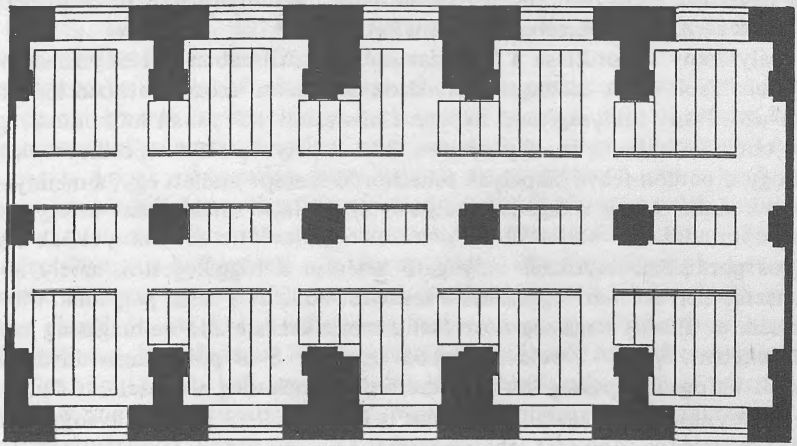

2. sz. ábra

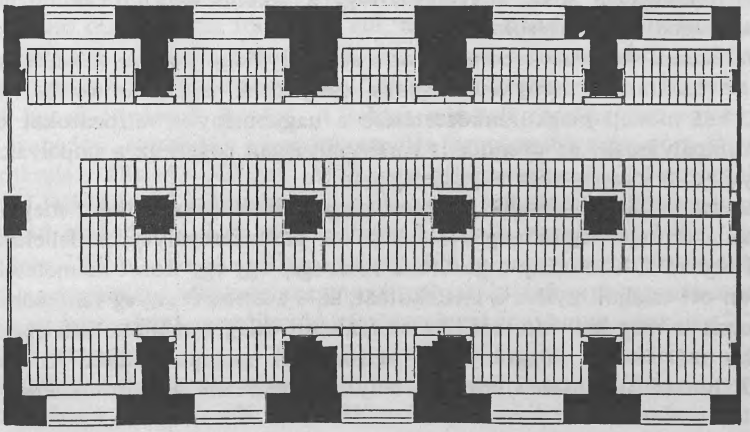

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ilyen jellegű megoldások a szakirodalomból és a gyakorlatból (pl.: gyógyszertárak) már ismertek. Könyvtári elterjedtségük hiánya azonban fokozott óvatosságra intett, s igyekeztünk részletesen összehasonlítani a két modellt.

A pályairány befordítása a borulásveszély elhárításában is előnyösnek bizonyult, mert a gyorsítások és az esetleges elakadások alkalmával megmutatkozó kinetikus energiák nem az állvány mélységének, hanem a hosszának irányában működnek, így sokkal szélesebb támaszközökön ellensúlyozhatók. Sőt! A pályaépítés elképzelhetőnek bizonyult úgy is, hogy a padlón fekvő sínpályák teherhordó szerepe mellett egy, a mennyezetre szerelt második sínhálózat is szolgálja a pályatartást. E felső síneken csak az egyensúlytartás minimális nyomatékaival kell számolni, mert nem jöhet létre az állványoknak olyan, a hagyományos gördülőállványoknál fenyegető kitérése a függőlegestől, amely az oldalirányú támasztás helyett már függeszkedő terhelést adna át a felső pályának. Mindezek lehetővé teszik az állványmagasság növelését a rendelkezésre álló belmagasság jobb kihasználása érdekében. Így 7–7 polc esetén 65 százalék, 8–8 polc magas állványok esetén 90 százalék befogadóképesség-többlet érhető el. Elméletileg elképzelhető lenne az adott helyiség boltnyílásainak magasabb kitöltése is (részben 9–9 polcos állványokkal); így kereken 100 százalékos többletet lehetne elérni, de ez az utolsó 10 százalék különbözet a felsőpálya építésének műszaki követelményeit aránytalanul megnehezítené.

Az új megoldás előnyeinek és hátrányainak mérlegelése során a következők kerültek szembe egymással: A sínpályák terjedelmének és a hajtóművek számának többszörösre növekedése a ráfordítások növekedését is eredményezi, viszont a világítás szerelési és üzemeltetési költségei a főútvonalakra szorítkoznak, mert elmaradnak az állványok közül (fölül) a vagy feleslegesen sokat fogyasztó, vagy a takarékosság érdekében bonyolult automatikával vezérelt fényforrások.

Ez a váratlanul kedvező eredmény arra sarkallt, hogy keresni kezdjük a modell alkalmazásának határait, versenyképességének esélyeit a hagyományos berendezéssel szemben. (A két modell megkülönböztetésére a hagyományos változatokat összefoglalóan párhuzampályásnak, az új modellt harántpályásnak nevezzük a sínpályák és a főútvonalak egymáshoz viszonyított helyzete alapján.)

Az összehasonlítások második kellemes meglepetése az esetenként megmozdítandó átlagos raktártérfogat különbségéből fakadt. A párhuzampályás modelleknél közismert, hogy átlagban 2–3 állvány átgördítése szükséges egy-egy kötet kiemeléséhez: szerencsés esetben ott találjuk nyitva a mellékutcát, ahol a keresett anyag van; más alkalommal 8–10 kocsit is meg kell indítani. Az esetenkénti átlag a mellékutcák számának, a helykihasználás mértékének függvényében változik. A megmozdítandó tárolótérfogat függ a kocsik hosszától is, tehát ismét a helykihasználásnak a második kiterjedésben való mértékétől.

Harántpályás berendezés esetén mindenkor csak a keresett anyagot tároló állványt kell megmozdítani, – igaz, ezt viszont kétszer, mert vissza is kell hajtani alapállásba a közlekedő út szabaddá tétele érdekében. E kocsik mérete azonban nincs összefüggésben a helykihasználás arányával, mert ha egy adott helyiség szélessége a 6,00 métert meghaladja, akkor mód van két párhuzamos útvonal kitűzésével ismét kisebb méretű kocsikat venni számításba.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A mennyezetre szerelt borulásgátló sínhálózat nemcsak a magasabb állványok használatát teszi lehetővé, de azt is, hogy a megszokott kétoldalas állványok helyett csak félakkora tömegű, egyoldalas állványokat alkalmazzunk. Ez tovább csökkenti (felezi) az esetenként mozdítandó tárolótérfogatot.

Az egyoldalas állványok alkalmazása más szempontból is kívánatos. A kétoldalas állványokon elhelyezett anyagok fele a bejárat felől nézve a „belső" oldalra kerül. Így a raktáros, amikor ilyen pozícióban lévő anyagot keres, a kihúzott állvánnyal átmenetileg bezárja magát. Annak elképzelése, hogy valamilyen rendellenes esemény következtében az állvány nem gördül vissza, klausztrofóbiás érzéseket kelthet, s ez nem hagyható figyelmen kívül. Egyoldalas állványok alkalmazása esetén ilyen önbezárás nem fordul elő, hiszen minden állvány a bejárat felé néz. Az egyoldalas változatnak azonban az egy-egy kötetre vetített fajlagos költsége feltétlenül nagyobb a kétoldalasénál, mert pontosan kétszer annyi sínpályát, kereket, meghajtószerkezetet és diagonálmerevítést kíván, mint a kétoldalas változat. Ez a fajlagos többletköltség elkerülhető, ha a raktárhelyiség nem magas, de széles. Tehát nem kell magas állványokat borulás ellen védeni, viszont mód van arra, hogy egymással párhuzamosan két, vagy több útvonalat létesítsünk és közöttük a helyiség belső végén, elzárhatatlan utat nyissunk.

A párhuzampályás rendszerek értékelésének egyik viszonyítási alapja tehát az esetenként mozdítandó tárolótérfogat átlaga és maximuma. Vizsgáljuk meg ennek alakulását a terület-kihasználás függvényében.

Mivel a párhuzampályás rendszer kifejezetten érzékeny az épületszerkezeti kötöttségekre, ezért vizsgálatunk egyik végletéül tételezzünk fel egy – technikailag még reálisnak tekinthető – 18,00 méteres fesztávolságú födémmel fedett helyiséget, amelyben szabadon álló pillérek nem fordulnak elő, tehát a berendezést nem korlátozzák. Ugyane helyiség hosszát – egyéb kötöttség híján, szabad elhatározásból –, képzeljük szintén 18,00 méteresnek. E helyiség egyetlen főútvonal létesítése esetén 8,00 m-es kocsikkal rendezhető be az állványok között. A raktár mindkét oldalán csak egy-egy keresztutcát hagyva szabadon, elérhetjük a helykihasználás legmagasabb arányát. A feltételezett helyiség alapterülete 18x18 = 324 m^2. A 18 m-es pályahosszon 34–34 db 8x0,5 m-es alapméretű kocsi felállításával számolhatunk a főútvonal két oldalán, úgy, hogy egy-egy keresztutca marad szabadon 1,0 m szélességben. A 68 db, egyenként 4,0 m^2-es kocsi összes alapterülete 272 m^2. Ez az érték a helyiség 324 m^2-éhez viszonyítva 84 %. A 2. sz. táblázatban az esetenként átlagosan megmozdított tárolótérfogat kimutatását találjuk. A 3. sz. táblában az esetenként mozdítandó tárolótérfogat maximum-értékeit (2,2 m magas állványokkal számolva).

A táblázatok adatait, vagyis a területhasznosítás aránya és az anyagmozgatás igénye között mutatkozó korrelációt grafikonokkal szemléletesebbé tehetjük.

A 3. számú ábrán a 2. és 3. sz. táblázat két-két oszlopának összetartozó értékpárjai által meghatározott pontokat köti össze a két folytonos vonal. Ebből az ábrázolásmódból az tűnik ki, hogy milyen jelentősége van az épületszerkezetnek (a födém fesztávolságának) az elérhető helykihasználásban. (Pl.: a 6,00 m-es traktusban 63 százaléknál jobb eredmény nem érhető el; a 80 százalékon felüli eredmények csak 14,00 m-en felüli fesztávolság esetén garantálhatók.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

1. tábla

A raktárhelyiség kihasználásának maximális aránya százalékban, a födémfesztávolság és a keresztutcák számának függvényében

A keresztutcák száma	A födémfesztávolság méterben						
	18	16	14	12	10	8	6
1	84	83	81	79	76	71	63
2	79	78	76	74	71	67	59
3	74	73	71	69	67	63	56
4	69	68	67	65	62	58	52
5	64	63	62	60	58	54	48

2. tábla

Az esetenként megmozdított tárolótérfogat átlaga m^3-ben, az előbbiek rendjében

A keresztutcák száma	A födém fesztávolsága méterben						
	18	16	14	12	10	8	6
1	74,8	65,5	56,1	46,8	37,4	28,1	18,7
2	35,2	30,8	26,4	22,0	17,6	13,2	8,8
3	22,0	19,3	16,5	13,8	11,0	8,3	5,5
4	15,4	13,5	11,6	9,6	7,7	5,8	3,9
5	11,0	9,6	8,3	6,9	5,5	4,1	2,8

3. tábla

Az esetenként mozdítandó tárolótérfogat maximuma m^3-ben, az előbbiek rendjében

A keresztutcák száma	A födémfesztávolság méterben						
	18	16	14	12	10	8	6
1	299	262	224	187	150	112	75
2	141	123	106	88	70	53	35
3	88	77	66	55	44	33	22
4	62	54	46	39	31	23	15
5	44	39	33	28	22	17	11

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

3. sz. ábra

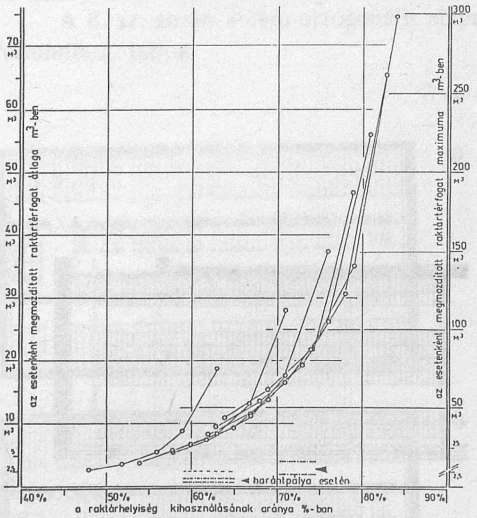

Az energiaigény összehasonlítása a párhuzampályás és a harántpályás raktárban

4. sz. ábra

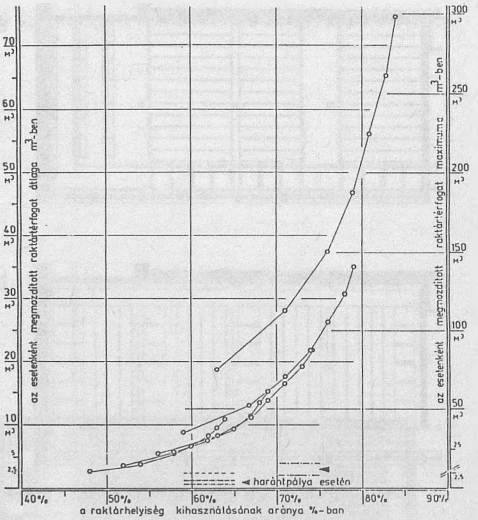

Az energiaigény összehasonlítása a párhuzampályás és a harántpályás raktárban

A 4. sz. ábrán a táblázatok sorai szerint összetartozó értékpárok pontjait kötik össze a regresszió-vonalak. Ebből az tűnik ki, hogy egy-egy keresztutca elhagyása (állvánnyal való kitöltése) 3—5 százalékkal növeli a helykihasználás arányát, de kétszeresre növeli az esetenként mozdítandó átlagos tárolótérfogatot.

Különösen a 4. sz. ábra győzhet meg arról, hogy a 73 százalékot meghaladó eredmények mindegyikéhez 20 m^3-en felüli (egy vasúti teherkocsi rakományánál több) anyag megmozdításával kell számolni egy-egy kötet eléréséhez. A 10 m^3-nél kisebb átlagos anyagmozgatással viszont nem lehet meghaladni a harántpályás rendszerre jellemző 2/3-os területhasznosítási arányt. Ezekkel tehát ilyen szempontból is versenyképes a harántpályás rendszer, amelyben 1,8 m^3-nél nagyobb kocsi soha nem szükséges, sőt szerencsés esetben 0,9x0,25x2,2 = 0,5 m^3-re csökkenthető az egyes kocsik befoglalómérete.

A továbbiakban néhány konkrét feladat megoldását tekintjük át.

Az 5. sz. ábrán egy alagsori helyiség berendezését három pillér nehezíti meg (Kaposvár, Megyei Könyvtár). Az „a" változat kocsijait minden alkalommal vissza kell gördíteni alapállásba, de így is csak 47 százalék érhető el. Az állványok számának csökkentésével a visszagördítési kényszer elmaradhat, de az arány 40 százalékra csökken. Ennyi a „b" változat értéke is, de 6 szakaszos kocsikkal. Ugyanitt a harántpályás modellal 54 százalékra javul az eredmény.

A 6. sz. ábrán csak a két szélső (jellegzetesen tároló rendeltetésű) traktust hasonlítva össze és a befogadóképességet állványméterben kifejezve, 311:270 arány szól a harántpályás modell javára.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

5. sz. ábra

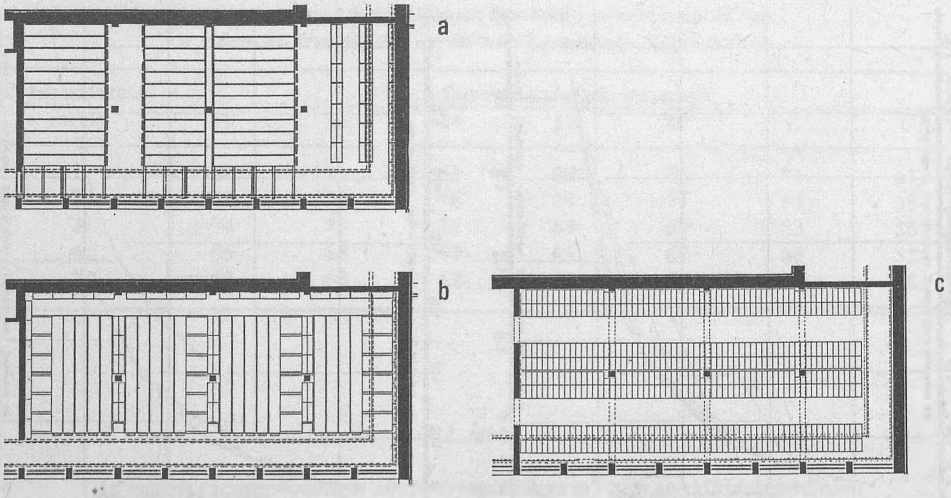

6. sz. ábra

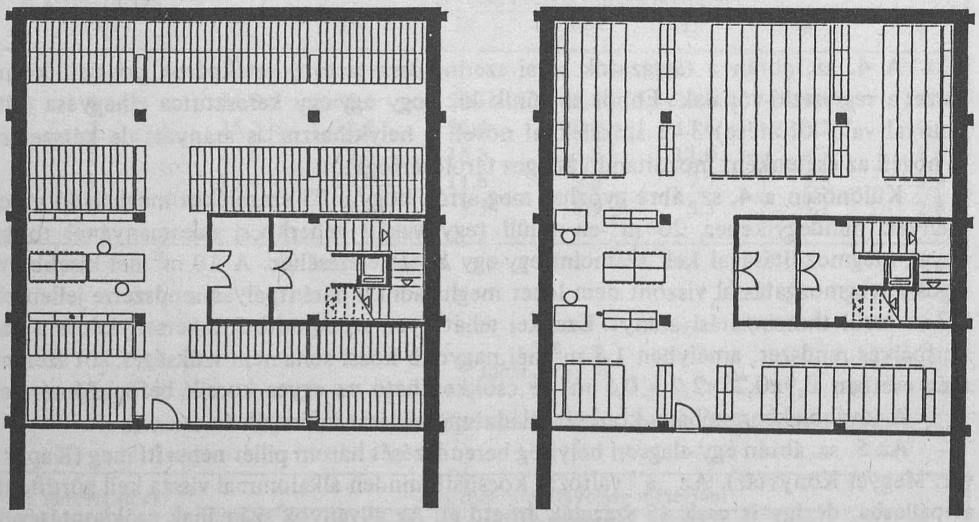

A 7. sz. ábrán az „a" részleten, a korábban szokásos 60 cm mélységű – kétoldalas – állványokat vettük számításba. A „b" változatban a Pohlschröder cég blutenburgi 50 cm-es állványait. Ezt az utóbbit tekintve viszonyítási alapnak (100 százalék), az előző kapacitás 83,5 százalék, a harántpályás változat, „c", 108,5 százalék. Állványfolyóméterben rendre: 1100, 1320, 1432. Kötetszámban (egységesen B/5 formátumú köteteket, 30 cm

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

polcmagasságperiódust és 40 kötet/polcfolyómétert véve számításba) rendre: 308000; 370000; 401000 kötet.

A 8. sz. ábrán a nem-ortogonális alaprajzú helyiségek hasznosítás-arányainak összehasonlítását látjuk.

7. sz. ábra

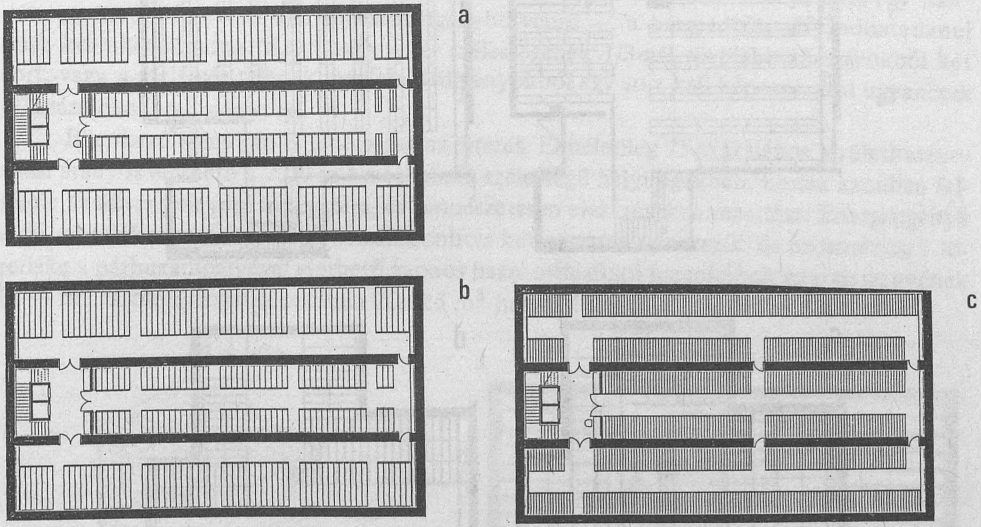

8. sz. ábra

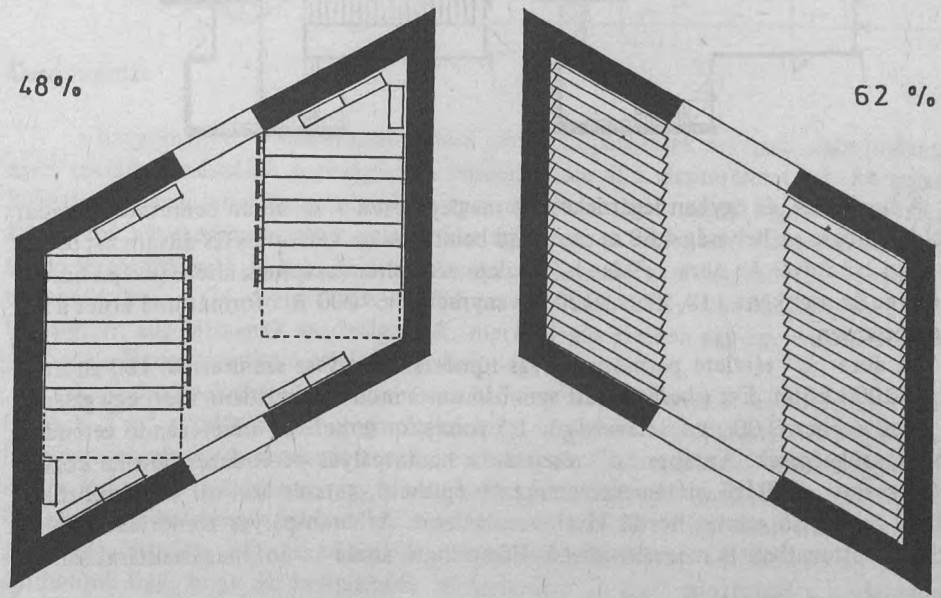

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

9. sz. ábra

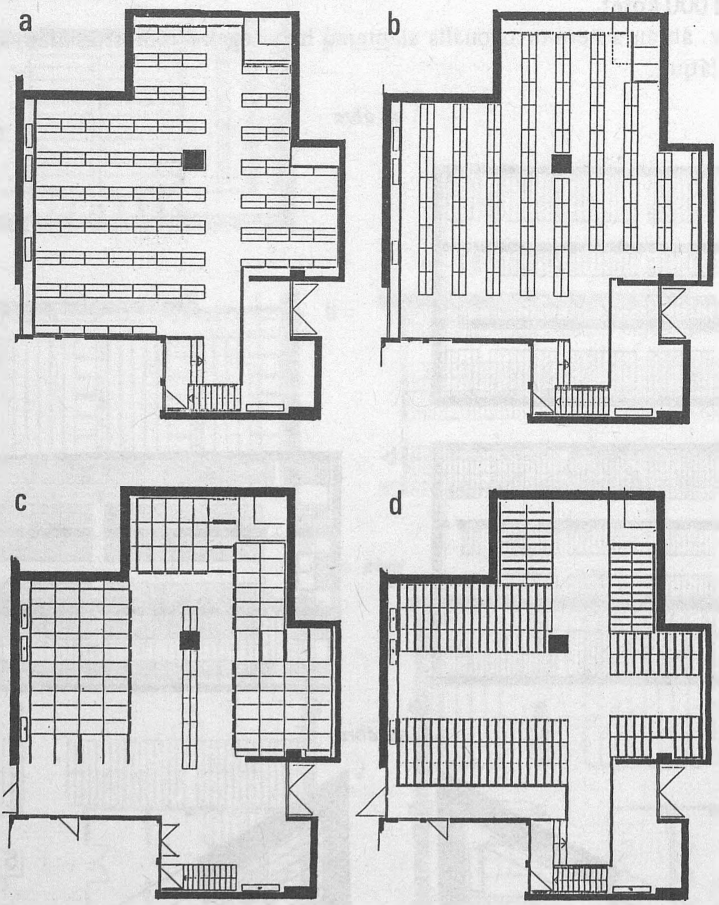

A harmadik, és egyben legérdekesebb meglepetést a 9. sz. ábrán bemutatott feladat megoldása hozta. A helyiség 4,80 m-es szabad belmagassága kétszintes fix-állványzat beépítését teszi lehetővé. Az ábra „a" és „b" részlete ezek elrendezésének alternatíváját hasonlítja össze. Szintenként 118, illetve 120 állványméter; 67000 B/5 formátumú kötet a két szinten összesen.

Az ábra „c" részlete párhuzampályás tömörraktárat vesz számításba: 180 állványméter, 50000 kötet. Ezt a berendezést azonban nincs mód megkettőzni, mert egy galériaszint létesítéséhez 9,00 m fesztávolságú, 1,5 tonna/fm terhelésre méretezendő gerendák lennének szükségesek. Az ábra „d" részletén a harántpályás berendezés bútorai között tetszés szerinti sűrűségű alátámasztószerkezet építhető, tetszés szerinti támaszközökre rövidítve egy felső szintet hordó kiváltószerkezetet. A harántpályás tömörraktár tehát kétszintes változatban is megvalósítható. Elkerülhető általa az ún. magasraktárakban al-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

kalmazott felrakógépek, vagy létrák használata. A számított befogadóképesség 360 állványméter, illetve 101000 B/5 formátumú kötet. A szerkezet sémáját a 10. sz. ábra mutatja be.

Az eddig tárgyalt bútorzattelepítéseknek közös jellemzője, hogy az alapterületet 1/3 (állvány) + 1/3 (utca) + 1/3 (állvány) arányban tagolják, így közel 66 százalékos a helykihasználás aránya. A 2,00 m-nél keskenyebb helyiségek esetében – ha például egy használaton kívüli folyosót kell tárolásra igénybe venni –, a harmadolás elfogadhatatlanul szűk közlekedőt adna. Ezért vagy a tér szélességének 1/3-nál rövidebb állványokból két sort, vagy a szélesség felének megfelelő állványokból egy sort kell képezni, ami ugyancsak 50 százalékos eredményt ad.

Ellenkező irányban is lehetséges az eltérés. Elméletileg 75 százalékos területhasznosítási arány is elérhető a 7,00 m-t meghaladó szélességű helyiségekben. Ennek azonban feltétele az állványok gépi mozgatása, és természetesen elektronikus vezérlése. Energiaigénye a 66 százalékos változatokkal összehasonlítva kétszeresére növekszik, de ez ismét csak töredéke a párhuzampályával elérhető azonos hasznosításfokú megoldások energiaigényének (2–4 m^3 tárolótérfogat mozdítása 20–25 m^3 helyett! Ld. 3., 4., és 11. sz. ábra.)

10. sz. ábra

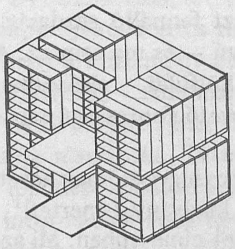

11. sz. ábra

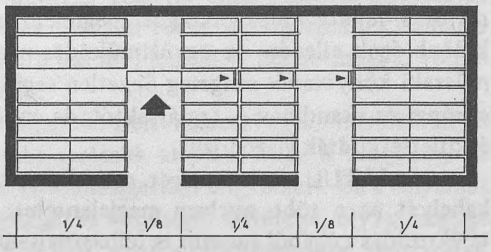

Összefoglalás

A hagyományos – összefoglaló néven párhuzampályásnak nevezett – gördülőszekrényes raktárberendezések segítségével a rendelkezésre álló alapterületet 48–84 százalék közötti arányban lehet hasznosítani, az épületszerkezeti adottságok függvényében. E százalékarány növekedése azonban mindenkor együtt jár az esetenként átlagosan megmozdítandó tárolótérfogatnak, s az ebben tárolt anyag tömegének exponenciális függvény szerinti növekedésével. A 74–84 százalék közötti eredmények, amelyek műszakilag még elérhetők ugyan, alig látszanak gazdaságosnak, mert átlagos esetben egy-egy vasúti teherkocsi tömegét kell megmozdítani, végletes esetben négyét.

A gördülőszekrények mozgásirányának megváltoztatásával ez az energiaigény általában 1–2 m^3 tárolótérfogat megmozdításának mértékére csökkenthető. A pálya haránt irányú vezetésével a berendezés kevésbé érzékeny az épületszerkezeti kötöttségekre, például a térben álló pillérekre, vagy a nem ortogonális alaprajzú határoló falakra. Nagyobb belmagasságú helyiségek jobban kihasználhatók az állványok korlátlan borulásbiztonságából következően. Sőt, az eddigi ún. magasállványok helyett többszintes állványzatot építhetünk úgy, hogy az energiaigény változatlanul 1–2 m^3 mozgatására korlátozható.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

AZ IATUL ÉS A HAZAI TAGKÖNYVTÁRAK KAPCSOLATAI

KOVÁTS ZOLTÁN

Az International Association of Technological University Libraries, rövidítve IATUL a Műszaki Egyetemi Könyvtárak Nemzetközi Egyesülete. Tagjai Magyarországon – belépésük sorrendjében: a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem (NME), a Budapesti Műszaki Egyetem (BME), és a Veszprémi Vegyipari Egyetem (VVE), végül 1986. óta a soproni Erdészeti és Faipari Műszaki Egyetem könyvtára (EFME).

Az alábbiakban megkísérlem felvázolni az említett intézmények kapcsolatait a nemzetközi könyvtárközi együttműködés különböző területein. Szeretném megvilágítani azokat a körülményeket, amelyek azt bizonyítják, hogy a hazai műszaki egyetemek könyvtárai és a fejlett tőkés országok megfelelő intézményei közt fennálló gazdasági-műszaki különbségek ellenére az együttműködés nem volt egyirányú – és ma sem az. A magyar műszaki könyvtárak rengeteg önzetlen segítséget kaptak a külföldi – elsősorban nyugat-európai és skandináv – tagtársaktól, de ezt jó néhány alapvető fontosságú tapasztalattal és ötlettel tudták viszonozni.

Az IATUL tevékenységét, célkitűzéseit, szervezetét, tisztségviselőinek nevét, és munkahelyét az a több nyelven megjelentetett néhány lapos kiadvány ismerteti[1], amelyet tájékozódás céljából magam is felhasználtam. Az első fejezet címe ebben: Mi az IATUL?

Önkéntes nemzetközi szervezete az olyan szakkönyvtáraknak, amelyek szolgáltatásaikat nem korlátozzák a fenntartó egyetem igényeire, hanem kiterjesztik azokat a környezetükben lévő iparvállalatokra is. Az IATUL vitafórumot biztosít a tagkönyvtárak vezetőinek és vezető munkatársainak a tudomány és termelés folyamatosan változó, folytonosan megújuló információ-igényeinek ismertetésére és a kielégítésukre javasolt módszerek tapasztalatainak kicserélésére. De biztosítja a végrehajtás érdekében a kölcsönös segítséget és a szervezett együttműködést is.

Mindez megfelel az UNISIST 1971. évi jelentésében megfogalmazott 7. számú ajánlásban foglaltaknak, amely azoknak a minimális szakkönyvtári szolgáltatásoknak a meghatározását javasolja, amelyek teljesülése esetén az együttműködésben részt vevő könyvtárak hálózata biztosítani tudja a tudományos-műszaki információk megfelelő szintű nemzetközi cseréjét, közvetítését.

Az IATUL az IFLA-val is szoros kapcsolatban áll: annak egyik nemzetközi szintű tagegyesülete.

A már említett ismertető külön fejezetben foglalkozik a tagkönyvtárak jogállásának lehetséges változataival.

Rendes tagja lehet az IATUL-nak az a könyvtár, amelynek fenntartó intézménye a természet- és műszaki tudományok terén doktori fokozat odaítélésére jogosult.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A *megfigyelő* illetve *pártoló* tagság státuszát az IATUL elnöksége ajánlja fel a célkitűzéseivel egyetértő és azokat támogató jelentősebb szakkönyvtáraknak.

Szavazati jog nélküli társintézményként vehetnek részt az IATUL tevékenységében azok a tudományos-műszaki könyvtárak, amelyek fenntartó szerve főiskolai szintű oktatási tevékenységet folytat az alkalmazott természettudományok terén, de doktori fokozatot nem adhat.

1986-ban 35 ország 142 könyvtára képezte az IATUL tagállományát.

A tagság kétévenként konferenciákon, két konferencia között pedig szemináriumokon találkozik. 1987-ben Helsinkiben a konferencia tárgya: az ipar és a műszaki egyetemek könyvtárainak kölcsönhatása volt. Az 1988-ban esedékes szemináriumot a négy magyar könyvtár rendezi. Házigazdája a Veszprémi Vegyipari Egyetem Központi Könyvtára, tárgya: az információszolgáltatások fejlődése a tudományos és műszaki könyvtárakban. A konferenciák és szemináriumok előadásainak szövege eddig az IATUL *Proceedings*-ben jelent meg, ezentúl az IATUL *Ouarterly*-ben lesz olvasható.

Az egyesület elnöksége a könyvtártudományi kutatások ösztönzésére és koordinálására különféle pályázatokat hirdet. Ezek tárgya többnyire az egyetemi könyvtárak irányítási problémáinak körébe tartozik.

Az IATUL történetét 1976-ig D. *Schmidmaier* foglalta össze[2] kiemelve benne az NDK szempontjából fontos részleteket. Ezt nem hibájául rovom fel a szerzőnek, annál is kevésbé, mert a közlemény címében jelzett célra hasonló jellegű – persze magyar vonatkozásokat kiemelő – tanulmányt szerkesztettem.

Az IATUL-t 1955-ben van der *Wolk,* a hollandiai Delft műszaki egyetemének könyvtárigazgatója alapította. Tette ezt annak a felismerésnek alapján, hogy a tudomány és technika fejlődése a második világháború után robbanásszerűen felgyorsult. Ez a folyamat pedig az információk soha nem látott mennyiségét és minőségét követelte, olyat, amilyet a háborútól megkímélt legfejlettebb tőkés országok gazdag szakkönyvtárai sem voltak képesek önerejükből, a hasonló profilú többi könyvtárak szervezett együttműködése nélkül kielégíteni.[15]

Az autarkia csődjét, a nemzetközivé szélesedő könyvtárközi együttműködés szükségességét a hazai műszaki egyetemek könyvtárai ugyancsak közvetlenül érzékelték. Az egyesület tevékenységében való részvételük első írásos nyomai az 1966-ban megjelent IATUL Proceedings *1.* kötetének első füzetében találhatók. Ebben olvasható annak a 24 munkacsoportnak a felsorolása, amelyek mindegyike a könyvtártudományi kutatások egy-egy meghatározott területének művelését vállalja. A munkamegosztás nemcsak a párhuzamosságok kiküszöbölésében megnyilvánuló eredményes koordinációs tevékenység jó példája, hanem az új egyesület vezetőségének kitűnő gyakorlati érzékét is bizonyítja azzal, hogy a munkabizottságok tevékenységét az együttműködésben felmerült legfontosabb problémák megoldására irányította.

A 9. munkacsoport feladata: a ritkán használt dokumentumok beszerzésének vizsgálata. Vezetője *Héberger* Károly volt. A 14. munkacsoport *Zsidai* József vezetésével a könyvtárhasználat oktatásainak helyzetét vizsgálta a nem angol nyelvterületen.

A 17. munkacsoport a műegyetemek tanterveinek cseréjével foglalkozott ugyancsak Zsidai József irányításával. (A VVEKK akkor még a BME könyvtárhálózatának része volt, nem lehetett az IATUL-ban önálló képviselete.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A magyar tagkönyvtárak aktivitását mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy 1967-ben az elnökség tagjává választották Zsidai Józsefet, akinek alig néhány hónappal később, a Proceedings 1968. évi első számában megjelent egy elemző tanulmánya[3] a magyar műszaki egyetemek könyvtárainak helyzetéről, feladatairól és célkitűzéseiről a nemzetközi együttműködésben. A tanulmány ismerteti a magyar könyvtárügy hálózati elvű felépítését és a különböző hálózatok munkaterületét. A műszaki egyetemi könyvtárhálózat feladatai közül kiemeli a természettudományi tárgyakat oktató egyetemeken 1966 óta kötelező könyvtárhasználati oktatás módszereit és eredményeit. Felvázolja a könyvtárgépesítésnek a könyvtárközi együttműködés hatékonysága és színvonalának emelése érdekében tervezett fejlesztését: a gyorsmásolatok és a telexhasználat elterjesztését.

A felsorolt intézkedések és tervek a magyar tudomány és gazdasági termelés szakembereinek információellátását szolgálják – főleg a számunkra drága és ezért nehezen beszerezhető nyugati szakirodalommal. Viszonzásul Zsidai felajánlja a magyar szakirodalom közvetítését.

Az együttműködés javasolt mechanizmusa lényegében ma is érvényes, és működik is. A nyugati tagintézményektől kapott szakirodalom nemcsak a fejlettebb technika megismertetését jelenti a hazai kutatás és fejlesztés szakembergárdájának, de alkalmazásának lehetősége fontos üzletet jelenthet a tőkés vállakozók számára a szocialista piacon. A viszonzásul felajánlott hazai szakirodalom a magyar tudományos-műszaki eredmények hatékony külföldi propagandája révén nekünk is hozhat gazdasági eredményeket.

Zsidai koncepciójának igen vonzó, ma is korszerű vonását abban látom, hogy kezdettől fogva nem az egyoldalú segítségvárás szerepére kívánt berendezkedni. A várhatóan nagyobb mennyiségű, összértékben több nyugati információért viszonzásul a nyugat számára értékesíthető kevesebb magyar csereanyagon kívül felkínálja a fejlődő országoknak nyújtandó – és azóta is folyamatosan nyújtott – segítséget.

A nyilvánosságra hozott magyar együttműködési javaslat alapján az IATUL tagtársak radikálisan egyszerűsítették és meggyorsították a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzések lebonyolítását. Nem ragaszkodtak a nemzeti könyvtárak közvetítő és a jogi felelősséget átvállaló szerepéhez, hanem elfogadták a magyar műegyetemi könyvtáraktól közvetlenül érkező kéréseket. Ráadásul egyre gyakrabban xerox másolatot küldtek az eredeti művek kölcsönzése helyett, kiküszöbölve ezzel a visszaküldés költségeit és adminisztrációját.

Az IATUL-tagok ugyanakkor a magyar könyvtárak munkájában a jövő szakembereinek az irodalom használatára való módszeres felkészítését találták követendő példának: a BMEKK nemcsak nyomtatott oktatási segédleteket[4] adott ki, hanem oktató filmet is készített abból a célból, hogy a hallgatók számára bemutassa az egyetem könyvtárának szakszerű és eredményes használatát.

Itt kívánom megjegyezni, hogy a magyar példa nyomán, azt értékelve közel egy évtizeden át visszatérő témája volt az IATUL-konferenciák és -szemináriumok előadásainak a könyvtárhasználat és információkeresés különféle eszközeinek és módszereinek ismertetése. – Az persze nem meglepő, hogy néhány év alatt a kezdetben élen járó magyar módszereket jóval meghaladó technikát – pl. audiovizuális szetteket, stb. – fejlesztettek ki, amelyek később természetesen visszahatottak a hazai oktatás színvonalára is.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

1968-ban tovább erősödtek az IATUL magyar kapcsolatai. Zsidai Józsefet második alelnökké, Héberger Károlyt pedig az elnökség tagjává választották. Ebből az alkalomból Zsidai József felajánlotta a soron következő elnökségi ülés Miskolcon való megrendezését. Erre az ülésre 1969. április 21–24. között került sor. Részt vett rajta az alapító van der Wolk is, aki végiglátogatta ittléte alkalmával a magyar tagkönyvtárakat, sőt új tagok beszervezésére is gondolt. Így került Veszprémbe. (A VVEKK nem sokkal van der Wolk látogatása előtt vált ki a BME könyvtárhálózatából és lett önálló egyetemi könyvtárrá.)

Elkészült a VVEKK szolgáltatásainak fejlesztési terve, amelyben a rendelkezésre bocsátás súlypontjába a könyvtárközi kölcsönzés helyett a xeroxmásolatok szolgáltatása és beszerzése került. A belföldi kérések lebonyolításában is figyelmen kívül hagyta a regionális elvet. A telex segítségével felderített lelőhelyre közvetlenül küldött kérőlapra az addig általános 3–4 hónap helyett 2–3 hét alatt megjöhetett – és a kölcsönösség alapján többnyire meg is jött – a kért anyag. Már 1969-ben szerepelt a VVEKK tervei között a gépi információkeresés bevezetése is. Ez a merészség válthatta ki van der Wolk rokonszenvét, aki meghívta a VVEKK igazgatóját a hollandiai Norwijk aan Zee-ben rendezendő konferenciára, amely a mágnesszalagos adattárak szerkesztői és potenciális felhasználói, valamint az elektronikus számítógépek fejlesztői közötti kapcsolat felvételét szolgálta. – Sikeresen. Európában Nottingham, Stockholm és Koppenhága után a VVEKK is megkezdte 1971-től a Chemical Abstracts bibliográfiai adattára alapján a számítógépes SDI szolgáltatást.

A számítógépes információkeresés elterjedésével az IATUL-tagok együttműködésének újabb területei nyíltak meg és váltak a tapasztalatcsere tárgyává[5]. A magyar tagkönyvtárak fejlődését az IATUL Proceedings 1969. évi *4.* kötetének 2. számában Zsidai József összegezte[6]. Ugyanebben a számban Héberger Károly részletesebben is bemutatta a BME Központi Könyvtárát[7]. Zsidai írásának legfontosabb felismerése az a gondolat, hogy a szakkönyvtári szolgáltatásokat nem lehet egymástól függetlenül elszigetelten fejleszteni: az egymáshoz kapcsolódó részfeladatok megoldását kompatibilis alrendszerekből felépített egységes rendszerré kell szervezni. Szervezési javaslatokat több hazai szerző is közölt az IATUL fórumán. Héberger a műegyetemi könyvtárak szervezetének egy 7 lépcsős modelljét mutatta be[8], *Kováts* pedig a tudományos tájékoztatás országos rendszerének tervezetét közölte[9].

A szocialista országok tervgazdálkodáshoz szokott könyvtárosainak gondolatait a piacgazdaságban élő kollégák érdeklődéssel fogadták és minden hasznosítható elemét alkalmazták is. Így alakult ki az a helyzet, amelyben a túlságosan is részletekbe menően szervezett és jogilag szabályozott szocialista szemléletű információs rendszerek az együttműködési készség és igyekezet kellő szintjének hiányában alulmaradnak a kevésbé szabályozott, kötetlenebb, de gazdaságilag és műszakilag jobban megalapozott, emberileg pedig megbízhatóbb és rugalmasabb kapcsolatokra kész többiekkel szemben. Ők a tervezést és szervezést a szükséges mértékben már átvették, de a megbízható együttműködési készséget – a kívánatos szinten – mi még nem tanultuk el. Ennek a törekvésnek jó példája az 1985-ös oxfordi ülésszakon alkalmazott módszer: a szocialista országok (NDK, Jugoszlávia, MNK) könyvtárainak képviselői közös „panel"-t alkotva vettek részt a kétoldalú tapasztalatcserében, hasonlították össze az információk hozzáférhetőségét az elekt-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ronika korszakában a központi irányítású tervállamokban, illetve a piacgazdálkodást folytató tőkés országokban[18].

Az egyetemi könyvtárak irányítási problémáinak vizsgálatára kiírt pályázatot 1973-ban magyar tag nyerte el[19]. A szerző az irányítás minőségének színvonalát megkísérelte a hatékonyság mércéjével kifejezni: a költségvetéssel meghatározható társadalmi ráfordítások és a könyvtár szolgáltatásainak mennyiségében kifejeződő megtérülés viszonyával. Az eredmény – sajnos – távolról sem elég pontos és nem is eléggé objektív.

A hatékonyság vizsgálata viszonylag hamar felvetette nálunk a szakirodalmi szolgáltatások – elsősorban a xerox-másolatok – térítésének kérdését[11]. Azokban a könyvtárakban, ahol komolyan vették az olvasók igényét és jogát a szakmai világirodalom teljességre törekvő megismerésére, rohamosan megnőtt a könyvtárközi kölcsönzés mindkét irányú forgalma. Ez nemcsak a postaköltségek növekedése, hanem az egyetem falain kívülről érkező igényeket kielégítő másolatok előállításának költségei miatt is problémát jelentett. Akármennyire örvendetes volt is az egyetemi könyvtár állományának – főleg folyóiratainak – a regionális iparra és egyéb könyvtárakra kiterjedő használata, a másolatszolgáltatás díjtalan formájában az egyetemi könyvtár költségvetésének rendeltetésszerű felhasználásával nem volt összeegyeztethető.

A költségek megtérittetésére Magyarországon az egyetemek tanszékein elterjedt szerződéses külső megbízatások rendszere látszott akkoriban legalkalmasabbnak. – Az ipari megbízatások rendszere külföldön, nyugaton sem ismeretlen. – A szakirodalmi szolgáltatások térítésére való alkalmazását azonban a szocialista tagkönyvtárak kezdeményezték, a többiek pedig lelkesen követték, noha ellenzői belföldön és külföldön egyaránt voltak. Egyik hazai ellenzőjének megfogalmazása szerint „nem lehet a kultúrát árucikké züllleszteni". Azóta persze kiderült, hogy a kultúra nem azonos a tudományos-műszaki információval. Követésre talált egy másik magyar kezdeményezés is, amely az egyetemi könyvtár számára megszerezte a környező nagyvállalatok támogatását, ezzel segítve annak regionális információs központtá fejlesztését[12, 13].

Az előzőekben ismertetett folyamatok eredményeként megállapíthatjuk, hogy a '80-as évek magyar műegyetemi könyvtárai egymáshoz szervezetten kapcsolódó kompatibilis részegységekből felépülő, teljes körű szakirodalmi szolgáltatásokra képes információs központokként működnek.

Az ilyen információs központ végletekig leegyszerűsített folyamatábrája két részegységből áll: az információkereső és a rendelkezésre-bocsátó szolgálatból. Ugyancsak magyar specialitás az előző kettőhöz többnyire szervesen kacsolódó fordító szolgálat. – Mivel a műszaki irodalom kb. 60%-a angol nyelven íródott, kb. 20%-a orosz, a többi nyelv a megmaradó 20%-on osztozik. Ebből a magyar nyelvű irodalom alig 0,5%-ot kitevő. Ez az oka annak, hogy nálunk nagyobb a jelentősége a fordító szolgálatnak, mint az angol nyelvterületen. – Ott elsősorban az orosz nyelvű közlemények angol fordításait gyűjtik egy nemzetközi központban. – Ebben mi nem vagyunk érdekeltek.

A nyugati IATUL tagkönyvtárak egyéb szolgálatásai azonban ma is állandóan követendő példaként vonzzák a hazai műegyetemi könyvtárakat.

A mágnesszalagos adattárakra épített SDI-szolgálatások után nálunk is gyakorlatilag befejeződött az áttérés a közvetlen hozzáférésű lemeztárolók online lekérdezésére.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Több eredményes kísérlet ismeretes az állománygyarapítás, a katalogizálás és a kölcsönzés gépesítésére is, de ezek hazai követése még késik. Ez azonban – szerintem – nem veszélyes elmaradás. Fontosabb a rendelkezésre bocsátás módszereinek korszerűsítése, gyorsítása.

Zavaró ellentmondást látok ugyanis abban, hogy a hajdan hetekig, hónapokig tartó információkeresést percekre tudtuk lerövidíteni az elektronika segítségével, ugyanakkor az irodalomjegyzék alapján igényelt, érdemi információt tartalmazó eredeti dokumentum rendelkezésre bocsátására még jobb helyeken is hetekig kell várni. A példa már ebben is megvalósult: a Telefax útján 2–3 perc alatt továbbítható a világ bármely sarkába – ahol van Telefax készülék és elegendő pénz – egy szöveg-oldalnyi információ. Ennek használatára is fel kell készülni, ami persze nem azt jelenti, hogy minden információ ennyire sürgős, de adódhat olyan helyzet, amikor az idő nagy pénzt ér!

A fentiekben vázolt munkaterületeken idestova két évtizede együttműködünk IATUL tagtársainkkal. Ennek eredményessége nagymértékben a találkozókon kialakult személyes jó kapcsolatoknak köszönhető. A soron következő veszprémi szemináriumon a személyes kapcsolatok nemzetközi szintű továbbfejlesztése, bővítése kiemelt hangsúlyt kap. Célkitűzésének megfelelően az IATUL megbízható és szoros kapcsolatokat, intenzív információcserét akar fenntartani mind a szocialista, mind a harmadik világbeli műegyetemek könyvtáraival, amelyek mindenki számára hasznosak és fontosak.

A szocialista Magyarországon rendezendő legközelebbi szemináriumra más szocialista országok számos – eddig nem IATUL-tag – műegyetemi könyvtára is kapott meghívót. Feltehetően megkönnyíti számukra a kapcsolatfelvételt a kiküldetés egyszerűbb adminisztrációja és a nyugati utazásoknál lényegesen alacsonyabb költségei. Az IATUL Proceedings adatai szerint szovjet, csehszlovák, sőt román tagja is volt az egyesületnek a kezdeti szakaszban, de igen hamar elmaradtak. A szocialista tábort jelenleg 1 NDK, 1 jugoszláv és 4 magyar könyvtár képviseli. Ennél a harmadik világ képviselői is többen vannak. Az együttműködést mindig központi célként és feladatként kezelő IATUL elnökségének nem ez az első kísérlete a kelet-nyugati kapcsolatok erősítésére. A 70-es évek végén is elkezdtük egy Magyarországon tartandó „meeting" szervezését. A sikertelenség fő oka az akkori nemzetközi helyzetben a külföldi kapcsolatok mainál nehézkesebb, merevebb szabályaiban, módszereiben keresendő.

Egyes szakírók szerint a társadalom fejlődésében az ipar eddigi szerepét az információ veszi át. Aki ebben a helyzetben a kölcsönös segítségnyújtás elvi alapján az információcsere módszereit és szervezetét igyekszik javítani, az gazdaságilag hasznos, tudományosan helyes és erkölcsileg tisztességes célt szolgál.

IRODALOM

1. International Association of Technological University Libraries: IATUL Executive Board, 1986–1988/ IATUL = Oxford: IATUL, 1986. – 5. p.

2. SCHMIDMAIER, D.: The History of the International Association of Technological University Libraries (IATUL) = IATUL Proceedings 1976. 8., 42–45. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

3. ZSIDAI J.: Technological University Libraries in Hungary = IATUL Proceedings 1968. 3. (1), 5–8. p.

4. A szakirodalomkutatás segédkönyveiből néhány: DERSI Gy.: Kémiai útmutató, Budapest, 1966.; BISZTRAY B. S. – STEINER J. – SZALAI P.: Gépészeti irodalomkutatás, Budapest, 1967.; CSÁT J. – HÉBERGER K. – PÁSZTOR J.: Villamossági irodalomkutatás, Budapest, 1969.; PÚSÖK Gy. – ROHLA M.: Társadalmi-gazdasági tudományok irodalomkutatása, Budapest, 1970.; FREY T. – GERLEI F.: Közlekedési irodalomkutatás, Budapest, 1971.; HÉBERGER K.: Építőmérnöki irodalomkutatás, Budapest, 1974.; GÁSPÁR I. – SPÁNYI B.: Építészeti szakirodalomkutatás, Budapest, 1972.

5. KOVÁTS Z. – EGYHÁZY T. – MAÁR H.: One year's experience of the computerised chemical information service in the Central Library of the Veszprém University of Chemical Engineering = IATUL Proceedings 1973. 7. (1), 32–40. p.

6. ZSIDAI J.: Developments in the work of Hungarian technical university libraries = IATUL Proceedings 1969. 4. (2), 41–44. p.

7. HÉBERGER K.: Central Library of the Technical University of Budapest = IATUL Proceedings 1969. 4. (2), 44–52. p.

8. HÉBERGER K.: An up-to-date organisation for libraries of technological universities = IATUL Proceedings 1972. 6. (2), 44–50. p.

9. KOVÁTS Z.: Hungarian Information System for Scientific Information: Organisational structure and activities of the various subsystems = Proceedings of the Sixth Meeting of IATUL Zurich, May 26–30th, 1975. Ed. by: C. M. Lincoln Loughborough, 1976. 42–62. p.

10. KOVÁTS Z.: Management problems in university libraries = IATUL Proceedings 1974. 7. (2), 88–96. p.

11. KOVÁTS Z.: Cooperation of Hungarian technological university libraries on the field of scientific information services and the special features of the Veszprém university library's activity = Proceedings of the Eight Meeting of IATUL Enschede May 28–June 1, 1979. Ed. by: N. Fjällbrant, Göteborg, 1980. 169–171. p.

12. ZSIDAI J.: The Relations between the Central Library of the Technological University of Heavy Industry and Regional Industry: Advantages for the University = Proceedings of the Sixth Meeting of IATUL Zurich, May 26–30th, 1975. Ed. by: C. M. Lincoln, Loughborough, 1976. 63–71. p.

13. ZSIDAI J.: Contributions to the theory of integration of special libraries = Proceedings of the Eight Meeting of IATUL Enschede May 28–June 1, 1979. Ed. by: N. Fjällbrant, Göteborg, 1980. 131–139. p.

14. HÉBERGER K. – BALÁZS J.: Educating the students as library users in the Hungarian technical universities = IATUL Proceedings 1970. 5. (2), 83–94. p.

15. WOLK van der, L. J.: National and international cooperation in library automation = IATUL Proceedings 1968. 3. (1), 2–5. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

16. ZSIDAI J.: Development of the readers' service at the Central Library of the Technical University for Heavy Industry, Miskolc, Hungary = Proceedings of the Seventh Meeting of IATUL Leuven, May 16–21, 1977. Ed. by: N. Fjällbrant, Göteborg, 1978. 145–153. p.

17. DÖMÖTÖR A.: Periodical acquisition in the Central Library of the Veszprém University of Chemical Engineering = Proceedings of the Tenth Meeting of IATUL Essen, Federal Republic of Germany June 6–10, 1983. Ed. by.: N. Fjällbrant, Göteborg, 1984. 167–170. p.

18. DÖMÖTÖR A. – CUCNIK-MAJCEN, N. – SCHMIDMAIER, D. – ZSIDAI J.: Acces to information in an electronic age: centrally planned economy versus free enterprise. = Proceedings of the eleventh meeting of IATUL Oxford, England, April 15–19, 1985. Göteborg, Chalmers University of Technology Library, 1985. 143–150. p.

***

A BAYERISCHE STAATSBIBLIOTHEK 1501–1840 közötti könyveinek (megjelenőben levő) 60 kötetes nyomtatott katalógusa 662 000 címet tartalmaz; ezeknek csaknem 40 százaléka nem szerepel sem a párizsi, sem a londoni nemzeti könyvtár, sem a washingtoni Kongresszusi Könyvtár nyomtatott katalógusában. (Libr. Times International, 1987. szept.)

CD–ROM KATALÓGUST szervez 61 000 kötetes állományáról a kinstoni (North Carolina, USA) Meusee Regional Library, hálózatának nyolc tagkönyvtára és a bibliobuszok számára. A LaserGuide típusú katalógust (remélhetőleg) az olvasók is könnyen kezelhetik; a katalógus a könyv helyét is jelzi a könyvtár vázlatos térképén, sőt azt is lehetővé teszi, hogy az olvasók a képernyő közvetítésével a polcon böngésszenek. (Libr. Times International, 1987. nov.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az OKT Osztályozási Szakbizottsága 1986-ban megalakította a zenei osztályozás helyzetével foglalkozó ad hoc bizottságot. A bizottság *Pethes* Iván alapelveit szem előtt tartva folyamatosan dolgozik az FZO továbbfejlesztésén, kiegészítésén. Jelen dolgozat – kapcsolódva *Gócza* Gyuláné: A zeneművek tárgyi feltárása című tanulmányához (Könyvtári Figyelő 1987/1. sz. 34–46. p.) – elemzésével, javaslataival elősegíti, hogy a zenei osztályozás problémaköre a szélesebb szakma előtt is ismertté váljon, s így az érintettek reflexióikkal segítsék/segíthessék a bizottság munkáját. (A szerk.)

FLEXIBILIS ZENEI OSZTÁLYOZÁSI RENDSZER

Kiegészítési javaslatok az apparátus jelzeteléséhez

ERDÉLYI FRIGYESNÉ

Pethes Iván által kidolgozott flexibilis zenei osztályozás (továbbiakban FZO[1]) a zenei dokumentumok tartalmi feltárására szolgál, a magyar zenei könyvtári gyakorlatban elfogadott osztályozási rendszert képvisel. A magyar és angol nyelvű „A flexible Classification System of Music and Literature on Music" címmel 1967-ben és 1968-ban közreadott osztályozásnak kiegészítése, korszerűsítése napjaink feladata. Kiegészítési javaslatokat azonban kizárólag abban az esetben lehet tenni, ha nem csupán magát az osztályozási rendszert ismerjük, hanem látjuk azt az utat is, amelyet Pethes Iván a szisztéma kialakítása során végigjárt. Vagyis tisztában kell lennünk valamennyi lényeges zenei osztályozási rendszerrel, azok előnyeivel és hátrányaival. Ebben segít Pethes Iván gépiratos doktori disszertációja[2], amely fejlődésében, elemző módon, a zenére összpontosítva tárja elénk a fontos osztályozási rendszereket az ókortól napjainkig. Eredményes javaslattételhez tehát elengedhetetlen „A zeneirodalom és a zeneművek osztályozása" c. disszertáció ismerete.

Zenei osztályozási rendszerek*

Pethes Iván munkájának bevezetése áttekintést nyújt arról a folyamatról, amely a zene helyét kívánja megállapítani a különböző tudományrendszerekben, kezdve a sort az ókor nagyjain: *Arisztoxenosz* és *Plutarchos* felosztásának bemutatásán. Ezután *Boethius, Isidorus, Prüm* és *Alfarabius* középkori felosztásának, majd a 18–19. századi neves zenetudósok – *Gerber, Burney, Forkel, Kiesewetter, Fétis, Mattheson, Ambros. Riemann, Adler* – rendszerezéselméletének ismertetése következik és végül a 20. századi nagy zenei lexikonok és enciklopédiák zenetudományi szisztematizálása bontakozik ki.

A tanulmány a továbbiakban a zenének a könyvtári szakrendszerekben elfoglalt helyét elemzi azzal a céllal, hogy segítséget nyújtson a majdani egyetemes zenei osztályozási rendszer kialakításához. Részletesen fejtegeti a történeti fejlődés során kialakult minden jelentős könyvtári osztályozást. A rendszerezési elvek alakulásának tárgyalását szemléltető táblázatokkal egészíti ki. Igy pontosan meghatározható a zenének az adott rendszer-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ben (*Gesner, Bacon, Garnier, Denis, Ersch, Brunet*) elfoglalt helye. A 20. századi egyetemes könyvtári rendszerek (*Harris, Cutter, Dewey, ETO, Bliss, Ranganathan*) általános ismertetése után azok zenei területeit vizsgálja, hozzáfűzve az egyes zenei osztályozásokról alkotott értékelését is, amit azért tartunk fontosnak továbbadni, mert előre lendíthetik a szakrendi problémák megoldására irányuló munkálatokat. A továbbiakban elemzéseit és bírálatait összegezzük.

Egyetemes osztályozási rendszerek zenei részterületei

Library of Congress, Washington (továbbiakban LC[4]):

Cutter rendszerén alapuló 1901–1951 között kidolgozott alfanumerikus szakrend, amelyben a zenével az „M" jelzetű főosztály foglalkozik. Negatívuma, hogy a nem hierarchikus jelzetkészleten belüli keresés csak mutató segítségével biztosítható. További hátránya az, hogy az apparátusbeli főfelosztás mellett nincs mód a zenei formák csoportosítására.

M	Zeneművek
ML	Zeneirodalom (Könyvek, aprónyomtatványok)
MT	Zeneoktatás, zenetanulás (könyvek, darabok)
M 6–176	Szólóhangszerre írt művek
	Billentyűs hangszerek:
	orgona
	harmónium
	zongora, clavichord, többi billentyűs hangszer
	Vonós hangszerek:
	partitúra sorrendben
	történeti vonós hangszerek
	Fúvós hangszerek:
	partitúra sorrendben
	történeti fúvós hangszerek
	Pengető-, ütő- és egyéb hangszerek

Dewey Tizedes Osztályozása (továbbiakban TO)

A zenével a 78-as osztály foglalkozik. E rendszerből alakult ki az ETO és a MacColvin szisztéma. A zene helye mindhárom rendszerben azonos. A TO-ban megoldatlan a zenei forma és az apparátus, valamint a zeneirodalom és a zeneművek szétválasztásának lehetősége.

MacColvin szisztéma (továbbiakban MC[5])

MacColvin a TO 78-as osztályán belüli kategóriák újrarendezésével teremtette meg zenei rendszerét. Pozitívuma, hogy a TO hibáinak egy részét kiküszöbölte, nevezetesen szétválasztotta a zeneműveket és a zeneirodalmat, a zeneművek alosztályaiban a rendszert az emelkedő apparátus irányába fejlesztette, a zeneirodalom alosztályaiban pedig megvalósította a zenetudomány egyes területeinek megfelelő csoportosítását. Negatívuma, hogy mind a vokális, mind az instrumentális zenén belül keverednek az egyes kategóriák, valamint az, hogy a vokális zene az instrumentális elé kerül.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

78 Zene
780 Vokális zene
781 Instrumentális zene
781 .1 Fúvós hangszerek:
partitúra sorrendben
vegyes csoport A–Z
.2 Húros-pengetőhangszerek
.3 Vonós hangszerek:
partitúra sorrendben
.4 Billentyűs hangszerek:
Zongoraszólók egyes szerzőktől
.5 Zongoraszólók gyűjteményekben
.6 Zongoraduettek
.7 Orgonaművek egyes szerzőktől
.8 Orgonaművek gyűjteményekben
.9 Vegyes hangszeres művek (pl.: ütő, harang, gyermekhangszer)

Egyetemes Tizedes Osztályozás (továbbiakban ETO[6])

Világszerte ismert, Magyarországon is általánosan elterjedt rendszer, amelynek vizsgálatát Pethes Iván a 78-as zene osztályára korlátozza. A zene területére vonatkozó kritikáját következőképpen fogalmazza meg: „...az ETO legnagyobb hibája, hogy osztályozási rendszerében 1. nem választja élesen külön a zenére vonatkozó irodalmat a zeneművektől; 2. keverten jelennek meg a főtáblázatban, valamint a korlátozottan közös alosztásokban foglalt kategóriák és szempontok; 3. nem dolgozza fel a zenetudomány és a zeneművészet valamennyi vonatkozását az erre szentelt 78-as osztályban."

78 Zene
781 Általános zeneelmélet
782 Színházi zene
783 Egyházi és vallásos zene
784 Vokális zene
785 Hangszeres zene (együttes)
786 Billentyűs hangszerek
zongora
orgona
harmónium
akkordeon, harmónium
787 Húros hangszerek
hegedű
mélyhegedű
gordonka
egyéb vonós hangszerek
hárfa
gitár
bendzso
egyéb pengetős hangszerek
788 Fúvós hangszerek
trombita
harsona

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

kürt
szaxofon, tuba
fuvola, okarina, furulya, tilinkó
klarinét
oboa, angolkürt
fagott, kontrafagott
egyéb fúvós hangszerek

789 Ütőhangszerek, géphangszerek
dob, üstdob
réztányér, cintányér
triangulum
tamburin
harang, harangjáték
xilofon, cseleszta
zenegépek, gépzene

Speciális zenei rendszerek

A felsorolt egyetemes könyvtári rendszerek éppen az egyetemességre való törekvésük következtében csupán részterületként foglalkozhattak a zenei dokumentumok tartalmi feltárásával. A zenei szakkönyvtárak által igényelt jelzetelés azonban csakis speciális zenei osztályozási rendszer segítségével oldható meg megnyugtató módon. A használatos specifikus szisztémák jelentőségének elismerése után néhány átfogó speciális zenei osztályozás részletes elemzésére kerül sor, ismételten az apparátus területére összpontosítva.

Coates-szisztéma[7]

Eric James *Coates* specifikus zenei szakrendjét 1960-ban állította össze az Angol Nemzeti Bibliográfiai Tanács (Council of the British National Bibliography) kérésére. Tisztán betűjelekből álló klasszifikációja komplex módon dolgozta fel a zeneművészet és a zenetudomány egészét úgy, hogy élesen elválik a zenéről szóló irodalom és a zenemű. A rendszer hajlékony és modern terminológiával dolgozik. Kifogásolható a betűjelek tagolása, továbbá az, hogy a földrajzi és népi alosztások kifejezetten angolszász beállítottságúak.

Schmidt–Phisedeck szakrendje[8] (továbbiakban SP):

Megfogalmazásában és felépítésében modern elveket alkalmazó rugalmas szakrend. Az apparátusból kiinduló rendszerezése a következő szerkezetet eredményezi:

A Vegyes gyűjtemények
B Hangszeres zene
B I Vegyes gyűjtemények
B II Egy hangszerre írt művek
B II 1 orgona, harmónium
2 zongora
a 2–4 kezes vegyes gyűjtemények
b 1–2 kézre írt művek
c 4 kezes művek

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

3 vonós hangszerek
a hegedű
b mélyhegedű
c cselló
d egyéb vonóshangszerek
4 fúvós hangszerek
a fuvola
b oboa
c klarinét
d egyéb fafúvók
e rézfúvók
5 pengetőhangszerek
a hárfa
b gitár
c mandolin
d egyéb pengetőhangszer
III Összjáték
C Vokális zene
D Drámai zene

Systematik der Musikliteratur und der Musikalien[9] (továbbiakban SMM):

Alfons *Ott* együttműködve a Zenei Könyvtárosok Nemzetközi Szövetsége (Association Internationale des Bibliotheques, Archives et Centres de Dokumentation Musicale, továbbiakban: AIBM) NSZK csoportjával 1961-ben készítette el speciális zenei szakrendjét. A részletesen tagolt szisztéma – különválasztva zeneirodalmat és zeneműveket – pregnáns jelzetalkotást mutat. Negatívuma, hogy a zeneműveknél hiányoznak a formai-műfaji kategóriák.

A–Y Zeneművek
A–B Vokális zene
C–R Instrumentális zene
C Zongoraművek
C 1 zongora, 2 kezes
2 zongora, 1 és 3 kezes
3 zongora, 4 kezes
4 zongora, 6 és 8 kezes
5 2 zongora, 4 és több kézre
6 több zongora
7 vegyes gyűjtemények
D Orgona és harmónium
E Harmonikatípusok
F Ütőhangszerek
1 Pengetőhangszerek
2 lant és gitár
3 hárfa
4 citera
5 mandolin
6 egyéb pengetőhangszerek
vegyes gyűjtemények

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

H		Fúvós hangszerek
	1	Fafúvók
	10	blockflőte
	11	fuvola
	12	oboa
	13	klarinét
	14	fagott
	15	vegyes gyűjtemények
H	2	Rézfúvók
	20	kürt
	21	trombita
	22	harsona
	23	tuba
H	3	Egyéb rézfúvók
K		Fúvós kamarazene
L		Vonós hangszerek
L	1	hegedű
	2	mélyhegedű
	3	gordonka
	4	nagybőgő
	5	egyéb vonós hangszerek
M		Vonós kamarazene
Q		Mechanikus és elektronikus hangszerek
R		Varia: minden instrumentális és vokális mű, amely a rendszerben nem kapott helyet.

Pethes Iván a felsorolt osztályozási rendszerek áttanulmányozása, azok pozitívumainak és negatívumainak mérlegelése után dolgozta ki a flexibilis zenei osztályozás elvi és gyakorlati kérdéseit, egyesítve a tudományos és praktikus könyvtári szempontokat. Célja egy nemzetközi speciális zenei osztályozási rendszer megteremtése volt. Ennek az igénynek a hatvanas években az AIBM is hangot adott. Az 1967. évi salzburgi kongresszuson egyre sürgetőbb kívánalom mutatkozott a zenei könyvtárak közötti nemzetközi méretű együttműködésre az osztályozási kérdésekben is. Ezt tükrözi az a tény, hogy a kongresszus elnöksége hozzájárult az AIBM Osztályozási Albizottságának létrehozásához, amelynek alapító tagjai között volt Pethes Iván is. Az AIBM folyóiratában, a *Fontes*ben közzétett beszámolók rávilágítanak az egyes országokban folyó osztályozási munkára[11]: a skandináv országokban a TO-t, Angliában a MacColvin-féle TO-variánst, NDK-ban és NSZK-ban az SMM-t használják, az USA-ban és Kanadában az LC és a TO, Szovjetunióban, a latin-amerikai országokban és Spanyolországban az ETO dominál. Magyarország zenei könyvtárai a szisztematikus rendszerek közül az ETO vagy az FZO között választanak. Pethes Iván az AIBM számára készített tájékoztatójában kiemeli, hogy az *Állami Gorkij Könyvtár Zeneműtár*ában az akkor 30 000 egységnyi zenei dokumentum osztályozására az FZO szolgál.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az FZO elvi kérdései és felépítése[12]

Az FZO az ETO 78-as osztályából kiinduló speciális zenei osztályozás. Kidolgozásánál Pethes Iván a hierarchikus elrendezésű szisztematizálási módszert választotta. A szerző rendszerét flexibilisnek nevezi a következő megfontolás alapján:

„1. Flexibilis a rendszer, mert a benne felsorolt fogalomcsoportok csatlakoztatásának a lehetőségeit mindig az adott zenei gyűjtemény igényeinek megfelelően lehet kiválasztani.

2. Flexibilis, mert a szakrendben felsorolt jelzetek (szimbolumok) más típusú jelzetekkel is helyettesíthetők.

3. Flexibilis, mert bármely osztályozási rendszer megfelelő helyére illeszthető az adott egyetemes szakrend sajátságainak felhasználásával."

A jelzetek az ETO előírásainak megfelelően készültek: használatos az ETO-ból ismert fogalom kapcsolásra szánt valamennyi diakritikus jel, elsősorban a szintézisre alkalmazott aposztróf. A rendszerezés a következő sémán alapul, amelynek segítségével és az ETO többi közös alosztásainak (földrajzi, etnikai, nyelvi, időbeli) felhasználásával az összes zenében szükséges fogalom kifejezhető. A Főtáblázatokat nem közöljük, lásd: *Gócza* Gyuláné *Könyvtári Figyelő 1987/1. 34–46. p.*

A táblázatból – miként az előző rendszerezéseknél is – az apparátus hierarchikus rendjének kiemelése annak érdekében történik, hogy megkönnyítse a hangszerosztályozás kiegészítésére vonatkozó munkát. (Az üresen hagyott részek a rendszerben is nyitottan maradtak.)

1	Szólóhangszerre írt művek
10	Meghatározatlan, vagy alternatív hangszerre írt művek
11	Fafúvók
111	harántfuvola
112	egyenes fuvola
113	népi fuvolatípusok*
114	klarinét
115	oboa
116	fagott
117	duda
118	egyéb európai népi fafúvókra írott művek (kidolgozásra vár)
119	egyéb nem európai népi fafúvókra írott művek (kidolgozásra vár)
12	Rézfúvók
121	vadászkürt
122	természetes kürt
123	ventiltrombita
124	természetes trombita
125	harsona
126	szaxkürt
127	

* Véleményem szerint ezt a 118 és 119 magában foglalja

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

128
129
13
14 Vonós hangszerek
141 hegedű
142 mélyhegedű
143
144 cselló
145 bőgő
146 egyéb frikciós hangszerek
147 egyéb európai népi vonós hangszerekre írott művek
148 (kidolgozásra vár)
149 egyéb nem európai népi vonós hangszerekre írott művek
(kidolgozásra vár)
15 Pengetőhangszerek
151 hárfa
152 gitár
153 citera
154 mandolin
155 lant
156 cimbalom
157
158 egyéb európai pengetőhangszerre írott művek
(kidolgozásra vár)
159 egyéb nem európai pengetőhangszerekre írott művek
(kidolgozásra vár)
16 Billentyűs húros hangszerek
161 zongora
162/165 kettő és ennél több zongorára írott művek
166 egyéb típusú zongora
167
168
169 történeti típusú zongorák
17 Levegővel működő billentyűs hangszerek
171 orgona
172 harmónium
173 harmonika
174 szájharmonika
175
176
177
178 egyéb európai népi orgonatípusok
(kidolgozásra vár)
179 egyéb nem európai népi orgonatípusok
(kidolgozásra vár)
18 Ütőhangszerek
181 ütéssel megszólaló meghatározott hangmagasságú
idiofon hangszerek
182 ütéssel megszólaló idiofon zörejhangszerek
183
184 rázással megszólaltatott idiofon zörejhangszerek

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

185 pengetéssel és dörzsöléssel megszólaltatott idiofon zörejhangszerek
186 meghatározott hangmagasságú membranofon hangszerek
187 membranofon zörejhangszerek
188 egyéb európai népi ütőhangszerek (kidolgozásra vár)
189 egyéb nem európai népi ütőhangszerek (kidolgozásra vár)
19 Mechanikus és elektronikus géphangszerek
191 mechanizmusok
192 hangszerek elektronikus erősítéssel és gerjesztéssel
193 tisztán elektronikus hangszerek
194
195
196
197
198
199

Az FZO jelentőségét az AIBM is magasra értékelte. A szerző halála után az AIBM osztályozással foglalkozó munkacsoportja vállalta e munka folytatását „Wir werden dem Initiator und Motor Iván Pethes verpflichtet sein" – írta Kurt *Dorfmüller* a Fontesben közzétett nekrológjában[13]. Ennek a gondolatnak a jegyében merülhet fel az igény arra, hogy jelen keretek között Pethes Iván FZO-jának kiegészítéséhez, módosításához néhány kérdésben javaslat készüljön. E tervezet az FZO apparátusbeli problémáihoz kíván hozzájárulni olyan formában, hogy mind a kiegészítés gondolatmenetét, mind az elkészült javaslatot vitára bocsátja.

Kiegészítési javaslatok az FZO-hoz az apparátus jelzetelésében

Apparátus (letét, Besetzung, medium of performance) egy zenemű valamely hangszeren vagy hangszeregyüttesen illetve énekhango(ko)n való megfogalmazása. Az apparátusban és ezen belül a hangszerosztályozásban felmerülő kérdések jelenleg is vita tárgyát képezik. Különféle állásfoglalások alakultak ki az elmúlt években, főképpen az AIBM 1981. évi budapesti konferenciáján[14] Elhangzott olyan javaslat, amely a *Hornbostel–Sach* módszer szerinti hierarchikus hangszertezauruszt tartaná a legmegfelelőbbnek (Brian *Redfern*, Birmingham). Mások a párizsi Bibliothéque National gyakorlatát tartják előnyösnek (Agostina *Zecca, Laterza*, Milano), amely a hangszerek alfabétikus rendjét követi. Felvetődött, hogy szükséges-e a zenei könyvtárakban a szaktudományos alapozottságú hierarchikus apparátus. Judith *Kaufmann* (Stony Brook, NY) a New Grove lexikon 20. kötetének „Index of Terms used in Articles on Non Western Music" című függelékét tartja igen használható anyagnak a zenei könyvtárak számára kialakítandó apparátus osztályozásához[15].

A vázolt AIBM problémafelvetések ismeretében nehéz vállakozni az FZO apparátusjelzeteinek teljessé tételére. Mégis a vitára bocsátás szintjén meg kell ezt tenni, hiszen

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

a helyenként csak útmutatást nyújtó FZO-rendszer Pethes Iván munkájának továbbvitelére kötelez. Célunk az, hogy az FZO apparátusának részben vagy teljesen kidolgozatlan területei a zenei könyvtárak számára használható, tudományos szempontokat is figyelembe vevő jelzetkészlettel egészüljenek ki. A kiegészítésre vonatkozó igényt három területen kíséreltük megoldani, nevezetesen a történeti, a népi és az Európán kívüli hangszereknél. A kiegészítésnél a lehetőségekhez képest a zenetudományi szempontok kerültek előtérbe. E szerint hangszerek tipologizálásánál a fizikai szempont, a hangforrás az elsődleges.

Így a következő hangszercsoportok különülnek el:

aerofon: hangforrás a zárt vagy szabad légmozgás, a rezgő levegő
kordofon: hangforrás a kifeszített húr
membranofon: hangforrás a kifeszített hártya
idiofon: hangforrás a hangszer teste.

A fenti koncepció az FZO-ban a következőképpen érvényesült könyvtárosi igénnyel párosítva:

11/12 aerofon
17 aerofon billentyűs
14/15 kordofon
16 kordofon billentyűs
18 idiofon és membranofon

A továbbiakban a tudományos alapozottságú hangszertipológia szerinti megközelítéssel foglalkozunk a történeti, népi és az Európán kívüli hangszerek osztályozásának újrarendezésével.

Történeti hangszerek

Pethes Iván FZO-ja az európai hangszerek vonatkozásában az 1960-as évek zenei könyvtári igényét tükrözi. Korunkban megnőtt a régi zene iránti érdeklődés, amelynek nyomán megnövekedett a régi zenei hangzó és nyomtatott könyvtári dokumentumok száma mind a közművelődési mind a zenei szakkönyvtárakban. Ezzel párhuzamosan igény mutatkozott az FZO apparátus részének történeti hangszerekkel való kiegészítésére. Muzeális hangszerek, vagy azok másolatának klasszifikációjához fontosnak tartottuk áttanulmányozni a múzeumok számára készülő modern nemzetközi osztályozási rendet[16]. Ez a rendszer eredetileg a századfordulón készült részletesen megszerkesztett *Mahillon*-szisztémán alapul[17]. A múzeumi hangszerosztályozás – amely a világ zenekultúrájának valamennyi hangszerére kiterjed – a korszerűsítés és pontosítás folyamatában van. Ezt a feladatot a CIMCIM (Comité International des Musées et Collections d'Instruments de Musique) tipológiával és osztályozással foglalkozó munkabizottsága vállalta magára. Klasszifikációjuk a hangszer megszólaltatásának módján alapul, ennek megfelelően idiofon, membranofon, kordofon és aerofon hangszer főosztályokon belül szisztematizál. Ez az elv a könyvtári osztályozás számára is követhető. A főosztá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

lyok részletezése és a bennük foglalt hierarchia azonban az egyetemesség és a nagyfokú szűkítettség ellenére sem alkalmazható mintául az FZO kiegészítéséhez, mert a tudományos megközelítésen túl nem egyezik a zenei könyvtárak speciális igényeivel.

Az FZO számára készített javaslattétel elé kívánkozik azoknak a történeti hangszereknek FZO rendben hierarchizált felsorolása, amelyet Pethes Iván annak idején szükségesnek tartott a szakrendjébe felvenni.

Történeti hangszerek az FZO szerint:

115	.9	Történeti oboatípusok
	.91	oboa da caccia
	.93	oboa d'amore
	.94	Schalmey
116	.9	Történeti fagott-típusok
	.91	dulcián
122	.9	Történeti kürtök
124	.9	Történeti trombitatípusok
141	.9	Történeti hegedűtípusok
	.91	lyra
	.92	viola pomposa
	.93	viola piccolo
	.94	pochette (táncmesterhegedű)
142	.9	Történeti violák
	.91	viola da Braccia
	.92	viola Bastarda
	.93	viola d'amore
144	.9	Történeti csellótípusok
	.91	viola da gamba
	.92	baryton
145	.9	Történeti bőgőtípusok
151	.9	Történeti és népi hárfák
152	.9	Történeti gitártípusok
	.91	zither
	.92	ghitarrone
153	.9	Történeti citeratípusok
156	.9	Történeti cimbalomtípusok
	.91	psalterium
	.92	dulcimer
169		Történeti típusú zongorák
	.1	virginál
	.2	spinet
	.3	cembalo
	.4	clavichord
171	.9	Történeti orgonatípusok
	.91	pozitív
	.92	portatív
	.93	regál

A kiegészített (1. sz. mellékletben részletezett) történeti hangszerosztályozás nem követi a múzeumi felosztási elvet, hanem alkalmazkodik a Pethes Iván által kidolgozott apparátus jelzetkészletéhez: az adott hangszerhez – miként Pethes tervezte – történeti

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

instrumentum esetében a .9 csatlakoztatása kerül. Ezen belül szükségesnek tűnt a hangszerek névváltozatainak közlése is, amelyet a keresés megkönnyítése érdekében a hangszernevek betűrendes mutatójával kell kiegészíteni. Ugyanakkor kívánatosnak látszott a .9 jelzetrésszel ellátott történeti hangszercsoportok szűkítése. Az ütőhangszereknél elégnek mutatkozott az idiofon-membranofon bontás. Az FZO-hoz való igazodás – a következetesség figyelembevételével – egyetlen ponton jelent gondot, mégpedig a történeti zongorák jelzetelésénél. Pethes Iván a történeti zongoratípusoknak a 169 jelzetet adja. Ez a szám azonban a logikai menetet figyelembe véve Európán kívüli zenét fedne. Ha történeti hangszereknél a következetesség érvényesül, a történeti zongoratípusok a 161.9 jelzetet fogják kapni.

Népi hangszerek – Európán kívüli hangszerek

Korunk zenei történetírásában a korábbi Európa-centrikus szemlélet átadta helyét annak a felismerésnek, hogy az Európán kívüli földrészek népeinek zenéje az európaihoz hasonlóan értékes. Ennek a szemléletváltozásnak az érvényre jutását tükrözi az a nagyszabású vállalkozás, amelybe az UNESCO és a Nemzetközi Zenei Tanács (International Music Council) kezdett egy egyetemes zenetörténet szerkesztésével. „A zene, mint emberi nyelv – új egyetemes zenetörténet" (Music as a Language of Man – A new World History of Music) című sorozatban egyenlő hangsúlyt kap a világ valamennyi népének zenekultúrája, ahol számolni kell olyan hangszerekkel, amelyek ismeretlenek az európai műzenében[18].

Az etnomuzikológiával áthatott zenetörténet felé fordulás megkívánja, hogy a fenti szemléletváltás a zenei könyvtári osztályozásban is érvényesüljön. Az Európán kívüli népek zenéjében nem lehet a folklór és a műzene merev megkülönböztetését használni, hiszen az eredeti és a professzionális-tanult folklór, a tradícionális zene, a liturgikus zene, valamint a komponált műzene hangszerkészlete sok esetben azonos. Az egyetemes zenei aspektusból kiindulva is meg kell találni a különféle zenekultúrák hangszereinek jelzetelési módját és annak az európai műzenére összpontosító FZO-hoz illesztését.

Pethes Iván FZO szisztémája – néhány népi hangszer közbeiktatásától eltekintve – a népi hangszerekkel nem foglalkozott, de „kidolgozásra vár" megjegyzéssel mind az európai, mind az Európán kívüli népi hangszerek jelzetelésére helyet hagyott. Az Európán kívüli liturgikus és komponált műzene hangszereire vonatkozólag viszont egyáltalán nem történt utalás.

A kiegészített FZO a nyitottan hagyott 118, 148 és 188 jelzeteket szűkítve, a hangszereket tudományos hangszerosztályozás számára elfogadható módon hierarchizálja. Az eredeti egyetemes folklór, az Európán kívüli liturgikus és komponált zene hangszereinek jelzetelése azonos lesz azzal a megkülönböztetéssel, hogy az eredeti népzenei dokumentumok hangszereinek jelzetelésekor a főtáblázati számhoz etnikai közös alosztás járul. A rendszerezés részletezését a 2. sz. melléklet nyújtja, majd a 3. sz. mellékletben – konkrét példaként – a magyar népi hangszerek osztályozása található. Ennek analógiájára a folklorisztikában ismert valamennyi hangszer, valamint az Európán kívüli nem nép-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

zene megszólaltatására szolgáló instrumentum a rendszerbe építhető. Amikor a megvitatás után e rendszerezés szükséges formáját elnyerte, az Állami Gorkij Könyvtár Zeneműtára érdeklődéssel fordul Judith Kaufmannak az 1981. évi budapesti AIBM kongresszuson felvetett javaslata felé: vagyis részünkről megoldhatónak tartjuk a New Grove lexikon említett függelékében lévő, betűrendben felsorolt hangszerek hierarchikus osztályozását számítógép segítségével.

Eredetileg az Állami Gorkij Könyvtár belső használatára készült apparátus-jelzetek kiegészítésének tervezetét most vitára bocsátjuk és várjuk mind az osztályozás gyakorlati művelőinek, mind az e tudományterület szakembereinek bírálatát és javaslatát. E rendszerezés csak az elvi és tényszerű részek megvitatása, esetleges átdolgozás után ajánlható a jelzetelési és a katalógusépítési munkához.

JEGYZETEK

1. PETHES Iván: A flexible Classification System of Music and Literature on Music. Bp. 1967. OSzK–KMK., 49 p.

2. PETHES Iván: A zeneirodalom és zeneművek osztályozása. Doktori disszertáció. Bp. 1968. Gépirat, V, 248, 18. p.

3. PETHES I. m.: 7–142. p.

4. Library of Congress, Processing Department, Subject Cataloging Division. Classification. Class M. Music and Books on Music. Washington, 1917. Rpr. 1957, 157, 85. p. Pethes i. m.: 49–64. p ., bibliogr. 10. p.

5. MacCOLVIN, Lionel Roy – REEVES, Harold: Music Libraries. 1–2. vol. London, 1937–1938, Grafton. = Pethes I. m.: 74–79. p., bibliogr. 9. p.

6. Egyetemes Tizedes Osztályozás. Közread. Magyar Szabványügyi Hivatal. Bp. Közgazdasági és Jogi Kiadó. PETHES I. m.: 64–73. p.

7. COATES, Eric James: The British Catalogue of Music Classification. Council of the British National Bibliography, London, 1960. XII. 56. p. = Pethes I. m.: 110–116. p., bibliogr. 14. p.

8. SCHMIDT–PHISELDECK, Kay: Musikalien-Katalogisierung. Ein Beitrag zur Lösung ihrer Probleme. Leipzig, 1926. Bretkopf u. Hartel 44. p. = Pethes I. m.: 118–122. p., bibliogr. 16. p.

9. Systematik der Musikliteratur und der Musikalien für öffentliche Musikbüchereien. Einl. Alfons Ott. Reutlingen, 1963. Bücherei u. Bildung. 39. p. = Pethes I. m.: 130–140. p., bibliogr. 16. p.

10. PETHES Iván: AIBM-kongresszus, Salzburg, 1967. aug. 26–27. = Könyvtári Figyelő, 1967. 6. sz. 429–433. p.

11. The Classification of Music and Literatura on Music = Fontes Artis Musicae, 1968. No. 2–3. 83–102. p., id. u. o. 93. p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

12. PETHES I. m. 143–176. p.

13. DORFMÜLLER, Kurt: Iván Pethes = Fontes Artis Musicae, 1980. No. 3–4. 214. p.

14. IAML Annual Conference 6–11 September 1981. in Budapest = Fontes Artis Musicae, 1982. No. 1–2. 46. p.

15. Index of Terms used in Articles on Non Western Music, Folkmusic and Kindred Topics. Appendix. = The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Ed. Stanley Sadie. Vol. 20, London, 1980. 733–819. p.

16. MARCEL–DUBOIS, Claudie: Tipology and Classification in Musical Organology. A Museum Perspective = Newsletter of the International Committee of Musical Instrument Collections XI. 1983/84. 40–43. p.
A CIMCIM tipológiai tervezetének ismertetése a Magyar Nemzeti Múzeum, Újkori Osztály hangszergyűjteményének munkapéldánya alapján.

17. MAHILLON, Victor-Charles: Catalogue descriptif et analytique de musée instrumental de Conservatoire Royal du Musique. Bruxelles, Grand ad. Hoste – The Lombaerts, 1893–1912.

18. KÁRPÁTI János: Az „Egyetemes zenetörténet" néhány metodológiai problémája. = Magyar Zene. 1982. 3. sz. 223–232. p.

1. számú melléklet

TÖRTÉNETI HANGSZEREK

111.9 *Történeti harántfuvola*
- flata alemana = flûte allemande, German flute
- Schweizerpfeiff = Swiss pipe

112.9 *Történeti egyenesfuvola*
- Blockflőte = cölöpflóta
  - sopranino
  - discant = flautino
  - sopran
  - alt
  - basset = flautone
  - tenor
  - bass
  - contrabass
- fistula angelica = fistula vulgaris, flûte Angleterre
- flageolot = flagel, flaschenet, flegel Pfeifenflőte
- goloubet = Galoubet, pipe and tabor, Schwegel
- kettős fuvola = Doppelflőte, double recorder
- pánsíp = flauto di Pan, flûte de Pan, pandean pipe, panpipes, siringa, syrinx
- síp = fife, fischietto, Pfeife, pipe, sifflet, silbato, whistle

114.9 *Történeti klarinét*
- basszétkürt = basethorn, Bassetthorn, Bassettklarinette, cor de basset, cor de bassette, corno bassetto
- chalumeaux
  - sopran
  - alt
  - tenor
  - bass
- clarinette d'amore = clarinette d'amour, Liebesklarinette

115.9 *Történeti oboa*
- altoboa = alto oboa, taille, taille de hautbois
- görbekürt = cromorne, cromorno, crumhorn, Krummhorn, krummhorn, orlo
- oboa da caccia = Jagdoboe
- oboa d'amore = hautbois d'amour, Liebesoboe, oboa luanga

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

- oboa piccola = Diskantoboe
- pironette
- pommer = Bombarde, Bomhart, Pommer, Pumhart
- Schalmei = caramillo, cennamella, chalumeau, chirimia, cialamello, pipeau, scialumo, shawn, solmon, zampogna
- szordun = sordón, sordone, Sordun, sordun, sordune
- tárogató = töröksíp

116.9 *Történeti fagott*
- bassanello = bassonore
- dulcián = dolcian, dolziana, dulcian Dulcian, dulcina
- fagottino = basson quinte, Quintfagott, Tenorfagott, tenoroon
- fagotto chorista = Choristfagott
- fagotto d'amore = basson d'amour, fagot d'amur, Liebesfagott
- fagotto terzino = Tarot, Terzfagott
- kortholt = curtail, curtal, courtaud, Kortholt
- rankét = cervelat, racket, rackett, Rackett, rankett, Rankett, rocchetta, Stockfagott, Wurstfagott
- tartölt

117.9 *Történeti duda*
- loure
- musetta = musette
- phagotus

122.9 *Történeti kürt*
- alpesi kürt = havasi kürt (népi is), Alphorn, Alpine horn, cor delle Alpi, cor des Alpes, cuerno alpino
- billentyűs kürt = bugle à clefs, cornetta a chiavi, keybugle, keyed bugle, Klappenhorn
- buccina = bocina, Buccina, buccine, busine
- cink = cornet, corneta, cornet à boquin, cornette, kornett, Zink
- olifant
- orosz kürtök = cor russe, corno russo, Russian horn, Russisches Horn
- postakürt = coach horn, cor de postillon, cornetta da postiglione, cornetta de postillòn
- szerpent = Schlage, Schlagenbass, serpent, serpentón, serpentone
- vadászkürt = erdei kürt, cor de chasse, cor d'harmonie, cor natural, corno caccia, corno naturale, French horn, Hilfthorn, hunters horn, Jagdhorn, Waldhorn

124.9 *Történeti trombita*
- billentyűs trombita = key bugle, keyed trumpet, Klappentrompete, tromba a chiavi, trompeta de llaves, trompette a clefs
- buzine = Bozine, buzanne, buysine
- ofikleid = oficleide, ophicleide, ophikleid, Ophikleide

125.9 *Történeti harsona*
- sacabuche = sackbut
- trombine

141.9 *Történeti hegedű*
- fidula = Fideln, Fiedeln, Fiddle, viéle, viella, vielle, violen rustique
- kvinthegedű = quinton, quinte
- lira = Leier, Lyra, lyra, lyre (pengetős is), viola de lira
- pardassus de viole = descant viol
- rebec = rebeca, rebeck, Rubebe, rubel
- táncmesterhegedű = zsebhegedű, kit, pochette, pocket fiddle, Sackgeige, Sordone, sordune, sordino, Taschengeige, violino piccolo
- vihuela de arco
- violino pomposo

142.9 *Történeti brácsa*
- lira da braccia
- viola bastarda = bass viol lyra-way, lyra viol
- viola da braccia = Armviola, viola da mano
- viola d'amore = Liebesgeige, viole d'amour, taille de viol, tenor viol, Tenorgeige, violet
- viola pomposa

144.9 *Történeti cselló*
- basetto = basset, bassettl, basso di camara, Halbbass
- lirone perfetto = arciviolata lira
- viola da gamba = bass viol, basse de viole, gambe, Gambe, Kniegeige

Baryton

barytone, bass-taille, Fagottgeige, viola di bardone, viola de bordone, viola di fagotto
- discant = violetta piccola
- alt
- tenor

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

– bass
– viola da spalla

145.9 *Történeti bőgő*
– tromba marina = Bummscheit, Marientrompete, Nonnengeige, trempette marine, trumpet marine, Trumscheit
– violone = contre-basse de viole, double-basse viol

146.9 *Egyéb frikciós történeti hangszerek*
– forgólant = forgatólant, tekerőlant, nyenyere; Bauerleier, Dreihleier, hurdy-gurdy, lira organizzata, lira rustica, lira tadesca, Radleier, rota, rotula, vielle à roue
– szöghegedű = Nagelgeige, nail harmonica, nail violin
– vonósgitár = arpeggione, chitarra coll' arco, guitar d'amour, guitare violoncelle
– vonószongora = clavecin-vielle, clavecin-viole, Streichklavier
– üvegharmonika

151.9 *Történeti hárfa*
– cithara angelica = cythara angelica
– crwth = crowd, chrotta, rotta, rotte
– kromatikus hárfa = arpa à nottolini, Hackenharpe, Hakenharpe, harpe à crochets, hook harp

152.9 *Történeti gitár*
– cisztra = cetera, cister, Cister, cistro, cither, citola, citole, cittern, Zither, Sister
– citarino = Englisches citrinchen
– orpharion, orpheoreon (basszus cisztra)
– quinterne = guitarra latina
– pandora = bandora
– vihuela de mano
– vihuela de peñola = chitarra battente

155.9 *Történeti lantfajták*
– Angelica = Angélique, Apollon
– basszuslant (kettősnyakú) = archilaud, archiluth, archlute, arciliuto, Erzlaute
– colascione
– mandola = mandora, mandurina, mandürchen, pandura
– mandolin = Mandoline, mandoline, mandolino
– mélybasszuslant = chitarrone, cithare basse, römische Theorbe
– theorba = Theorbe, théorbe, teorbo, tiorba

156.9 *Történeti cimbalom*
– dulcimer = dolcemela, doucemelle, dulcema, salterio tadesco; tympanon
– pszaltérium = arponetta, arponette, pointed harp, psaltérion, psaltery, salterio

161.9 *Történeti zongora*
– csembaló = cembalo, clavicembalo, clavecin, harpsichord Klavierflügel, Kielflügel, Klavizymbel
– gravicembalo
– spinét = buonacordo, épinette, Spinett, spinetta, spinetto
– spinettino
– virginál = Virginal, virginale

171.9 *Történeti orgona*
– portativ = orgue portatif, organo portativo, portative, portativo
– positiv
– regál = organo a regale, Regal, regala, regale

181.9 *Történeti idiofon hangszerek*
– cintányér = Becken, cimbalos, cymbals, cymbales, piotti, plattillos
– csengő, kézicsengő = campana de mano, campanella, campanilla, clochette, Glocke, handbell, Sonnette
– csörgő = bell, grelots, jingle, Klappern, scabel, Schelle
– harangjáték = campanelli, carillon, chime, Glockenspiel, jeu de chlochettes, jeu de timbre, soneria di campane
– háromszög = Triangel, triangle, triangolo, triangulum
– kasztanyatta = castanetas, castanets, castanette, castagnette, Kastanette
– xylophon

186.9 *Történeti membranofon hangszerek*
– kisdob = caise claive, caja militar, Kleine Trommel, side drum, snare drum, tamburo militare, tamburia
– üstdob = atabal, kettle drum, Pauke, timbal, timbale, timpani, timpano

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

2. sz. melléklet

Népi hangszerek – Európán kívüli hangszerek
(a népi hangszerek etnikai közös alosztással)

118 Aerofon
118 .1 furulyafélék: ajaksípok
.11 peremről megszólaltatott
.12 perembevágásos
.13 oldalfúvós
.14 végén fúvós dugós
.15 gömbfurulyafélék, okarina
.2 klarinétfélék: egyszerű nyelvsípok, duda
.3 oboafélék: kettős nyelvsípok
.4 kürt- és trombitafélék
.5 harmonika
.6 szabad aerofon
.61 levélsípok
.62 bugattyúfélék
.7 doromb
148 Kordofon
.1 pengetéssel megszólaltatott
.11 lant
.12 citera
.13 lira, hárfa
.2 dörzsöléssel megszólaltatott
.21 hegedű
.22 tekerő
148 .3 ütéssel megszólaltatott
.31 cimbalom
.32 gardon
.33 kukoricahegedű
188 Idiofon, membranofon
188 .1 idiofon
.11 zörejhangszer
.12 xilofon
.13 metallofon
.14 litofon
.15 kristallofon
.2 membranofon
.21 ütéssel megszólaltatott
.22 dörzsöléssel megszólaltatott
.23 mirliton

3. számú melléklet

Magyar népi hangszerek

118 *Aerofon*
118 .1 *furulyafélék:* ajaksípok
118 .11 peremről megszólaltatott
– pánsíp
– peremfurulya = szélfurulya
– tilinkó = tilinka, csilinka
.12 perembevágásos
– lopótökduda, napraforgóduda
.13 oldalfúvós
– flóta = fléjta, flajta, pikula
.14 végén fúvós, dugós
– fűzfasíp = fűzfafütyítő, süvítő, fűzfafurulya
– hosszúfurulya = hosszifurulya, hosszi furugla
– hatlyukú pásztorfurulya
– hét +egylyukú Blockflöte típusú: cölöpflóta
– kettős furulya = ikerfurulya
.15 gömbfurulyafélék, okarina = cserépsíp
.2 *klarinétfélék* = egyszerű nyelvsípok
– nádsíp = nádduda, nádpikula
– regős síp
– klarinét = klarnét, klanét, cigánysíp
– Schunda-tárogató
– duda = magyar duda, bőrduda, kutyaduda, tiliduda, csimpolya
.3 *oboafélék:* kettős nyelvsípok
– töröksíp
.4 *kürt- és trombitafélék*
.41 természetes kürt
– kanásztülök = kanászduda, kondásduda, kanászkürt
.42 természetes fatrombita
– fakürt = víziduda, havasi kürt, alpesi kürt, nyírfakürt, szádokkürt
.43 természetes réztrombita
.44 ventiles, billentyűs dallamjátszó trombita

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

.5 *harmonika*
- szájharmonika = szájmuzsika, pofagyalu
- gombos harmonika
- billentyűs harmonika

.6 *szabad aerofon*

.61 levélsíp = bébic, nyírfasíp, cseresznyefasíp, kéregsíp, kalkucs

.62 bugattyúfélék
- bugattyú = bungató, bugó, brüngő, brüngöző, zugattyú
- pecek = pécekpikula, cilinka, tido, bedo
- pörgettyű = dergács, fergettyű, ördögrokka

.7 *doromb* = dorombér, dongó, dorong

148 *Kordofon*

148 .1 *pengetéssel megszólaltatott*

.11 lant

.12 citera

.13 lira, hárfa

.2 *dörzsöléssel megszólaltatott*

.21 hegedű
- egy- és többhúrú házi készítésű
- gyári

.22 tekerő = tekerőlant, forgólant, forgatólant, nyenyere, szentlélekmuzsika, kolduslant, parasztlant, tekerőhegedű

.3 *ütéssel megszólaltatott*

.31 cimbalom

.32 gardon

.33 csutkamuzsika = kukoricahegedű, cirokhegedű, nyikorgó, nádihegedű

188 *Idiofon, membranofon*

188 .1 *idiofon*

.11 zörejhangszer

.12 xilofon
- fadob
- kasztanyetta
- kalapácsos kereplő, szélkereplő = szélkelep
- pörgő = zörgő
- szájxilofon

.13 metallofon
- csengő = csengettyű, pityegő
- csörgősbot, láncosbot, regősbot
- harang
- kolomp
- pergő = zörgő
- kerepelő = kereplyő, kerep, kerepü, röhögő, pörgető, cserrentő, rühencs

188 .14 litofon

.15 kristallofon

.2 *membranofon*

.21 mirliton

.22 ütéssel megszólaltatott
- dob
- csörgődob

.23 dörzsöléssel megszólaltatott
- kücsögduda = szütyök, höppögető, höbögő, köpü, köcsögbőgő
- bika = búrrogató

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KITEKINTÉS

Hollandiára

A HOLLAND KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRPOLITIKA ÚJ TERVEI

C. M. ELDERINK

Ez évben terjesztette a holland parlament elé L. C. *Brinkman* népjóléti, egészségügyi és kulturális miniszter „Az információ terjesztése a közművelődési könyvtárakon keresztül" című dokumentumot. A közömbös cím újszerű tartalmat takar. Azt a célt fogalmazza meg, hogy a közművelődési könyvtárak, legyenek nagyok vagy kicsik, városiak vagy falusiak, váljanak modern információs és dokumentációs központokká, vagyis olyan jól felszerelt intézményekké, amelyek képesek a polgároknak hozzáférést nyújtani a legfejlettebb információs forrásokhoz is, közöttük nemcsak a közművelődési könyvtárak, de a kormányszervek, a minisztériumok, a szociális intézmények és a kereskedelmi szervezetek által fenntartott adatbázisokhoz is. Kérdés, mennyire reális ez a cél, mennyiben támasztják alá a holland könyvtárak eddigi tapasztalatai.

Négy éve folyik 13 városi (köztük a rotterdami) és megyei könyvtár részvételével az a kísérlet, amely alapul szolgált a miniszteri előterjesztéshez. Különösen négy vonása méltó a figyelemre:

- a külső adatbázisokkal való kommunikációra munkaállomásként személyi számítógép szolgál;
- a kísérletben részt vevő könyvtárak különféle segédleteket készítettek az online adatbázisok használatához (e segédleteket 450 könyvtárhoz juttatták el);
- külön anyagi támogatással hamarosan megkezdődik a valamennyi tájékoztató könyvtárosra kiterjedő képzési program az adatbázisok online használatáról;
- a cél az, hogy bármely közművelődési könyvtárban lehetségessé váljék az online információkeresés, anélkül, hogy az adott könyvtárnak akár speciális felkészültségre, akár az adatbázisokhoz közvetlen kapcsolatra lenne szüksége: a kísérletben részt vevő 13 nagykönyvtár fogja számukra ezt a szolgáltatást nyújtani, a keresések eredményei telefonvonalon fognak eljutni a kérő könyvtár termináljára, egy párhuzamos telefonvonalon pedig a kérő mindjárt megteheti szóbeli észrevételeit is.

Egyelőre több nehézséggel találkoznak ezen az úton a holland könyvtárak. Ellentétben pédául a DIALOG-gal, Hollandiában nem lehet egyetlen telefonszám tárcsázásával több adatbázist elérni. Továbbá minden adatbázistulajdonosnak saját használati szabályai vannak. Nincs közös keresőnyelv; legalább négyet (STATUS, STAIRS, BASIS, PICA) kell ismerni ahhoz, hogy a viszonylag kevés holland adatbázissal kommunikálni lehessen; erre néhány szakértő ugyan képes, de ezt nem lehet elvárni általában a tájékoztató könyvtárosoktól, nem is szólva a használókról. Kérdéses, hogy kielégítő megoldás lenne-e egy holland CCL (Common Command Language), vagy inkább egy menü rendszerű párbeszédes formát kellene előnyben részesíteni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Hollandiában egyelőre 40–50 olyan adatbázis létezik, amely számításba jön a közművelődési könyvtárak szempontjából. Mi lesz azonban, ha megháromszorozódik a számuk? A miniszteri előterjesztés a belga kormány által alkalmazott megoldás, az ún. BISTEL információs rendszer felé hailik. A rendszer központi közvetítő (interface) számítógépe 150 adatbázishoz biztosít szabványosított hozzáférést, minden terminál lehetővé teszi a menü rendszerű keresést, és nincs szükség a STAIRS és a CCL parancsnyelv ismeretére. S ami még fontosabb: a központi közvetítő számítógép segít a releváns adatbázisok kiválasztásában, sőt – ha szükséges – egyidejűleg keres is a kiválasztott adatbázisokban.

Ha a közművelődési könyvtárakban mindennapivá válik a külső adatbázisokban való keresés, akkor csak egyetlen műszaki megoldás fogadható el: erre a feladatra is ugyanazokat a terminálokat kell használni, amelyek egyébként a könyvtár online katalógusát és egyéb funkcióit szolgálják.

Nehézségek merülnek fel a szolgáltatás térítésével kapcsolatosan is. A külső költségek fedezésére szedett 3–5 holland forintnyi ár nem magas, külföldi összehasonlításban sem. Még ez az alacsony összeg is visszatartja azonban azokat a használókat, akik nem tudják ezt vállalati kiadásként elszámolni. Bonyolítja a helyzetet, hogy néhány versenytárs, így például a Parlamenti Könyvtár ingyen kínálja a közönségnek ezt a szolgáltatást.

Sok közművelődési könyvtáros még mindig kételkedik abban, hogy tényleg szükség van-e az online információkeresésre. Egyre inkább általánossá válik azonban az az álláspont, hogy a nagyközönséget meg kell ismertetni ezzel az információszerzési lehetőséggel. Kézenfekvő, hogy a közművelődési könyvtár vállalkozzék erre. Továbbra is bizonytalan azonban, mekkora igény jelentkezik a szolgáltatás iránt. A kísérlet tapasztalatai azt mutatják, hogy a keresések száma alacsony lesz, legalábbis addig, ameddig

– a közönségnek teljes árat kell fizetni a keresésért,
– az adatbázisok száma alacsony, kevés helyi információt tartalmaznak, s nem menü rendszerű velük a párbeszéd,
– nem számolják fel a közművelődési könyvtárakban azokat a műszaki és szervezeti jellegű korlátokat, amelyek megakadályozzák az online információkeresés „eladását",
– a könyvtárak nem fejlesztenek ki megfelelő marketing és PR-tevékenységet.

A miniszteri előterjesztés nem tért ki arra, milyen műszaki alapon lehetséges a kívánt célt elérni. A koncepció megjelentetésével egyidejűleg a miniszter megbízott egy céget egy kivitelezhetőségi tanulmány elkészítésével. A feladat távolról sem volt könnyű: a cégnek meg kellett vizsgálnia az online keresés műszaki kivitelezhetőségét a közművelődési könyvtárakban, méghozzá abból kiindulva, hogy a kereséseket maguk a használók folytatják le. Az eredmény pozitív volt: találtak technikailag néhány hónap alatt kivitelezhető megoldást, s a költségek sem lennének egetverők. Hosszú távon egy szabványosított információkereső rendszert javasoltak a különféle számítógépek összekapcsolására alapozva, rövid távon pedig egy interaktív videotext rendszer bevezetését, mégpedig egy – az angol Prestel-hez vagy a holland Viditel-hez képest – korszerűsített változatot, amely egyre inkább elterjedőben van (például a holland utazási irodák is ilyet használnak).

A rövid távra javasolt megoldást illetően azonban problémák merültek fel. Először is a könyvtári online katalógusokat nem lehet ehhez a rendszerhez hozzákapcsolni, s egy sor holland adatbázis nem vezette még be ezt az interaktív videotext szabványt. Továbbá

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

különböző keresőnyelveket alkalmaz, ami megnehezíti a közönség által való használatot. A tanulmány túl könnyedén veszi a szabványosítás súlyos kérdéseit. Nem vizsgálta meg azt sem, hogy a könyvtárakban jelenleg alkalmazott számítógépes rendszerek mennyiben felelnek meg a javasolt egységes megközelítésnek. Mégis, a vizsgálódás katalizátorul szolgált két nagy információs vállalkozáshoz, amelyek abból indultak ki, hogy a közönség képes legyen maga is használni a külső adatbázisokat. Ezek közül az egyik egy megyére (Észak Brabant), a másik pedig két megyére (Groningen és Drente) terjed ki.

Egyik helyen sem szűkölködnek anyagiakban (1,5 illetve 3,8 millió holland forint áll rendelkezésre), a könyvtárosok is lelkesek; az igazi nehézséget a műszaki megvalósítás jelenti. Közvetítőként (interface célokra) mindkét helyen egy-egy DEC mikro-vax számítógépet kívánnak beállítani olyan kiegészítésekkel, hogy képes legyen szabványosított interaktív videotext alkalmazásra, továbbá a BISTEL készítői által előállított fordító és egyéb kiegészítő szoftverek használatára. A számítógépet külön fenntartott telefonvonallal kötik a körzetben működő automatizált katalogizálási és kölcsönzési rendszerekhez, továbbá különböző holland adatbázisgazdákhoz.

Észak Brabantban mind a 150 könyvtár kapcsolatban fog állni a mikro-vax géppel – vagy a katalogizáláshoz és kölcsönzéshez használt terminálok, vagy egy külön videotext-terminál, vagy egy személyi számítógép segítségével. Ezzel a lehetőséggel egyébként élhetnek iskolák, sőt magánszemélyek is.

A közvetítő számítógéppel megteremtett kapcsolat révén igen egyszerűen hozzá lehet férni mindenféle elektronikus információhoz. Nincs szükség speciális parancsokra, hála a fordító szoftvernek. Keresni lehet könyvtári katalógusokban és adatbázisokban, menü szerint. A külső adatbázisok tezauruszait tartalmazza a közvetítő számítógép, így jó előre össze lehet állítani a keresési stratégiát, és a számítógép használati idejét a minimumra lehet szorítani. A keresést a megadott kifejezések alapján a mikro-vax több katalógusban vagy adatbázisban is elvégzi. Hasonlóképpen lehet keresni a kiadvány szerzője, típusa, megjelenési éve, a címében vagy a kivonatában szereplő szavak szerint.

A CLSI hollandiai részlege és a BISTEL bejelentette, hogy a fentiekben ismertetett rendszert rövid időn belül létre tudják hozni. (A BISTEL megjelenítési formája egyelőre ugyan nem kielégítő, de a könyvtárosok javaslatai alapján megfelelő szintre továbbfejleszthető.) A lényeges az, hogy a DEC számítógép alkalmazásával lehetségessé válik a könyvtáros számára, hogy egy széles körű, helyi és regionális adatbázist teremtsen. Segítségével megvalósítható az automatizált indexelés, az elektronikus postázás, s alkalmas – kiegészítő berendezéssel – teljes szövegek tárolására és nyomtatásra való előkészítésre. S ezzel messze nincs kimerítve minden lehetősége.

Az eddigi tapasztalatok és kísérletek azzal biztatnak, hogy a kulturális miniszter által felvázolt könyvtárpolitikai koncepció realizálható, ráadásul nem is amerikai, hanem belga és holland fejlesztéssel. Természetesen néhány évbe még beletelik, amíg a polgárok és a könyvtárosok e szolgáltatás minden előnyével élni tudnak. Megnyugodhatnak azonban azok a könyvtárak is, amelyek nem a CLSI rendszerét választották: a BISTEL megalkotói szerint az ő eljárásuk nem kizárólag egy rendszerhez kapcsolódik, hanem bármelyikkel alkalmazható, legyen az akár ALS vagy GEAC.

Fordította és tömörítette: SZÖLLŐSY Éva

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ONLINE RENDSZEREK A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAKBAN

P. J. Th. SCHOOTS

Manapság már egyetlen könyvtár sem tud ellenállni a számítógépek vonzerejének. Különösen érvényes ez a megállapítás a nagy, központi könyvtárakra, amelyek egyrészt továbbra is az olvasási kedv élesztői, de másrészt első osztályú információs központok is.

Ez utóbbi funkció hatalmas feladatokat jelent, annál is inkább, mert az információs forrásokhoz egyre inkább csak fejlett gépi rendszerek révén lehet hozzáférni. Ezek pedig drágák, s megkívánják a szabványosítást és az egységesítés legalább bizonyos fokát; a bevezetésükhöz szükséges beruházások néha a használat során megtérülnek, máskor külön fedezetet kell biztosítani e célra. A helyileg kidolgozott, hagyományosan alkalmazott eljárások (katalogizálási szabályzatok, indexelési és osztályozási rendszerek stb.) hosszú távon ráfizetésesek.

Az információs társadalomban az információ tudást jelent, a tudás pedig a hatalomhoz és gazdagsághoz való hozzáférés közvetlen eszköze. Ez persze mindig is így volt; ami megváltozott, az a rendelkezésre álló információk tömege. A közművelődési könyvtárak most azzal a problémával találkoznak, hogy megfelelő módon kell a használóik számára hozzáférhetővé tenniök az óriási mennyiségű információt, s ennek érdekében a megszokottól eltérő dokumentumokat kell kezelniök és automatizált rendszereket kell alkalmazniok. Kétségtelen, a könyvtár első dolga az, hogy saját állományáról adjon információt a használóknak, mégpedig a könyvtári szervezet valamennyi tájékoztatási pontján és fiókkönyvtáraiban: mi van meg a könyvtár állományában, hol található, hány példány van belőle, kölcsön van-e adva vagy a polcon áll, stb. A következő lépés, hogy ezeket az információkat a használó önállóan tudja a rendszertől megszerezni, majd sor kerülhet arra is, hogy a könyvtár képes legyen tájékoztatni a környezetében lévő egyéb gyűjteményekről (regionális, nemzeti és nemzetközi szinten) és a nem könyvtári adatbázisokból is.

Az utóbbi években óriási haladás történt az online rendszerek terén, köszönhetően a számítógépes hardver és szoftver fejlődésének. Az 1950-es évek végén jöttek létre az első automatizált könyvtári rendszerek, majd a 60-as években megjelentek az integrált rendszerek is. Bár ezek jó része azóta már elhalt, a bennük rejlő gondolatok (pl. egyszeri feldolgozás, többszöri felhasználás) nagyon is érvényesek maradtak. Mégis, a könyvtárak többsége csak egy-egy tevékenységét gépesítette (pl. a kölcsönzési nyilvántartást) a kényelem, a gyorsaság vagy a takarékosság kedvéért. Hozzájárult ehhez az is, hogy számos cég kínált kulcsrakész rendszereket a könyvtári munka egyik vagy másik területére, következően a miniszámítógépek akkor kapacitásának korlátozott voltából. A mini- és mikroszámítógépek ugrásszerű fejlődésének következtében azonban lehetővé vált ezeken a gépeken is integrált rendszereket üzemeltetni, nagyrészt a korábban kifejlesztett

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

alapokon. Sőt, több nagy könyvtár közösen is használhat egyetlen rendszert; így a használó egy pontról áttekintheti az összekapcsolt könyvtárak teljes állományát.

A kulcsrakész könyvtári rendszerek kifejlesztése mellett több cég a közönség által online módon használható katalógusok kérdésével is foglalkozik. A CLSI és az ALS lényeges előrehaladást ért el e területen az általuk kifejlesztett, a képernyő érintésével vezérelt terminállal (lásd: Könyvtári Figyelő 1987/3. sz. 315–320. p.).

Bibliográfiai adatbázisok. Már a kulcsrakész rendszerek kifejlesztése előtt megjelentek a számítógéppel kezelhető bibliográfiai adatbázisok, amelyeket a katalogizálási kooperációs hálózatok (pl. OCLC, PICA) használtak. A videodiszk vagy optikai lemez nagyon alkalmas hordozónak bizonyulhat bibliográfiai adatbázisok átadására: rendkívül olcsó egy ilyen lemez lemásolása, s ugyanakkor hatalmas a tároló kapacitása. Ez újabb forradalmat jelenthet a könyvtári munkában: egyetlen 30–35 cm-es átmérőjű 12,5 milliárd karaktert befogadó optikai lemezen 5000 átlagos méretű könyv (2,5 millió karakter) tartalma fér el, s ugyanakkor igen gyors a keresés is rajta (75 ezredmásodperc egy keresési utasítás végrehajtása).

Hálózatok. Egyelőre még kevés számítógépes hálózat létezik. További vizsgálódásokra van szükség ahhoz, hogy a várható előnyök és költségek aránya megállapítható legyen. A hálózat célja mindig a használó jobb kiszolgálása, a ráfordítások elfogadható mértéke mellett. Hollandiában a legfontosabbnak az egy-egy régió könyvtárait összekötő hálózatok látszanak, méghozzá azzal a céllal, hogy meg lehessen állapítani a keresett dokumentum hozzáférhetőségét. Ezért a régió nem lehet túl nagy, ha a használó csak postán kaphatja meg a dokumentumot, a hozzáférhetőség online megállapítása már nem igazán fontos. Célszerűbbnek látszik a távoli könyvtárak között egy online működő központi katalógust létrehozni, amely kevés adatot tartalmazva csupán a lelőhelyre ad választ, s az egyes könyvtárak maguk ellenőrzik, hogy a keresett dokumentum ténylegesen hozzáférhető-e.

Kapcsolatok a számítógépek között. Lehetséges, bár nem egyszerű, különféle számítógépeken működő különféle rendszerek összekapcsolása. Sokkal egyszerűbb lenne a feladat, ha még a rendszerek bevezetése előtt gondolnának összekapcsolásuk feltételeire, pontosabban: hasonló rendszereket vezetnének be. Sajnos nem ez a helyzet. A jövő fejlődése, hogy a könyvtárak saját rendszerük termináljai segítségével férhessenek hozzá más rendszerekhez. Ez a terminálok és a számítógépek egységes csatlakoztatásával (terminál-to-computer interface) megvalósítható, de nem küszöbölhető ki az a nehézség, hogy a használónak ismernie kell a meghívott rendszer nyelvét. Ezért távlatilag olyan csatolást kell kifejleszteni, amely lefordítja a saját rendszer keresőnyelvén adott parancsokat a másik rendszer nyelvére, a kapott válaszokat a kereső által használt rendszerben jeleníti meg.

Egyéb adatbázisok. A könyvtári terminálokat arra is használni fogják, sőt máris használják, hogy távoli adatbázisokban keressenek velük. 1982-ben 1100 adatbázisról lehetett tudni, ezek 60%-a közvetlen adatokkal szolgált (s nem utalással egy dokumentumra vagy egy termékre stb.). A könyvtár használói számára a nem könyvtári adatbázisok is értékes információkkal bírnak; nehézséget okoz azonban az a körülmény, hogy kezelésükhöz a közművelődési könyvtárak jelenlegi személyzetének nem kielégítő a felkészültsége. A jövőben szükség lesz specialisták alkalmazására, olyanokéra, akik a könyvtári

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

szakismeretek mellett jártasak egy másik szakterületen is. A nem könyvtári adatbázisok használatával összefüggésben felmerül a térítés kérdése is; valószínűnek látszik, hogy ebben a vonatkozásban – legalábbis részben – alkalmazható lesz a profitelv. Különbözőképpen lehetne megállapítani például a vállalatoktól és a magánszemélyektől kért térítés mértékét, bár nagyon nehéz megítélni, milyen érdek rejlik egy-egy megkeresés mögött. Pillanatnyilag még akadályozza a továbblépést a könyvtárakban alkalmazott sokféle terminál is; a jövőben olyanokra lesz csak szükség, amelyek lehetővé teszik a különféle könyvtári és nem könyvtári adatbázisokban való keresést.

Mikroszámítógépek. A magánszemélyek tulajdonában lévő mikroszámítógépek, amelyeket a könyvtári és más adatbázisok termináljaiként lehet használni, fölöslegessé tehetik a könyvtáros közvetítő szerepét. Kétségtelen, hogy lehetségessé válik hazulról keresni a különféle adatbázisokban, tartalmukat lehívni, belőlük saját adatbázist felépíteni, azonban a század végére a legtöbb embernek még nem lesz személyi számítógépe, s ha igen, nem fogja tudni, hogyan használja. A házi használatot nehezíti az információs rendszerek és a bennük való keresés bonyolultsága is. A legtöbb esetben tehát szükség lesz egy közvetítő segítségére. Más a helyzet az egyszerűen kezelhető, videotex típusú rendszerekkel. Ilyeneket a könyvtárak is be fognak vezetni, vagy már be is vezettek nemcsak egyszerű adatok (pl. címek, nyitva tartási időpontok), hanem katalógusaik hazulról való használatára is; ezek a rendszerek nem alkalmasak viszont a bonyolult adatbázisokban való keresésre. Ez is arra mutat, hogy néhány éven belül még nem jön el a papír nélküli társadalom kora. 2000-ben is lesznek még könyvtárak, sőt a jobb és gyorsabb információkereső eljárások következtében növekedni fog a könyvek és folyóiratcikkek iránti igény, a telefakszimile berendezések pedig új szakaszt nyitnak a dokumentumellátásban.

A jövő. Tíz év múlva tehát valamennyi könyvtár gépesítve lesz. Ezt az is valószínűvé teszi, hogy 1950 óta évente 25%-kal csökkent a számítógépek ára, ugyanakkor a bérek állandóan emelkedtek. Eltűnnek – legalábbis a friss irodalom – cédulakatalógusai, helyettük a közönség online katalógusok révén tájékozódhat az állományban. Az egyes könyvtárak a nemzeti bibliográfiai rendszerekre támaszkodva építik ki saját automatizált katalógusaikat. Az egyes régiókon belül megállapítható lesz az egyes dokumentumoknak nemcsak a lelőhelye, de a hozzáférhetősége is; a könyvtárközi kölcsönzést automatizált központi katalógusok és telefakszimile berendezések segítik. A videodiszk alkalmazásával hatalmasan megnő az információtárolási kapacitás. Videotex rendszerek látják el információkkal a könyvtárakat és használóikat, s a könyvtárak maguk is bevezetnek ilyeneket. A használók személyi számítógépeken saját adatbázisokat építenek. A közművelődési könyvtárak szakterületi specialistákat alkalmaznak a tájékoztató munkában. Az online rendszerek használata drágább lesz, de méltán, mert jóval több információt, jóval gyorsabban nyújtanak a használók számára. A nagy közművelődési könyvtárak gyűjtemény-orientált intézményekből hozzáférhetőségre és szolgáltatásokra orientált intézményekké válnak.

Mindez a következő öt-tíz év fejlődési perspektíváját jelenti. A további út egyelőre beláthatatlan, de az igen távoli jövő sem képzelhető el a könyv és a könyvtár hagyományos formája nélkül.

Fordította és tömörítette: SZÖLLŐSY Éva

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

AZ NBLC KÖZPONTI SZOLGÁLTATÁSAI*

E. DUIJKER

Az NBLC (Nederlands Bibliotheek en Lektuur Centrum – Holland Könyvtári és Irodalmi Központ) a holland közművelődési könyvtárak nemzeti szervezete és ugyanakkor a könyvtárak dolgozóinak szakmai szövetsége is, amely átfogó központi szolgáltatási rendszert épített ki.

A központi szolgáltatások kiépítésének indokai:

1. hatékonyság. (A különböző munkák többszöri elvégzésének kiküszöböléséből származó megtakarításokat évi 80 000 US $-ra becsülik.);
2. a szakemberekkel való jobb gazdálkodás. (A központi szolgáltatások segítségével a könyvtárosok több időt fordíthatnak az olvasói igények kielégítésére.);
3. a szolgáltatások bővítése. (A központi szolgáltatások lehetővé teszik, hogy a helyi könyvtárak olyan feladatokat is ellássanak, amire másképpen nem lenne módjuk.)

Az a tény, hogy az NBLC központi szolgáltatásai nem képeznek egy különálló szervezetet, hanem a szövetség integrált részeként működnek, nagyobb hatékonyságot eredményez mind a szövetségi munka, mind a központi szolgáltatások terén. E kétféle feladat egy szervezetbe történő összekapcsolásával a szövetség tagjainak nagy befolyása van a központi szolgáltatásokra, jobbítja azokat és talán a szolgáltatások nyereségesebb értékesítéséhez is hozzájárul.

A központi szolgáltatások tervezésekor nagyon lényeges, hogy szoros együttműködés alakuljon ki a könyvtári dolgozókkal, akiknek a számára a szolgáltatás készül. Ők a mi fogyasztóink és nagyon fontos tudnunk, hogy mire van szükségük, hogy amit nyújtunk, azt fel is tudják használni. Ezért az NBLC folyamatosan végez piackutatást, munkalátogatásokat, szimpoziumokat szervez, munkacsoportokat hallgat meg, vagyis állandó párbeszédet folytat a fogyasztókkal.

Ezek a konzultációk sok pénzt és időt emésztenek fel, hosszú távon mégis megéri, hiszen a cél a könyvtárosok kívánságait kielégíteni, még akkor is, ha az NBLC-nek esetleg lennének jobban kifizetődő vállalkozásai a nem könyvtári intézményi szférában.

De éppen az a tény, hogy a holland központi szolgáltatások a közművelődési könyvtári szövetségben integrálódtak, biztosítja, hogy a központi szolgáltatások irányítói egyértelműen a könyvtári hasznosítás irányába orientálódnak és nem saját érdekeik előtérbe helyezésére törekszenek.

Az NBLC nem törekszik profitszerzésre, célja, hogy jó szolgáltatásokat nyújtson a lehető legalacsonyabb áron, de a központi szolgáltatásoknak fenn kell tartaniuk önmagukat, vagyis a felhasználóknak teljes mértékben meg kell fizetniük a költségeket.

* A magyar-holland könyvtári szemináriumra (1986. október 27–29., Szeged) készült előadás

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A megfelelő költségellenőrzésnek és a pontos kalkulációnak versenyképes árakhoz kell vezetniük. A kalkulációk kiindulópontja a reálköltség, minden közpénz felhasználása nélkül. Ez azt is jelenti, hogy az egyes tevékenységek veszteségességét csak időlegesen lehet elfogadni, pl. azok kezdeti fázisában, vagy ha az idealisztikus elgondolások többet nyomnak a latba, mint a pénzügyi szempontok. Mindenesetre az összesített pénzügyi mérlegnek nullszaldósnak kell lennie. Ilyen pénzügypolitika csak akkor lehetséges, ha az egyik szektor veszteségét a másik szektorban nyereség egyenlíti ki.

Az NBLC központi szolgáltatásai

A könyvek beszerzését segíti az az évente 13 000 holland és 1200 külföldi könyvre vonatkozó beszerzési nyomtatvány, amelyet kb. 700 könyvtárnak küldünk szét. Ezek az információs beszerzési nyomtatványok segítik a könyvtárosokat a megjelent könyvekről való tájékozódásban és a megfelelő könyvek kiválasztásában.

Katalóguscédulákat az NBLC központilag készít minden olyan könyvről, amelyről beszerzési információs nyomtatvány készül.

A bibliográfiai tevékenység területén az NBLC együttműködik a Holland Királyi Könyvtár azon részlegével, amely a nemzeti bibliográfiát készíti.

A könyvekről szóló tájékozódást szolgálja még a Signalen című heti kiadvány, amelyben információkat teszünk közzé pl. politikai pártok kiadványairól, egyházi közleményekről stb.

Az audiovizuális dokumentumokról is készülnek információs nyomtatványok (diasorozatokról, hangkazettákról, videoprogramokról stb.). Az NBLC-nek joga van sok rádió- és televíziós program eladására is.

Ezen kívül hetenként megjelenik az INFONO című kiadvány, amelyben évente kb. 10 000 hanglemezről, zenei kazettáról, kompakt lemezről, zenés videoprogramról és nyomtatott zenei anyagról jelenik meg információ. Az audiovizuális dokumentumokhoz is készülnek nyomtatott katalóguscédulák.

Számos tájékoztató kiadvány szolgálja a közművelődési könyvtárak használóit. Ilyen például a *„DOTA"*, amely 125 holland folyóirat válogatott cikkmutatója. Havonként jelenik meg és negyedévenként, félévenként és évenként készülnek a kumulációi. A DOTA-ban szereplő cikkek mikrofichen megkaphatók.

Az *„Irodalmi szemelvények"* a holland könyvekről megjelent újságcikkeket, kritikákat tartalmazza szabadlapos formában. Három variációban jelenik meg. Az ún. nagykiadvány évente mintegy 1800, a közepes 700, a kicsi 350 írást tartalmaz a holland és a flamand irodalomról. A külföldi irodalomról szóló írások egy „nagy" és egy „kicsi" variációban látnak napvilágot. Főként a francia, a német és az angol irodalomról szóló sajtóközleményeket tartalmazzák. Az irodalmi újságszemelvények szintén megvásárolhatók mikrofichen.

Az *„Aktuális dokumentáció*nak" nevezett dokumentációs file újságokból, heti és havi folyóiratokból és egyéb kiadványokból származó másolatokat tartalmaz. Ehhez hasonló sorozat jelenik meg a gyermekkönyvtárak számára is. Hetente jelenik meg bővebb és csökkentett kiadásban a *„A napi- és hetilapok sajtófigyelője"*, amely évente mintegy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

10 000, ill. 4000 szabadlapot tartalmaz témakörökre és fontosabb személyekre vonatkozóan.

A *„Szemelvények a felnőttoktatás részére"* havi kiadvány kb. húsz népszerű heti és havi lap cikkeiből válogat, a válogatás szempontja az olvasmányosság és a felnőttoktatásban való résztvevők számára a hasznosság.

Az ifjúsági könyvtárak számára gyermektárgykörökről, szerzőkről és illusztrátorokról szóló kiadványok jelennek meg. A szépirodalmi könyvek tárgy szerinti jegyzéke is kapható külön a felnőttek és külön a gyermekek részére. Végül meg kell említeni a frissen megjelent holland folyóiratok szemléjét is.

A számítógépesítés egyre növekvő szerepet játszik a közművelődési könyvtárakban is. Így az NBLC is kínál szolgáltatásokat a könyvtári gépesítés számára.

1978 óta a könyvtárak megvásárolhatják a könyvbeszerzési információs nyomtatványok segítségével összeállított adat- és címbibliográfiát mágnesszalagon. Hasonló szolgáltatás indul a zenei lemezek bibliográfiai adatairól és ez a szolgáltatás az egyéb audiovizuális dokumentumokra is ki fog terjedni.

1985 végén az NBLC-nek a közművelődési könyvtárak részére készített adatbázisa, a TACO működőképessé vált. Ez az adatbázis tartalmazza a DOTA-referenciákat, azaz kb. 80 000 cikket és bibliográfiai leírást a sajtófigyelésekről. Ez a nyilvános adatbázis rövidesen tartalmazni fogja az av dokumentumokra vonatkozó bibliográfiai információkat is. 1990-ig 350 000-nél több adat fog szerepelni az adatbázisban. Jelenleg kb. 100 könyvtár használja ezt az adatbázist. Végül, az NBLC a központi szolgáltatásainak részeként figyeli és árusítja a mikroszámítógépekhez és oktatási számítógépekhez használt szoftvereket.

Néhány probléma

Az lehet a benyomásuk, hogy a központi szolgáltatás minden könyvtári problémát megold. Természetesen, a központi szolgáltatás segíthet a könyvtáraknak és kétségtelenül javítja a szolgáltatásaik minőségét. Van azonban néhány hátránya, sőt kockázata is. Például, nagyon óvatosnak kell lenni, nehogy olyan mesterséges igényeket hozzunk létre a nyereséges tevékenységek kialakításával, amelyeknek semmi közük sincsen a közművelődési könyvtárak célkitűzéseihez. Nem-funkcionális igények létrehozása nemcsak a könyvtári szövetség céljaival ellentétes, hanem a központi szolgáltatások folyamatosságát is veszélyezteti. Például: a többféle tevékenységhez több beruházás szükséges és nagyobb személyi állomány, amely cserében új és marginális tevékenységeket is életre fog hívni, amelyeket a hasznosabb tevékenységek költségére fognak végrehajtani

A központi szolgáltatások egy másik kockázata, hogy a könyvtárak teljes függőségben nőnek fel. Hosszú távon a könyvtári személyzet elfelejti, hogyan kell megoldani a szóban forgó kérdést, vagy pedig a könyvtárak nem képeznek tovább embereket ezeknek a feladatoknak a végrehajtására. Más szóval: a központi szolgáltatások a helyi könyvtáraknál a know-how hiányához vezethetnek.

A központi szolgáltatások uniformizáláshoz vezethetnek nemcsak a munkamódszerekben, de a könyvtári gyűjteményeket tekintve is. Különösen a kisebb könyvtárak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

hajlamosak arra, hogy csak a beszerzési információs nyomtatványokat használják az új címek megismerésére és más forrásokat nem. Nyilvánvalóan ez nem a megfelelő módja egy kiegyensúlyozott könyvtári állomány kialakításának.

A központi szolgáltatások a közművelődési könyvtárak többségéhez szólnak és így a hatékonyság érdekében a kisebbség igényei vagy az egyéni kérések nem elégíthetők ki.

Néha sok időt vesz igénybe egy új szolgáltatás felajánlása. Tekintettel arra, hogy ez egy nem nyereségérdekelt szervezet, a saját kis méretű adminisztrációs szervezetével az intézmény nem olyan rugalmas, mint egy kereskedelmi vállalat. Az utóbbi gyorsan tud fellépni a piacon és teljesíteni tudja a könyvtárak igényeit. Végül Hollandiában az a furcsa helyzet állt elő, hogy a könyvtárak – lévén a szövetség tagjai – rögzíthetik a központi szolgáltatások árait anélkül, hogy köteleznék magukat arra, hogy megveszik vagy használják ezeket a szolgáltatásokat. Ennek ellenére az utóbbi tíz évben Hollandiában a központi szolgáltatások sikeresnek bizonyultak, a forgalom jelentősen nőtt, amely csak a könyvtárak összefogásával volt elérhető.

***

ELLOPTÁK A SZÁMÍTÓGÉPES KÖLCSÖNZŐKÁRTYÁJÁT egy freiburgi egyetemi hallgatónak – 3000 márkát vasalt be rajta az Egyetemi Könyvtár. A tolvaj ugyanis 3 nap alatt 65 kötet könyvet kölcsönzött ki a lopott kártyával, s értéküket a kártya jogos tulajdonosának kell megtérítenie. Kölcsönzőkártyájának eltűnését ugyanúgy azonnal jelentenie kell a hallgatónak, mint ahogy a csekkszámláját azonnal zároltatja az ember, ha eltűnik a gépi csekk-kártyája – így a könyvtár vezetősége; a károsultnak viselnie kell hanyagságáért az anyagi következményeket. (DBI Pressespiegel, 1987. nov.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

LÁTOGATÁS NÉHÁNY HOLLAND EGYETEMI KÖNYVTÁRBAN

LÉCESNÉ MESTERHÁZI-NAGY MÁRTA*

Hollandiában az egyetemi szintű felsőoktatási intézményeknek két típusa van: az egyik az egyetem (universiteit), a másik a főiskola (hogeschool). Közöttük a különbség csak formális: az egyetemeken legalább három karnak kell működnie, amelyek között orvosi vagy matematikai és természettudományi karnak is lennie kell.

A holland egyetemek közül négy, ún. állami egyetem (Rijksuniversiteit), amelyek alapítási évük sorrendjében a következők: Leiden (alapítási éve: 1575), Groningen (1614), Utrecht (1636) és Rotterdam (1973). Ezenkívül az egyik amszterdami egyetem (1632) a város, míg a másik a protestáns egyház (Vrije Universiteit, 1880) fennhatósága alá tartozik, Nijmegenben katolikus egyetem (1923) működik.

A főiskolák száma öt, ezek közül három műszaki (Delft, Twente és Eindhoven), egy mezőgazdasági (Wageningen) és egy társadalom-, közgazdaság- és jogtudományi (Tilberg).

A holland könyvtárak kooperációja

A holland tudományos könyvtárak az utóbbi másfél évtizedben az automatizált könyvtári rendszer megszervezésére fordították energiájukat. Ennek következtében az egyes könyvtárak – anyagi és személyi feltételeiktől függően – különböző időpontokban kezdték meg a gépesítést. Ez azzal a következménnyel járt, hogy mindig az akkor legmodernebbnek, vagy a legjobbnak vélt hardvert, az azzal járó szoftverrel vették meg. Így különböző számítógépcsaládok üzemelnek, de többnyire egymással kompatibilisek és az adatok átvétele egymástól nem okoz különösebb problémát.

A PICA. Több éves előkészítés után, 1977-ben, a hágai Királyi Könyvtár (Koninklijke Bibliotheek) és hat egyetemi könyvtár hozta létre a PICÁ-nak (Project for Integrated Catalogue Automation = Integrált Automatizált Katalógusterv) nevezett kooperatív számítógépes katalogizálási rendszert és adatbázist. Azóta már 9 egyetemi könyvtár, közművelődési és szakkönyvtárak egész sora – összesen kb. 50 könyvtár – tagja a PICÁnak, kivéve a műszaki egyetemi könyvtárakat, amelyek a SALINFO-ban tömörültek. (A PICÁ-ról itt nem szólunk részletesen, erről a következő írás tájékoztat bővebben.)

* A szerző 1986 szeptemberében a kulturális együttműködési munkaterv keretében hollandiai tanulmányúton vett részt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az Akadémiai Könyvtár, a Delfti Műszaki Egyetem Könyvtára, a Mezőgazdasági Dokumentációs Központ és a Wageningeni Mezőgazdasági Főiskola tagjai a kooperációs rendszernek.

A SALINFO-ba tömörült négy intézmény állománya: 30 200 kurrens folyóiratcím, 980 200 könyv és kongresszusi kiadvány és 700 000 kutatási jelentés mikrofilmlapon.

A kooperáció a dokumentumok beszerzése, a disszertációk, kutatási jelentések es egyéb, ún. szürke irodalom beszerzése, az online szakirodalomkeresés, a profiljukba tartozó irodalom központi katalógusának – tehát műszaki KK – vezetése (kartonon, nem adatbázisban) és a könyvtárközi kölcsönzés területén működik. A négy könyvtárba naponta kb. 1800 kérés, illetve kérdés érkezik különböző formákban.

A meglátogatott intézmények

A *Leideni Egyetemi Könyvtár*at (Universiteitsbibliotheek Leiden) az egyetem alapítása után alig néhány évvel, 1587-ben – tehát 400 éve – alapították. A híres középkori egyetemi könyvtár értékes állománya ma már meghaladja a 2 millió könyvtári egységet, amelyek között számtalan ősnyomtatvány, régi nyomtatvány és kézirat is található. Az egyetem már az 1970-es évek elején foglalkozni kezdett egy új könyvtár építésének a tervével, amely néhány év alatt valóra is vált. Hamar kiderült, hogy az első tervváltozat, amely egy 150 m magas kolosszust tervezett, nem illik a környezetbe. A díjnyertes terv alapján a Witte Singel csatorna partján, közel az Akadémiához, a botanikus kerthez, 20 percnyire a városközponttól, az új egyetemi kari épületek mellett, azok környezetébe illő, kb. 15 m magas, háromszintes, sok kiszögelléssel, kiugróval, nagy üvegablakokkal, impozáns és megnyugtató épület valósult meg 1983-ban. Az épületet konvex és konkáv oszlopfők tartják, nemes burkolóanyagai – francia piros tégla és fa – jól kiegyenlítik a nyersbeton felületeket. Szimmetrikus megoldása három belső udvar köré fűzi fel a munkaszobákat, illetve az olvasótermeket. Alapterülete meghaladja a 17 000 m^2-t, illetve a 88 000 m^3-t, 7,20x7,20 m-es raszterben épült, előregyártott betonelemekből. Különösen elegáns megoldás a két acélszerkezeten nyugvó üvegkupola és a belül fával, kívül rézlemezekkel borított harmadik kupola a belső udvarok felett. Az előcsarnokban és a felette, oldalt elhelyezett galérián nagyon sok zöld növény díszlik. A galériáról, az I. emeleten nyílnak az olvasótermek, a II. emeleten a munkaszobák, amelyeknél személyenként 12 m^2-t vettek figyelembe. A könyvtárban panoráma-lift működik (hasonló a pesti Átrium Hyatt szállóéhoz), az olvasók otthonosan mozognak, élvezik a szép környezetet. A könyvtár két pinceszintjén helyezték el a raktárakat, férőhelyük kb. 20–30 évre elég. Az olvasótermekben 700 férőhely van, de csak 150 000 kötetet helyeztek el szabadpolcon. Itt a központi könyvtárban ezek elsősorban a különböző nyelvek irodalmát, történelmet, teológiát, művészetet, a jog- és társadalomtudományokat képviselik. E tudományágak hallgatói a szomszédos épületekben tanulnak, így számukra az elhelyezés roppant előnyös. A könyvtár terve az, hogy amint más tudományágak is új kari épületekbe költözhetnek, azokhoz mindjárt megépítik a szaktudománynak megfelelő, modern könyvtárat is, és akkor majd megszűnnek a kisebb tanszéki könyvtárak. Visszatérve a főépületre, még meg kell jegyeznünk, hogy a tervező négy bejáratot tervezett, hogy a kari épületek-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ből közvetlenül lehessen belépni a könyvtárba, de később ezeket a bejáratokat lezárták. A főbejárat mellett, a földszinten helyezték el a ruhatárat (érmével működő gardrób-szekrényekkel) és a kávézót. Ezután lehet belépni a könyvtári térbe és csak ugyanitt lehet távozni. Ez az ellenőrző pont, itt van a „recepció". Távozáskor keresztül kell menni az elektronikus biztonsági folyosón, amely azonnal jelez, ha az olvasó illetéktelenül, kikölcsönzés nélkül vinne el egy könyvet. A könyvek gerincében elhelyezett biztonsági szál nem drága és egyetemi hallgatók pár hónap alatt behelyezték a könyvekbe. Drága viszont az érzékelő berendezés, a Knogo amerikai cég gyártmánya. A földszinten helyezték még el a katalógusokat, a referenszműveket, az információs ügyeletet, a másolókészülékeket, és itt történik a gépesített kölcsönzés regisztrálása. (Vonalkódetikettes, fényceruzás megoldást választottak, a régebbi könyvek etikettezése akkor történik, amikor kikölcsönzi valaki, vagyis nem törekedtek arra, hogy a 2 milliós állományt egyszerre etikettezzék.)

A központi könyvtár gyarapítási kerete mintegy 2 millió Gulden, kb. 30 000 kötetet szerez be és 11 000 folyóiratra fizet elő. A hálózatban működő könyvtárak ellátására 1,5 millió Guldent juttat az egyetem. Az orvostudományi és természettudományi könyvtárak részére a központi könyvtár rendeli meg a könyveket és feldolgozás után juttatja el hozzájuk, a bölcsészet-, társadalom-, jogtudományi művek 95%-a a központi könyvtárba kerül.

A Leideni Egyetemi Könyvtár egyik alapító tagja a PICÁ-nak. A PICA-rendszerrel való kooperáció, tehát a katalogizálási adatok beadása, illetve lehívása a rendszerből, a PICA szoftver adaptálása stb. évente csak 200 000 Guldenbe kerül, ami a gyarapítási költség 10%-a. A bibliográfiai leírást terminállal végzik, éves átlagban egy fő óránként négy könyvet tud katalogizálni a terminállal, de ha a leírandó dokumentumot a PICA adatbázisban megtalálja, lehívja, akkor a teljesítmény 10—50 mű óránként. A beérkező könyvek 80%-a megtalálható a rendszerben.

Az 1963 óta megjelent könyvek leírásai COM-mikrofilmlap katalógusban, 532 mikrofilmlapon találhatók meg, ezekhez évente kétszer kiegészítést készítenek. A közelmúltban vezették be párhuzamosan az online katalógusok használatát, a terminálok kezelését rövid használati utasítás mutatja be. Az olvasók az online katalógus használatát máris megkedvelték, könnyebben keresnek benne, mint a cédulakatalógusban.

A könyvtár 120 státuszán 160 munkatárs dolgozik (részben részmunkaidősök), közülük húszan szakreferensek, ők gondoskodnak a közel 1700 főnyi oktatószemélyzet és több, mint 17 000 hallgató szakirodalommal és információval való ellátásáról.

A Groningeni Egyetemi Könyvtár (Universiteitsbibliotheek Groningen) alapításáról alig fél évvel az egyetem ünnepélyes megnyitása után, 1615 februárjában, a parlament határozott, és amelyet valahol ott helyeztek el, a ferencrendi kolostor épületében, ahová most az új könyvtárat építették. 1669-ben már kiadták a könyvtár nyomtatott katalógusát, de 1815-ig a hallgatók nem kölcsönözhettek. 1864-ben, a 250 éves jubileum évében új épületet avattak, ahová a könyvtár 40 000 kötettel költözött be. 1986-ban az egyetemi könyvtár állománya meghaladta az 1,8 millió egységet, amelyből 1 millió a központi könyvtárban nyert elhelyezést a 10 000 kurrens folyóirat, 1100 kézirat és 200 ősnyomtatvány mellett. Természetesen az állomány növekedése összefüggésben állt a századok folyamán a hallgatói létszám emelkedésével. A 17. századi évi 70 hallgatóval szem-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ben 1986-ban már 17 000 hallgató tanult Groningenben. Egyre világosabbá vált, hogy a megnövekedett igényeket a meglévő épületben már nem lehet kielégíteni. Ezért hosszú előkészítő munka után a régi könyvtári épület mellé úgy sikerült felépíteni két ütemben az új komplexumot, hogy átköltözés után azonnal hozzátogtak a régi lebontásához és a második ütemben ide épül tovább a könyvtár. Az új könyvtárat 1985-ben adták át, a második ütemben épülő kiegészítés 1988-ban lesz kész. Az épület 14 000 m^2 hasznos területet, összesen mintegy 20 000 m^2, illetve 75 000 m^3 beépített területet foglal el. A pince és a földszint tömörraktárai 2 millió kötetnek adnak helyet, a földszinten az előcsarnokban 850 ingyenes, önkiszolgáló ruhatári szekrényt helyeztek el, továbbá itt tárolhatják a dolgozók a kerékpárjukat, itt van a könyvkötészet, a postabontó stb. Az I. emeleten helyezték el a 18x50 m-es katalógustermet, a bibliográfiai apparátust a tájékoztatószolgálattal, körülötte alakították ki a kölcsönzési nyilvántartást, az igazgatást, a feldolgozást, az online irodalomkutatást és a tankönyvgyűjteményt. A II. emeleten a folyóiratraktár és az olvasóterem, a nagy olvasóterem, a történettudományi és a művészettörténeti szakolvasóterem, a III. emeleten az orvos-, a természet-, a jog- és a közgazdaságtudományi, valamint a műszaki olvasótermek kaptak helyet. A 240 m^2-es biztonsági területen helyezték el a régi értékes nyomtatványokat, köztük 200 ősnyomtatványt, térképeket, kéziratokat. A IV. emeleten a filozófia, a teológia és a különböző nyelvek szakirodalmát helyezték el a szakolvasótermekben. Az olvasótermek területe összesen 4578 m^2, 1500 olvasóhellyel. Ezen a legfelső szinten található még a büfé, az olvasói és a személyzeti kávézó, és egy óriási, zöld növényekkel díszített, ülőgarnitúrákkal berendezett tetőterasz, ahol szép időben a pihenés perceit tölthetik el a használók egy kávé mellett. A könyvtár előcsarnokában kiállításokat, az 50 személyes előadóteremben előadásokat rendeznek.

Az összes egyetemi könyvtár közül itt láttam a legmodernebb audiovizuális felszerelést. Különleges segítséget nyújt a használóknak a 7 db Tulip PC és 3 db Olivetti M24 PC IBM kompatibilis, nyomtatókkal ellátott számítógép. A személyi számítógépek használata fél napra 5 Gulden, vagyis két villamosjegy ára, de ingyen használhatják a csak szövegszerkesztő számítógépeket, amelyekkel a hallgatók szívesebben készítik dolgozataikat, disszertációjukat, mint villanyírógéppel, holott az is rendelkezésükre áll több fülkében. A könyvtár szoftvereket is kölcsönöz. Minden emeleten önkiszolgáló xerox-automaták működnek, csak a védett művekből készítik a könyvtárosok a másolatot. Természetesen a mikrofilmekről, mikrofilmlapokról is készíthető xerox-másolat. Az olvasókat még azzal is „kényeztetik", hogy dolgozófülkéket igényelhetnek, ahol több napon át dolgozhatnak a kikért dokumentumokkal.

1969-ben csatlakozott a könyvtár a PICA kooperatív katalógusrendszerhez, azóta folyik számítógéppel a katalogizálás. Eleinte még párhuzamosan szerkesztették a cédulakatalógusokat, 1981-ben ezt megszüntették, az azóta megjelent könyveket a COM-mikrofilmlap katalógusok tárják fel; jelenleg már több, mint 250 000 leírást tartalmaznak. 1984-ben megkezdték a retrospektív feldolgozást, egyelőre 1960-ig visszamenőleg (évi kb. 100 000 tétel). 1984 óta a könyvtár az egyetemi számítóközpontban elhelyezett saját nagy számítógépével (PDP 11/44) dolgozik, így 1986-tól kezdve – már az új épületben – az 1981 óta megjelent publikációk leírását az ún. OPC-ben, vagyis az online

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

public catalogue-ban – terminál képernyőjére kivetítve – lehet keresni szerző, szerkesztő, cím, testület, kongresszus és tartalom szerint. Az online katalógusban való keresésnél az olvasó választhat a menürendszer és a parancsrendszer között: az elsőnél lépésről lépésre halad a keresésben, a másodiknál a keresést parancsokkal maga végzi. A terminál kezelése egyszerű, a melléje helyezett rövid tájékoztató eligazítja az olvasókat, akik ma már jobban szeretik ezt a katalógust, mint amit régen megszoktak, a keresés semmi problémát nem okoz.

A kölcsönzés is automatizált, vonalkódetikettes. A raktárban a vertikálisan és horizontálisan egyaránt működő szállítószalagon a könyvszállító kocsikat elektronikusan lehet működtetni, 10 állomásról vezérelni. A raktárban a kölcsönzési terminálon keresztül kért könyv azonosító adatait a raktárban a megfelelő állomás melletti nyomtató kinyomtatja, a raktáros kikeresi a könyvet és szállítószalagon felküldi. A kijáratnál és a vészkijáratoknál Knogo-féle elektronikus jelzőberendezés figyelmeztet, ha az olvasó illetéktelenül kölcsönzés, vagyis a vonalkód olvasóceruzával való áthúzása nélkül akarja a könyvet kivinni. A könyv útja a megrendeléstől a kölcsönzésig automatizált, a legmodernebb technikai megoldásokkal. A könyvtár nemcsak nagyszerű felszerelésével, hanem „olvasóbarát" nyitva tartásával is kitűnik. Minden nap reggel fél kilenctől este 10 óráig, illetve pénteken este fél 6-ig tart nyitva. Az olvasótermek szombaton 10–17 és vasárnap 12–16 óra között is használhatók és kölcsönözni is lehet szombaton 12–12.30-ig.

Az egyetemi könyvtári rendszer még kétlépcsős, vagyis a hálózathoz 95 tanszéki, intézeti könyvtár tartozik, s ezek mintegy 40 épületben működnek. Közülük 10–15 kb. 40 ezer kötetes állománnyal rendelkezik, a többinek azonban nincs nagy állománya. A központi könyvtár 4–5 szakgyűjteményt már átadott az intézeteknek, s itt is az a távolabbi cél, hogy az egyetem állományát a központi könyvtáron kívül néhány, maximum 20, ún. részkönyvtárba koncentrálják. Ezek nagy része a campuson kerülne kialakításra, mivel a központi könyvtár egyes szakolvasótermei bizonyos témákban már betöltik a részkönyvtári funkciókat is.

A könyvtár a jövő feladatának tekinti, hogy kiépítse a tanszéki könyvtárakkal a lokális hálózatot, amely a már említett, automatizált munkafolyamatokkal lehetővé teszi, hogy a karokon bárhol elhelyezett terminálokról kapcsolatot teremtsenek és pl. az online katalógusból lekérdezhessenek. Az adatátvitelnek már van is konkrét példája, egyik mozgássérült dolgozójuk otthon, a saját terminálján készíti a dokumentumleírásokat és így teljes értékű munkát tud végezni.

A könyvtár az online számítógépes irodalomkutatás alkalmazásában is élen jár. Érdekes, hogy a költségeket nem egyformán fedezik. Egyes karok, pl. a természettudományi, az orvosi, év elején nagy összeget fizetnek be a könyvtárnak és ameddig a kontingens tart, a hallgatók ingyen igénybe vehetik az online keresést. Más karok, amelyek nem fizetnek a hallgatókért, azoknak a könyvtár kedvezményesen számol, vagyis csak kb. 100 Guldent keresésenként. Az egyetem dolgozói a kérdést megfogalmazó kérőlapon feltüntetik, milyen csekkszámlaszámra (tanszéki) terheljék rá a költséget.

Utrechti Egyetemi Könyvtár (Bibliotheek der Rijksuniversiteit Utrecht). Az egyetem a hallgatók létszámát tekintve Hollandiában a legnagyobb: már több mint 22 000 hallgatót oktat. Az egyetemi könyvtár 1820 óta működik Bonaparte Lajos király volt palotájában. Története 400 évre nyúlik vissza.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A könyvtárat 1584-ben alapították, akkor a Janskerk templom épületében az akkori városi könyvtárnak 380 kódex mellett 200 nyomtatott könyve volt. Később, az 1634-ben alapított egyetemhez csatolták, s 1670-ben állománya már 6100 könyv mellett 460 kéziratot számlált. A palotaépületben az utóbbi években némi átalakítást végeztek és egy modern üveges előépületet emeltek, ide került a bejárat, az előcsarnok, a katalógusok, a xerox-másolók, bibliográfiai segédkönyvek és az igazgatási szárny. A régi bálteremben alakították ki a 18 000 polcfolyóméteres folyóiratraktárt. Az egyetemen 1975-ben még 144 tanszéki, intézeti könyvtár működött, most 7 kar van és a tanszéki könyvtárakat a szakterületeknek megfelelő 12 részkönyvtárba kívánják összevonni. Főként a campuson, az új épületekben elhelyezett karok mellett akarják az új részkönyvtárakat kialakítani.

A központi könyvtárban kb. 2 millió, a hálózatban kb. ugyanennyi az állomány. A gyűjtemény értékes része a mintegy 60 000 kötet 15–18. századi könyv, és a kb. 900 ősnyomtatvány. A kurrens folyóiratok száma 18 000, és több ezer az av dokumentumok, mikrofilmek, mágnesszalagok, számítógépes diszkek száma.

A központi könyvtár évi beszerzése 10000 kötet könyv körül van és a tanszéki rendelések is ide futnak be. A szerzeményezés, a feldolgozás itt történik, számítógép segítségével.

Saját számítóközpontjukban 1982 óta két Geac 8000 berendezés működik, melyek minimális memóriája 160 MB, maximális 4740 MB. A GLIS (Geac Library Information System – Geac Könyvtári Információs Rendszer) komplex, integrált rendszer, a szoftvereket a könyvtár igényeinek megfelelően dolgozták ki a következőkre: rendelés, beszerzés, katalogizálás, online katalógus, kölcsönzés, statisztika, hálózat, helyi információ.

A rendszert 250 000 dollárért vették meg, hardverrel, szoftverrel együtt. Az évi számítógépes költségekre a költségvetés másfél százalékát költik. Jelenleg 200 terminállal (Geac 230 tip.) dolgoznak az egyetem területén a könyvtárakban. A régióban a közművelődési könyvtári hálózatban 35 könyvtár ugyanezt a kanadai Geac rendszert alkalmazza, így azok is jól tudják az egyetemi könyvtár állományát használni. Rövidesen 300 terminál lesz az egyetemen a könyvtárakban, sőt az a cél, hogy az oktatószemélyzet más célra használt személyi számítógépét is be lehessen majd kapcsolni a rendszerbe és így a tanszéki íróasztaltól is lekérdezhető lesz az irodalom az online katalógusból. Az online katalogizálás UK MARC formátummal történik.

Évi 100 000 könyvet 20 munkatárs katalogizál, ennek 40%-a rekatalogizálás, amelyhez a karok is adnak pénzt.

A katalógusok itt is háromfélék: a régi cédulakatalógusok, amelyeket itt is kis kötetekbe kötnek össze (10 000 kötetbe!), a mikrofilmlap katalógusok, amelyek 130 példányban készülnek és kerülnek szétosztásra az egyetemen, olvasását igen jó készülékek biztosítják, az 1982 óta beérkezett művekről pedig már a GLIS rendszerrel készült és lekérdezhető online katalógust használják, melyhez 12 terminált helyeztek el a katalógusteremben. A COM-mikrofilmlap katalógusok 900 000 mű leírását tartalmazzák, de mivel a 130 példányban való előállítás évi kumulációja nagyon drága, rövidesen beszüntetik, lezárják.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A katalógusteremben a tájékoztatást felváltva végzi a könyvtár 20, különböző osztályokon dolgozó munkatársa, annak érdekében, hogy jobban megismerjék a használók igényeit és ne legyenek elzárva az olvasóktól. A könyvtárnak 30 000 beiratkozott olvasója van, a gépesítéssel 3 belső munkatárs foglalkozik, akik nem számítástechnikusok, de együtt nőttek fel a rendszerrel, pl. a kölcsönzési programot egyikük írta. Az automatizált, vonalkódetikettes, fényceruzás kölcsönzés itt is sok mechanikus munkát vált ki.

A munkatársak száma a részidősökkel együtt 150, akik közül 12 szakreferens fél időben a központi könyvtárban, fél időben a részkönyvtárban, illetve tanszéki könyvtárban dolgozik, előszerzeményez a részkönyvtáraknak is, a megtekintés után kiválasztja a beszerzendő könyveket, megállapítja a szakrendet és telefonon történt egyeztetés után ellátja az online szakirodalomkeresést. A könyvtár ezt a szolgáltatást 1972-ben vezette be, évi 100 000 Gulden a bevétele, pedig 250 Guldenig a hallgatók részére ingyen végzik az irodalomkeresést. A keresések száma évi 800 körül mozog. Itt érdekes megoldás: a „rabszolga terminálnál" a kérdező ül például a kórházi könyvtárban, s az előzőleg már egyeztetett és kidolgozott stratégia alapján a lekérdezésnél interaktív módon kommunikálnak egymással a központi könyvtárban ülő, közvetítő kollégával. Az olvasótermek este 11 óráig tartanak nyitva.

Az Amszterdami Szabad Egyetem Könyvtára (Universiteitsbibliotheek Vrije Universiteit Amsterdam) 20 éve költözött ki az új campusra. Az egyetem főépülete 15 szintes, nyersbeton toronyépület, a könyvtár a földszint egy részét és felette még két emeletet foglal el. Az egyetemi karokon oktatott szaktudományok – alfa, béta, gamma- és orvostudományok – részére ún. részkönyvtárak működnek. Az alfatudományok a közgazdaság-, a jog-, a történet-, a nyelvtudományt, valamint a filozófiát és a hittudományt foglalják magukba. A bétatudományok a mi terminológiánk szerint a természettudományi karok profiljának felelnek meg, a gammatudományok szociológiával, pszichológiával, pedagógiával foglalkoznak. Ezek közül a legtöbbet az egyetemi könyvtári szintek felett a 3–14. emeleten rendezték be. Minden emeleten a részkönyvtár a kar, illetve szak szemináriumi és oktatótermeihez, az olvasóterem pedig a háromszintes könyvraktárhoz kapcsolódik. A részkönyvtárak – akárcsak a központi könyvtár – állományát zömében szabadpolcos olvasótermekben szolgálják ki, általában reggel 9 órától este 5-ig, 6-ig, az általános olvasóteremben este 11-ig.

A gammatudományok könyvtárainak nagy része még mindig a belvárosi régi épületben működik, szintén szoros közelségben a tantermekkel.

Az egyetemi könyvtár egységes integrált egész. A hálózatot az említett tudományágak 20 részkönyvtára, valamint az orvostudományi klinikák és karok szétszórtsága miatt 7 helyen működő orvosi könyvtárak alkotják. A könyvtári hálózat a külső felhasználókon kívül 650 főnyi oktatószemélyzetet és 13 000 hallgatót szolgál. A munkatársak száma 105, de sok a részmunkaidős, ugyanis a családos nők többsége csak 4–6 órát dolgozik. Egyetlen költségvetésből gazdálkodnak. Az évi dokumentumbeszerzés és feldolgozás 32 000 kötet. Húsz egyetemet végzett szakreferens dolgozik a könyvtárban, akik a 20 részkönyvtár profiljának megfelelő szakirodalmat gondozzák az előszerzeményezéstől a beszerzésen át a szakozásig, a saját pénzkeret ésszerű felhasználásáig figyelemmel kísérik szakterületüket. Az állomány kb. 1 millió kötet, ebből 600 000 címet már bevit-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

tek az adatbázisba, éspedig úgy, hogy egy ezzel foglalkozó céget megbíztak a munkával, s a gyakorlott adatrögzítők a cédulakatalógus kartonjairól vitték be az adatokat a rendszerbe, s így alig egy év alatt elkészültek a munkával. Erről a feldolgozott állományról 190 mikrofilmlapból álló COM-mikrofilmlap katalógust állított elő a cég betűrend, illetve szak szerint, melyhez évente többször supplementumot készítenek.

1986 szeptemberében úgy döntött az egyetem vezetése, hogy a szerintük legmodernebb (és talán legdrágább) amerikai számítógépes rendszert, a Computer Library Services Internationalt (CLSI) veszi meg a hardverrel és a több modulból álló szoftverrel együtt, mintegy 1 millió dollárért, amelyből a szoftver mintegy 200 000 $ volt.

A CLSI rendszer a DATALINK telekommunikációs szoftver elnevezést viseli. Olyan komplex rendszer, amellyel megvalósítható az egyszeri feldolgozás, többszöri felhasználás elve, s amely egyetlen adatbázisban tartja nyilván a következő munkafolyamatokban születő adatokat: beszerzés és az azzal kapcsolatos mindenfajta adat nyilvántartása (szállító, kiadó, felhasználási mérleg, számlák, statisztikák stb.); periodikumok, sorozatok nyilvántartása; katalogizálás (MARC II. formátum szerint), a katalogizálási modult kiegészíti az ASCII program, amely összesen 256 extra jellel és betűvel (pl. ä, ö, ă) egészíti ki a dokumentumleírási programot; online katalógusok használata (az adatbázisban szereplő rekordok bármikor menüvezérléssel különböző szempontok szerint lehívhatók a Public Access Catalogban = PAC); kölcsönzési rendszer (nyilvántartás, lejárat, felszólítás, előjegyzés vonalkódtechnikával); egyéb könyvtári munkák.

A központi számítógépet az egyetemi könyvtárban helyezik el, a terminálokat hálózatba kapcsolják. A könyvtár munkaállomásain mintegy 50, az olvasói katalógusokhoz és az olvasótermekben mintegy 80 terminált helyeznek el. Ezen kívül a részkönyvtárakat is megfelelő számú terminállal szerelik fel. A rendszer lényege, hogy az egyetemi tanszékek minden termináljáról, sőt a másik amszterdami egyetem termináljairól is lehívhatók lesznek az egész állományról készült adatok. Az olvasónak tehát még a könyvtárba sem kell mennie, hogy ott az online katalógusban a terminálon megnézze, megvan-e egy könyv a rendszerben, mert az íróasztalán álló terminálról is felteheti az adatbázisnak a kérdést, és azonnal meg is kapja a választ. A rendszer bevezetése után rövid ideig még vezetik, majd megszüntetik a cédula- és a mikrofilmlap katalógust.

Az egyetemi könyvtár még jó néhány különgyűjteménnyel is rendelkezik, többek között 12 000 régi nyomtatvánnyal és kézirattal, 25 000 db térképpel és 2000 atlasszal, szisztematikusan rendezett személyi dokumentációval, melyet bel- és külföldi napilapokból állítanak össze mikroformában. A médiatéka audiovizuális programokat, videoszalagokat gyűjt és katalógusában más egyetemek és főiskolák av állományát is feltünteti.

A Delfti Műszaki Egyetem Könyvtárának (Bibliotheek Technische Hogeschool Delft) alapítási éve 1842. Hallgatóinak létszáma 11 000, az épület – stílusát és korát tekintve – hasonló a Budapesti Műszaki Egyetemhez. A központi könyvtár a központi épületben nyert elhelyezést. Állománya 500 000 kutatási jelentés mikrofilmlapon, 650 000 kötet könyv és folyóirat. Az utóbbi állomány a raktárban van elhelyezve, nincs hely szabadpolcos állomány részére. Helyhiánnyal küszködnek, az állományt nem tudják szabadpolcra helyezni. Az épülettel szemben, az udvaron egy modul épületben rendeztek be egy külső raktárt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A könyvtár 1978-ban saját központi számítógépet vásárolt: IBM 4361-es típust. Negyven terminállal, nyomtatókkal együtt 1,5 millió Guldent fizettek érte, s még a karbantartásáért is évente fizetni kell egy bizonyos összeget. Az egyetemi könyvtárak részére Dortmundban és Leuvenben kifejlesztett DOBIS/LIBIS (Dortmund/Leuven Library System) elnevezésű könyvtári rendszert vették meg. Holland rövidítés szerint AUBID (Automatisch Bibliotheek Informatie System Delft – Delfti Automatikus Könyvtári Információs Rendszer) néven fut. A rendszer kiépítésével eddig lassan haladtak, egyelőre még csak a kezdeti szakasznál tartanak. Az online katalógust ez évben akarják bevezetni. A kölcsönzés viszont már jól működik. Érdekes a folyamat: most még az olvasó csak a cédulakatalógusból tud informálódni, a könyv 8-jegyű raktári számát, amely egyúttal a vonalkód száma is, bebillentyűzi a terminálba, a terminál kijelzi, hogy hányas ablaknál hány perc múlva kapja meg a könyvet. A raktárban nincs terminál, csak nyomtató, amely a számítógép parancsára kinyomtat egy slipet a könyv raktári számával. Ha a raktáros megtalálta a könyvet, abba beleteszi a slipet és csúszdán a kölcsönzésbe küldi. Itt a szokásos vonalkód-áthúzással megtörténik a kölcsönzés.

A könyvtár évi könyvbeszerzése kb. 15 000 kötet könyv és 10–11 000 folyóirat. Jelenleg – mint említettem – még hagyományos katalógusok vannak: betűrendes, szisztematikus (43 nagy csoport) és tárgyszó szerinti. Utóbbit 1929 óta vezetik és oly sok tárgyszót tartalmaz, hogy számítógéppel a tárgyszavak listáját rendszeresen kinyomtatják és így megkönnyítik a keresést, mind a tárgyszó, mind a szisztematikus katalógusban.

Az utóbbi két évben azon fáradoznak, hogy a számítógépes katalogizálás és online katalógus bevezetéséhez megfelelő konkordancialistákat készítsenek. A 15 holland tudományos könyvtárban 9-féle szakrendszert alkalmaznak, beleértve az ETO-t is. Az adatok bevitele előtt finomítani akarják a szakrendszert. A Nemzetközi Fordítási Központ (International Translations Centre) is a könyvtárban működik, de önálló szervként. 900 000 fordítást őriz, de maga nem végez fordítást. A „World Transindex" c. kiadványból és annak adatbázisából nyújt tájékoztatást.

A különböző adatbázisokból az online irodalomkutatás nagyon jól kiépített szolgáltatás a könyvtárban. 1985-ben 1108 keresést 550 óra alatt teljesítettek. Az online keresés alapján szükséges irodalmat azonnal, terminálon lehet igényelni a Dialorder szolgáltatáson keresztül a Dialogtól DELFTLIB kóddal. A másolatok légipostán érkeznek.

A nyitva tartási idők itt is késő estig biztosítják az olvasók kiszolgálását: 9–17 és 19–21.30 óráig, szombaton 10–12.30-ig. Az olvasóterem nagyon kicsi, és mindössze 600 referensz művet tudtak elhelyezni a polcokon. A folyóirat-olvasóteremben 4000 kurrens folyóirat számai találhatók meg.

Három másolóberendezést használhatnak az olvasók, az ár 0,25 Dfl oldalanként. Ha a könyvtár készíti a xerox-másolatot, akkor 0,40-et, a mikrofilmeknél felvételenként 0,15 Dfl-t számolnak. A 48 oldal felvételt tartalmazó mikrofilmlap ára 2,25 Dfl. 25 nyelven lehet nyelvi kazettákból tanulni, óránként 0,50 Dfl-ért. Ugyanennyit kell fizetni az írógép használatáért. Az összegek jelképesek (kb. 1 zsemlye ára).

A könyvtár nagy könyvtárközi kölcsönzési forgalmat bonyolít le, de nem ingyen. A havonta megjelenő új szerzemények jegyzékének előfizetési ára 30,– Dfl, a hallgatóknak 5 Dfl.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A munkatársak száma 144. Ez a viszonylag magas szám valószínűleg még a számítógépesítés tervezési szakasza miatt indokolt, az automatizálás viszonylagos kezdetlegessége miatt itt még nem lehet felszabaduló munkaerőről beszélni.

Összegzés – kitekintés

A fentiekben ismertetett egyetemi könyvtárakon kívül lehetőségem nyílt a hágai Királyi Könyvtár, az amszterdami Akadémiai Könyvtár és a rotterdami Városi Könyvtár meglátogatására is, így elég sok vetületben ismerhettem meg a holland könyvtárügyet.

Összefoglalva tapasztalataimat, s összehasonlítva azokat az Ausztriában, Finnországban és az NSZK egyes tartományaiban látottakkal, meg kell állapítani, hogy Hollandia könyvtárügye nagyon fejlett, technikailag magas színvonalon áll.

A holland új egyetemi könyvtárépületek, berendezéseik, technikai felszereltségük – és ez nemcsak a könyvtári munkafolyamatok számítógépes hátterére vonatkozik, hanem az olvasók kiszolgálását szolgáló különféle berendezésekre is – a legkorszerűbbek közé tartozik Európában. A munkaszervezéssel – például a szakreferensi rendszer –, a munkafolyamatok gépesítésével megsokszorozódott a könyvtárak feldolgozási, kölcsönzési stb. teljesítménye.

A legfontosabb külföldi tapasztalataim egyike, hogy az egyetemi könyvtárak szervezetére vonatkozóan az egyes országok felsőoktatási törvényei előírásokat tartalmaznak, amelyek meghatározzák az egyetemi könyvtár helyét és szerepét az egyetemen belül és az országos információs rendszerben. A másik, hogy országos tervek készültek a számítástechnikai koncepció kialakítására minisztériumi szinten, vagy kifejezetten erre a célra hoztak létre országos szintű, 5–10 főből álló bizottságot. Könyvtárosok és számítástechnikus szakemberek kaptak megbízást a külföldi számítástechnikai piac kínálatának feltérképezésére, az optimális hardver és szoftver tanulmányozására, kiválasztására, továbbá ajánlások kidolgozására.

A külföldi megoldások azt is példázzák, hogy egységes koncepció kialakítása, néhány – legjobbnak tartott – rendszer kiválasztása, azok egységes alkalmazása a könyvtárakban, hozza meg azt az eredményt, hogy egy-egy rendszert csak egyszer kell megvenni drágán, a következő könyvtár már olcsóbban kapja, illetve a saját fejlesztésű szoftverek esetében (pl. az ausztriai GRIBS kölcsönzési rendszernél) az egyik egyetemi könyvtár kidolgozza, a többi pedig átveszi, legfeljebb adaptálja saját szükségleteihez.

Közösen kidolgozott országos fejlesztési koncepció és együttműködés a záloga a könyvtárak további eredményeinek!

IRODALOM

1. Algemene gids voor de gebruikers. 1986. Groningen, Universiteitsbibliotheek, 1986. 7 p.

2. Algemene handleiding Universiteitsbibliotheek Utrecht. (3. druk. Utrecht, Universiteits Bibliotheek, 1983.) 36 p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

3. Bibliotheekberichten. Delft, Bibliotheek Technische Hogeschool Delft, (1985.) 44 p.

4. BOSSERS, Anton: Kooperative Bibliotheksautomatisierung – das niederlandische Pica-System. = Bibliothek, Jg. 10. 1986. Nr. 1/2. p. 62–66.

5. CLSI System. [Amstelveen, Computer Library Services International, 1986.] 35 p.

6. De nieuwe Universiteitsbibliotheek Groningen aan het Academieplein. Alkmaar, Architecten Bureau Tauber, [1983.] [21] p.

7. Gids Alfabetische Catalogus. 1986. Groningen, Universiteitsbibliotheek, 1986. 7 p.

8. Gids voor bezoekers. 6. druk. Amsterdam, Bibliotheek Vrije Universiteit, 1986. 44 p.

9. Het nieuwe gebouw van de Universiteitsbibliotheek Leiden. Leiden, Universiteitsbibliotheek, 1984. 28 p.

10. KLUGKIST, Alex: Die Zusammenarbeit der Universitatsbibliothek Groningen mit dem Verbundsystem. = Bibliothek, Jg. 10. 1986. No. 1/2. p. 67–74.

11. KOOPS, W. R. H.: Die Universität Groningen und ihre Bibliothek. = ABI–TEchnik, Jg. 6. 1986. Nr. 2. p. 121–127.

12. Literatur zoeken met de computer (5. druk. Utrecht, Universiteitsbibliotheek, 1985.) 48 p.

13. The structure of education in the Netherlands. Ed. by Central Documentation Department Ministry of Education and Science, The Hague, 1981. p. 42–44. (Docinform 324 E)

14. WILLEMSEN, A. W.: The on-line system of union catalogues and interlibrary loan in the Netherlands. = Interlending and Document Supply, Vol. 14. 1986. No. 1. p. 10–14.

1. ábra
A Leideni Egyetemi Könyvtár földszinti alaprajza

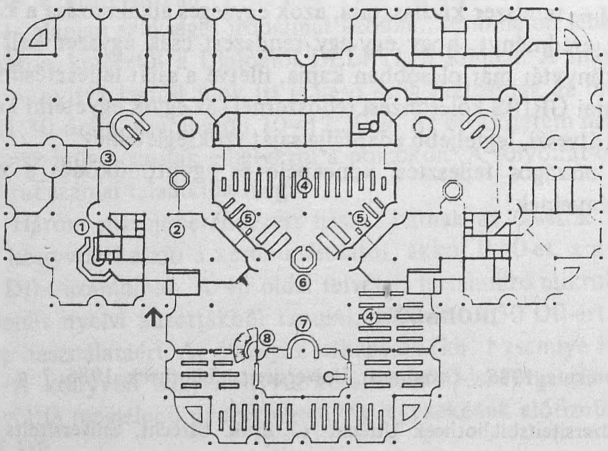

1. Kávézó
2. Ruhatár
3. Másolóberendezések
4. Referensz könyvek
5. Katalógusok
6. Információ
7. Kölcsönzés
8. Kölcsönzés

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉS HOLLANDIÁBAN: A PICA

A szemlét BOSSERS, A. – MUYEN, M.: *Library Automation in the Netherlands and PICA* (The Electronic Library 2. vol. 1984. 87–99. p.) és COSTERS, L. – BUYS, J.: *Results of an experiment with an Online Public Access Catalogue* (Future of Online Catalogs 1986. 339–358. p.) című tanulmányok alapján SZÖLLŐSY Éva készítette.

A PICA rövidítés (Project for Integrated Catalogue Automation) 1969–1975 között integrált katalógusgépesítési projektet jelölt, kutatást, mely a tudományos könyvtárak gépesítésének lehetőségeit vizsgálta a Királyi Könyvtár és hat egyetemi könyvtár részvételével. 1976 óta a PICA nem nyereségérdekelt, vagyis „non-profit" szervezet, költségeit a holland kormány fedezi, és célja egy olyan online könyvtári hálózat létrehozása, mely egy központi bibliográfiai adatbázisból táplálkozik, amelybe egyetlenegyszer viszik be az információkat. 1978-ra kifejlesztették az online közös katalogizálási rendszert, ugyanabban az évben megkezdték üzemszerű működtetését, és azonnal továbbgondolkozva döntést hoztak helyi könyvtári rendszerek tervezéséről és fejlesztéséről, valamint országos online központi katalógus létrehozásáról. 1983-ra üzemszerűen működtek mind a helyi kölcsönzési és szerzeményezési rendszerek, mind pedig a központi katalógus és a könyvtárközi kölcsönzés. A nagy közművelődési könyvtárak csatlakozni kezdtek a számítógépes közös katalogizáláshoz és a számítógépes központi katalógushoz, a PICA és a holland közművelődési könyvtárak központja könyvtárgépesítési együttműködési szerződést kötött. 1984-ben helyi rendszer készült el és lépett üzembe, a nyilvános online katalógushasználatot nyújtó OPAC (Online Public Access Catalogue).

1983-ban a PICA döntést hozott olyan számítógépes könyvtári hálózat kifejlesztéséről, amely kiaknázza az adatkommunikációnak és az információkeresést szolgáló nagy központi számítógépeknek a lehetőségeit, és közvetlenül dokumentumokat is szolgáltat. 1984-ben jelezték, hogy rövid időn belül tematikus adatbázisokat állítanak fel.

Az alábbiakban a PICA-rendszerek főbb jellemzőit ismertetjük, majd egy rövid beszámolót az OPAC bevezetését követő kísérlet (gépi adatgyűjtés és hagyományos közvéleménykutatás) eredményeiről.

A PICA könyvtárgépesítési alapelve

„Hollandiában egy kiadvány csak egyszer kerül katalogizálásra, és csak akkor, ha a cím nem áll rendelkezésre valamelyik nemzeti bibliográfiában, amelynek adatai a központi PICA-adatbázisban tárolódnak." Az idézet 1977-ből származik a holland közművelődési minisztertől. Ennek az alapelvnek megfelelően a PICA Könyvtárgépesítési Hálózat kiindulópontja egy közös katalogizálási rendszer volt, minden résztvevő könyvtár által elérhető központi adatbázissal. A rendszer valójában két hálózatból áll: az egyiken

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

mennek be a dokumentumleírások a központi adatbázisba (1. ábra), a másikon jönnek ki az egyes könyvtárak céljaira (2. ábra). A szükséges módosításokat a központi adatbázisban kell végrehajtani, onnan jutnak el automatikusan minden alrendszerbe.

1. ábra
A PICA input hálózata

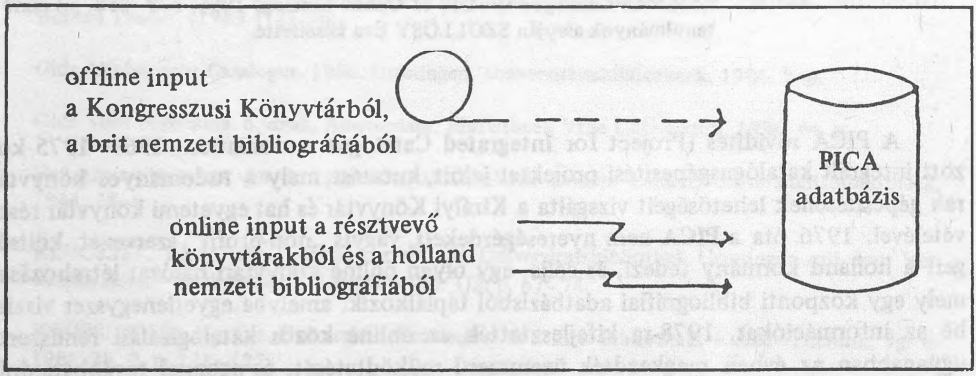

2. ábra
A PICA output hálózata

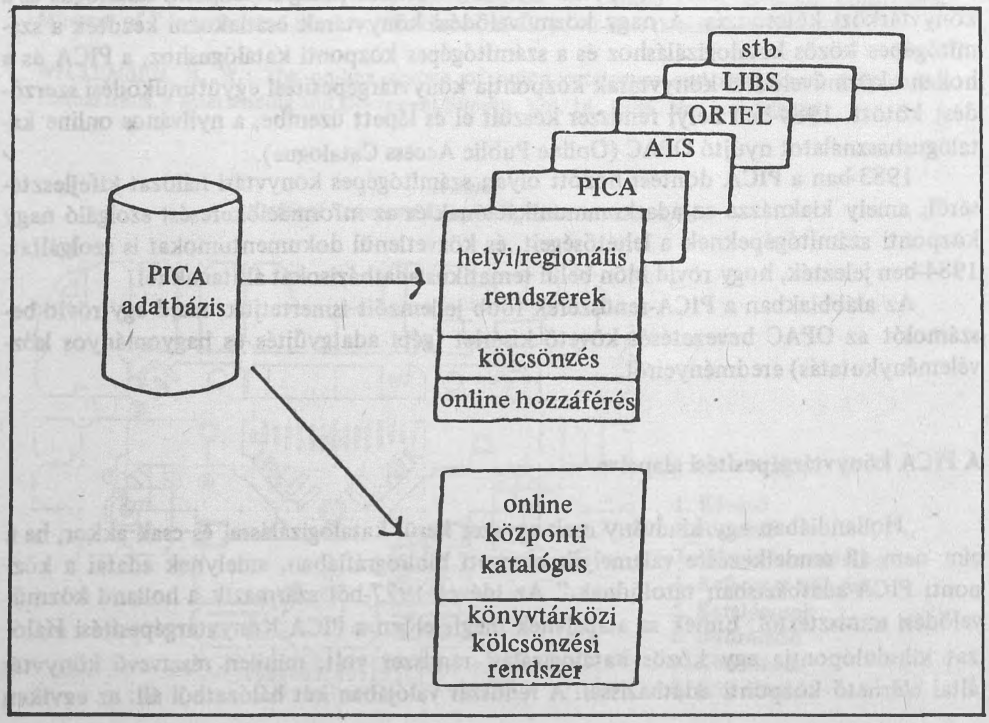

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az olvasók hagyományosan két kérdésre keresnek választ. Van-e valamilyen információ egy bizonyos témáról? Hol van ez az információ?

Az első kérdés „könyvtár-független", hagyományos bibliográfiákból, illetve újabban gépi információkereső rendszerek révén, adatbázisokból válaszolható meg. Az online központi katalógusra a második kérdés megválaszolásához van szükség. (A 3. ábra az olvasó szemszögéből mutatja be a PICA koncepcióját.)

3. ábra
A PICA a felhasználó szemszögéből

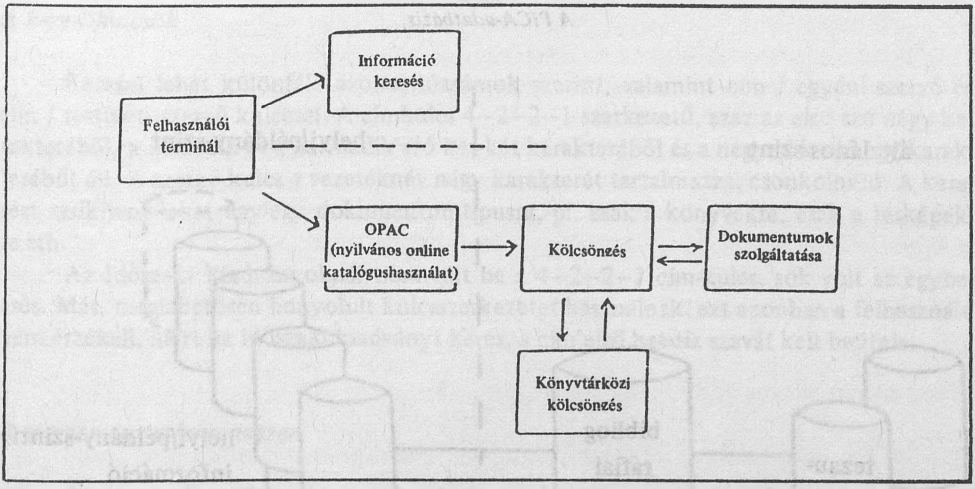

Közös katalogizálási rendszer

A PICA-adatbázis fő feladata a közös katalogizálási rendszer támogatása.

A központi adatbázis szerkezete

Az 1. ábrán láthatók a központi adatbázisba kerülő adatok forrásai. A könyvtárak dokumentumleírást csakis akkor visznek be az adatbázisba, ha a szóban forgó kiadvány adatai nem találhatók. Tartozhatnak viszont a címekhez csak egy-egy könyvtár számára jelentős, helyi információk. Végeredményben az információk három szintjét különbözteti meg az adatbázis:

- az általános bibliográfiai szinthez tartoznak a minden könyvtár számára közös bibliográfiai adatok, de a rendszer megkülönbözteti a közművelődési könyvtárak számára fontos és a tudományos és szakkönyvtárak számára fontos adatokat, ez a két könyvtártípus mintegy „saját ablakán át látja" a bibliográfiai adatokat;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

- a helyi bibliográfiai szinthez tartozó adatok jellemző példája lehet a szakjelzet, ugyanis a holland tudományos könyvtárakban általános szokás saját tervezésű osztályozási rendszer használata; ennek a szintnek az adatai egy mű minden példányára érvényes adatok;
- a példány-szintű adatok nevüknek megfelelően egy-egy konkrét példányra vonatkoznak, mint például a leltári szám.

Az általános bibliográfiai szint része még egy közös szerzőségi tezaurusz, ezen kívül különböző célokra helyi testületi tezauruszok és a tartalmi feltárást szolgáló helyi tezauruszok készültek.

4. ábra
A PICA-adatbázis

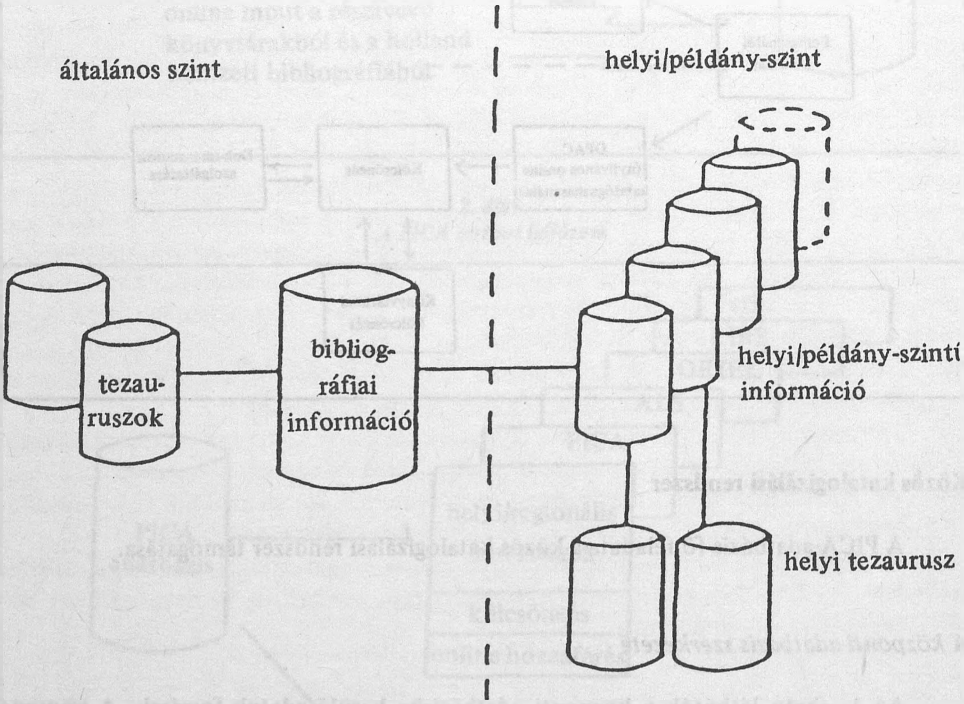

Az adatformátum

Eleinte a formátum meglehetősen nyers volt, a PICA-rekordokat nem lehetett MARC-formátumba konvertálni. Az évek során folyamatosan finomították a formátumot. A kompatibilitás érdekében a PICA végül is kétféle formátumot használ. A PICA—+ nevű belső formátum az LCMARC, BNBMARC, INTERMARC és UNIMARC kompilációja,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

különböző online megjelenítéseket tesz lehetővé. A PICA–II nevű külső formátum a régi PICA-formátum jellegzetességeit őrzi, négyjegyű mezőhívójeleket, almezőkódok helyett vezérlő jeleket használ. A katalogizáló rendszerben leginkább a PICA–II formátumot alkalmazzák, de a BNBMARC-formátum is használható. A holland nemzeti bibliográfia rekordjait USMARC formátumban állítja elő a rendszer. A formátumot kiterjesztették audiovizuális anyagokra, kottákra és kéziratokra.

Mivel minden egyes formátumváltozás időrabló következményekkel járt az output-hálózatra nézve, 1983-ban felfüggesztették a további módosításokat. Egyébként is kérdésesnek tartják, hogy előnyös-e a nagyon finom formátum.

A keresőkulcsok

Keresni lehet különféle azonosítószámok szerint, valamint cím / egyéni szerző és cím / testületi szerző kulccsal. A címkulcs 4–2–2–1 szerkezetű, azaz az első szó négy karakteréből, a második és a harmadik szó két-két karakteréből és a negyedik szó egy karakteréből áll. A szerző-kulcs a vezetéknév négy karakterét tartalmazza, csonkolható. A keresést szűkíteni lehet egy-egy dokumentumtípusra, pl. csak a könyvekre, csak a térképekre stb.

Az időszaki kiadványoknál nem vált be a 4–2–2–1 cím-kulcs, sok volt az egybeesés. Más, meglehetősen bonyolult kulcsszerkezetet használnak, ezt azonban a felhasználó nem érzékeli, mert ha időszaki kiadványt keres, a cím első hat-tíz szavát kell beütnie.

A szerzeményezési rendszer

A szerzeményezés nagyon sok adata – a költségvetéstől a szállítóig – tipikusan csak az adott könyvtár számára fontos, helyi jellegű, ezért a szerzeményezést a PICA helyi rendszerként fejlesztette ki. A rendszer a dezideralástól a fizetésig követi végig a szerzeményezési folyamatot (részletesebben később). Mivel azonban a szerzeményezés egyik fő tevékenysége a kiadványok előkatalogizálása, ami lényegében katalogizálás, a PICA közvetlenül a katalogizáló rendszerhez csatolva kidolgozott egy közös szerzeményezési rendszert is. A két rendszer egyébként csaknem azonos.

Műveletek

A PICA katalogizálási rendszer műveleteinek egy része az adatbázis aktualizálását, karbantartását szolgálja:

- új tétel bevitele – különleges beépített ellenőrzés kényszeríti a felhasználót, hogy bevitel előtt megnézze, valóban nem létezik-e már a leírás az adatbázisban;
- tétel módosítása – mindhárom szint adatait lehet módosítani; a bibliográfiai adatokat úgy lehet védeni, hogy a felhasználó a címleírás „tulajdonosa" lesz, ezáltal a leírást csak ő változtathatja meg, mások csak átmásolhatják vagy helyi adatokkal kiegészíthetik;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

- tétel másolása – különösen hasznos új kiadások és többkötetes kiadványok esetén, amikor az új leírás hasonló egy már meglévőhöz;
- helyi és példány-adatok módosítása – az általános módosítással szemben az az előnye, hogy a bibliográfiai adatokkal egyáltalán nem kell foglalkozni.

Valamennyi aktualizáló művelet során szigorú ellenőrzések szolgálják az adattartalom helyességét. Az adatbázis tartalmának különféle megjelenítéseire használják a műveletek másik csoportját:

- a helyi formátumnak megfelelő katalóguscédulák előállítása – a könyvtárak online nyomtathatják katalóguscéduláikat, aminek korábban nagy jelentősége volt, mert a holland tudományos könyvtáraknak saját formátumaik vannak, a cédulakatalógusok lezárásával azonban egyre ritkábban használják ezt a műveletet;
- ISBD-megjelenítés állományi adatokkal;
- rövid leírások megjelenítése böngészésre;
- többkötetes művek erősen tömörített megjelenítése;
- valamelyik adatformátumban történő, ún. diagnosztizáló megjelenítés, stb.

A PICA-rendszer a névalakok három fajtáját különbözteti meg: a címoldalon található alakot, a kitüntetett alakot és a szinonim alakokat. Könnyű előírni, hogy a rendszert automatikusan készítse az outputokba a megfelelő utalókat. Egy önálló állományból egyetlen művelettel megjeleníthető egy szerző összes névalakja és az összes „lásd" és „lásd még" utaló. Szintén egy művelettel lehet lehívni a legutóbbi húsz olyan dokumentumleírást, amelyben a szerző neve előfordul.

Offline adatmegjelenítési lehetőségek

Offline megjelenítésre ki lehet válogatni a tételeket közölhetőségi kód szerint, bizonyos mezőhívójelek megléte vagy hiánya szerint, mezők tartalma szerint. A PICA-II formátum szinte minden mezője szerint és mezők különböző kombinációi szerint is sorba rendezhetők a tételek, tehát a legkülönbözőbb betűrendes és szakkatalógusok készülhetnek. Az eredmények előállíthatók

- COM-formában,
- cédulán,
- lézeres nyomtatón,
- fényszedett kötetkatalógusként,
- szalagon.

Az alkalmazott hardver. Üzemelési adatok

A katalogizálási rendszer PDP 11/70-es gépen üzemel, egy másik, azonos gyártmányú gépen folyik a szoftverfejlesztés, és ez a második gép biztonsági háttér-gépként is szolgál. 1984 tavaszán több mint 160 terminál kapcsolódott különböző módokon a rendszerhez. A terminálokhoz Facit 4540/4542 nyomtató csatlakoztatható. További 1984 tavaszáról származó adatok szerint a napi tranzakciók száma 40 000 volt, az adatbázis éven-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

te 300 000 dokumentumleírással és 500 000 állományi adattal nőtt, a részt vevő könyvtárak több mint 1,5 millió kiadvány adatait vitték be a katalógusba. A könyvtárak a keresett címek 75%-át találták meg az adatbázisban (a közművelődési könyvtárak 85%-ot).

Országos központi katalógus

Az adattartalom

A PICA országos online központi katalógusa magába foglalja a műszaki, a mezőgazdasági, a humán és társadalomtudományi, valamint az orvostudományi központi katalógust, továbbá az időszaki kiadványok központi katalógusát. 1984 áprilisában 50 könyvtár volt online kapcsolatban a központi katalógussal (köztük a közös katalogizálás néhány résztvevője), de közvetve jóformán minden hollandiai könyvtárnak volt hozzáférése a katalógusokat karbantartó három szervezeten keresztül. A rendszer fő funkciója a könyvtárközi kölcsönzés. Az összes könyvtárközi kölcsönzési kérés 65%-a időszaki kiadványokra vonatkozik, ezért először ezeknek a rekordjai kerültek be a rendszerbe: mintegy 180 000 időszaki kiadvány leírása, és minden legalább egy példánnyal rendelkező holland könyvtár állományi adatai. (A leírások már gépi hordozón voltak.)

Az adatformátum

A PICA-formátum erősen egyszerűsített változatát használják, minden bibliográfiai finomságot elhagytak.

A keresés

Az időszaki kiadványok kereséséhez a teljes cím, a kulcscím, a testületi szerzők és a konferenciák neve szerint készülnek indexek KWIC-módszerrel. Az egyéni szerző szerinti keresést csak a monografikus művekkel vezették be. Az ún. elsődleges keresésben használhatók az ÉS, VAGY, NEM műveletek, lehet csonkolni. Az ún. másodlagos keresés az elsődleges találathalmazokban válogat tovább, vagy a teljes bibliográfiai leírások szabad szöveges keresésével, vagy egyes adatelemek (megjelenés helye, éve, kiadó, stb.) pontos egyezése alapján. Az eredményül kapott leírások képernyőre kérhetők és/vagy nyomtathatók, teljes vagy rövidített formában. A címekhez tartozó állományi információk elkülönítve jelennek meg.

A könyvtárközi kölcsönzés

Az online központi katalógus elsődleges feladata a könyvtárközi kölcsönzés támogatása. Teljesen paraméterezett kérés-szétosztó algoritmus készült, amely három tényezőt vesz figyelembe minden könyvtárról:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

- naponta maximum hány könyvtárközi kérést tud kezelni,
- milyen típushoz tartozik (mert a közművelődési könyvtárak elsősorban a többi közművelődési könyvtártól szoktak kölcsönözni),
- területileg hol található (az olvasó lehetőleg postaköltség nélkül juttathassa vissza a könyvet).

Az algoritmus biztosítja, hogy az azonos típusú, egymáshoz közel lévő könyvtárakat önnön maximumukhoz képest egyenletesen terheljék a könyvtárközi kölcsönzéssel, amelyek mehetnek online, vagy kinyomtathatók és postázhatók. A könyvtárak minden kérésre kötelesek válaszolni, akár pozitív, akár negatív a válasz. A válasz mehet online, vagy formanyomtatványon valamelyik közvetítő könyvtárhoz, ahol beadják a rendszerbe a választ. Ha negatív válasz érkezett, a szétosztó algoritmus egy másik könyvtárhoz irányítja a kérést, vagy ha már nincs hová, erről értesítik a felhasználót.

Az alkalmazott hardver

A rendszer PDP 11/44-es gépen üzemel. Alig egy év elteltével már 60 terminál kapcsolódott a központi katalógushoz, további 80 pedig a központi katalógushoz is és a közös katalogizáláshoz is.

Helyi rendszerek

A PICA kifejlesztett három decentralizált rendszert, amelyek csak az egyes érintett könyvtárak számára hasznos információkat kezelnek, tehát célszerű, ha a helyi számítógépeken futnak. Ezek:

- a kölcsönzési rendszer,
- a szerzeményezési rendszer és
- a nyilvános online katalógushasználatot biztosító OPAC-rendszer.

A kölcsönzési rendszer

A PICA kifejezetten a tudományos könyvtárak számára fejlesztette ki kölcsönzési rendszerét, hiszen közművelődési könyvtárak számára ilyen rendszerek már kereskedelmi forgalomba kerültek. A rendszer főleg a raktári információkkal foglalkozik. A különböző könyvtárak eltérő raktárnyilvántartási szisztémái miatt igencsak bonyolultan lehet megállapítani, hogy a kért könyv melyik raktárban van, a kérést melyik raktároshoz, azaz melyik nyomtatóra kell irányítani. Ráadásul a raktári jelzet rendszerint nem egyedi, hanem a „polcot" azonosítja, több egymástól teljesen független könyvre vagy ugyanannak a kiadványnak több kötetére vonatkozik. Minden könyv kap egy egyedi vonalkódot, amely a gépi nyilvántartásban is szerepel. Az olvasóknak szintén egyedi vonalkódjuk és külön gépi nyilvántartásuk van. Kölcsönzéskor a kiadott kötet és az olvasó vonalkódja

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

együtt bekerül a kölcsönzések gépi állományába. A kölcsönzés-rekord akkor törlődik, amikor a könyvtáros regisztrálta a kölcsönzött egység visszavételét.

A rendszer összefogja a kölcsönzőpultok, a terminálok és az egész használói szervezet tevékenységét. Az egyetemi könyvtárak Hollandiában is jellemzően egy-egy központi könyvtár és sok tanszéki illetve intézeti könyvtár együttesei, és ezek a könyvtárak valamennyien ugyanazzal a számítógépes rendszerrel dolgoznak. Bár a könyvtárak ugyanazokat az adatállományokat használják, az A könyvtár nem adminisztrálhatja a B könyvtárhoz tartozó könyv kikölcsönzését. A központi könyvtár kölcsönözhet az összes vagy néhány intézeti könyvtár állományából,az intézeti könyvtárak azonban csak a saját könyveiket adhatják ki. A rendszer ellenőrzi, hogy engedélyezheti-e az egyes kölcsönzéseket, többek között a felhasználó státusza, az általa már kölcsönzött és a kért könyvek száma stb. alapján. A szó szoros értelmében vett kölcsönzés a címek nyilvántartása nélkül is működhetne, mégis, a rendszer minden felhasználója tárol valamilyen címinformációt (a katalogizáló rendszerből átvéve), hogy a kölcsönzési határidő lejárta után megfelelő felszólításokat tudjon készíteni. A rendszer határozza meg a kölcsönzés határidejét és a kölcsönözhető egységek számát. Hetente egyszer egy offline program ellenőrzi a határidőket, elkészíti a felszólításokat.

A rendszer helyi PDP 11/44 gépeken fut. Az alapszoftver sokféle lehetőségéből a könyvtárak saját igényeik szerint alakíthatják ki a nekik megfelelő változatot. A felhasználók azonnal éltek a lehetőséggel, az első öt könyvtár mind saját körülményeihez szabta a rendszert.

A szerzeményezési rendszer

A rendszerről már a közös katalogizálási fejezetben is szóltunk, de a rendszerek között is meg kell említeni. A szerzeményezési folyamat kereséssel kezdődik. A katalogizálási rendszerből egy utasítással át lehet másolni a megfelelő dokumentumleírást a szerzeményezési rendszerbe. Ha a cím nem található a katalogizáló rendszerben, be kell vinni a leírást. A deziderátát ellenőrizni kell, majd jóvá kell hagyatni a rendszerrel. A jóváhagyott címek „rendelésre kész" kódot kapnak. Ezeket a rekordokat egy offline program kiválogatja, azután elkészíti és szállítók szerint rendezi a megrendeléseket. Egy másik offline program készíti a reklamációkat, szintén szállítók szerint rendezve. Reklamációra a korábbi tapasztalatok alapján kiszámított átlag szállítási idő lejártával kerül sor. Amikor megérkezik a kiadvány és a számla, az ár és az egyéb költségek adatai csatlakoznak a dokumentumleíráshoz. A rendszer aktualizálja a költségvetést, elkészíti a számlák kiegyenlítésével kapcsolatos bizonylatokat. A kiadvány állományba vételével fejeződik be a szerzeményezés, ezután kerül át a dokumentum a katalogizálókhoz.

A nyilvános online katalógus

A PICA nyilvános online katalógushasználatot biztosító rendszere, az OPAC (Online Public Access Catalogue) szintén helyi számítógépeken fut parancsnyelvű és menüvezérlésű

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

változatban. Bejelentkezés után tájékoztató jelenik meg a képernyőn az adatbázis témájáról, a címek számáról és az általános tudnivalókról. A felhasználó választhat a parancsnyelvű és a menüvezérlésű változat között.

A menü-változat a kevésbé tapasztalt felhasználóknak készült, lépésről lépésre végigvezeti az olvasót a különböző eljárásokon. Minden képernyő-oldalhoz tartozik egy „H" paranccsal hívható ún. HELP (=segítség) képernyő, amely eligazítja a felhasználót a mindenkori adott helyzetben. A legelső menü három irányt kínál:

- „postaláda" a felhasználói javaslatok, kérések, panaszok fogadására,
- a stoplista megjelenítése,
- a keresés megkezdése.

A keresés első lépéseként a felhasználó részletes leírást kap a keresőismérvek bevitelének minden lehetséges módozatáról, a logikai műveletek használatáról. Lehet maszkolni és csonkolni, ilyenkor a rendszer felsorolja a felhasználónak az összes olyan kulcsot, amellyel a maszkolás, illetve a csonkolás eredményeképpen keresni lehet, közülük lehet tovább válogatni. Ha a keresés túl sok találatot eredményez, almenü jelenik meg, amely szabad szöveges keresés révén kínál további szűkítési lehetőséget. Az eredményt négyféle formában lehet megjeleníteni:

- rövid formában, maximum 20 cím lehet a képernyőn,
- ISBD formában,
- bővített formában, a különféle mezők leírásával,
- diagnosztizáló formában (csak a PICA–+ használói számára).

Egyik megjelenítési formáról mindig át lehet kapcsolni egy másikra. Korlátlanul lehet előre és visszafelé böngészni. Ha a felhasználó újra akarja kezdeni a keresést, egyetlen paranccsal visszaállhat a menü-képernyőre.

A parancsnyelvű rendszert a tapasztaltabb felhasználóknak szánták. Többet tud a menü-változatnál, nagyon hasonlít a CCL-re (Common Command Language = Közös Parancsnyelv).

Az OPAC tervezése során az egyik cél az volt, hogy a rendszer nagyon rugalmas legyen, a különböző felhasználók igényeihez lehessen igazítani (bizonyos határok között). Ennek érdekében a szoftver nagyrészt táblázat-vezérlésű.

A hágai Királyi Könyvtárban az OPAC-ot PDP 11/44-es gépen állították üzembe (1 Mbájt belső memóriával, 2 db 300 Mbájtos lemezegységgel, 1 mágnesszalag-egységgel).

1985 január–májusában a Groningeni Egyetem Könyvtára, a hágai Királyi Könyvtár és a PICA munkatársaiból alakult bizottság vezetésével információkat gyűjtöttek a két könyvtárban a felhasználók keresési szokásairól, majd számba vették az OPAC-kal kapcsolatos véleményeket és kívánságokat. A felhasználókat kis brosúrában tájékoztatták a kísérlet céljáról, és együttműködésüket kérték. Az olvasók nem részesültek semmiféle oktatásban-képzésben, egyetlen nyomtatott kártyát kaptak, amely összefoglalta a legszükségesebb tudnivalókat a menü-változatról is és a parancsnyelvű változatról is. A rendszer természetesen tájékoztat önnön működéséről az említett HELP képernyőkön, és a közelben dolgozó könyvtárosok is segítettek, ha megkérték őket. A kísérlet idején a két könyvtárban 4–4 OPAC terminál működött. A Királyi Könyvtár adatbázisában kb. 140 000 cím, a groningeni adatbázisban kb. 200 00 cím volt. Az adatbázist először a PICA közös

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

katalogizálási rendszer központi adatbázisából töltötték fel, azután hetente mágnesszalagról aktualizálták.

A rendszer mindennap minden egyes felhasználóról sok statisztikai adatot gyűjtött. Ezek alapján megállapították, hogy az OPAC parancsnyelvű változatát a felhasználóknak csak 10%-a használta, és ez az arány a kísérlet során végig nagyjából azonos volt, nem növekedett. Megjegyzendő viszont, hogy az OPAC csak akkor állt vissza a menü- vagy parancsnyelvű változatot kérő alapállapotba, ha 10 percig nem kapott sem ENTER, sem RETURN parancsot. Mivel a kísérlet alatt a terminálokat szinte állandóan használták, a rendszer jóformán soha nem került alapállapotba, tehát az új felhasználók rendszerint már a menü-változatban találták a terminálokat.

Mindkét változatban elsősorban cím szerint kerestek. A parancsnyelvű változatban a keresés általában kevésbé volt hatékony. Akik ezt választották, valószínűleg kevésbé reálisan látták a rendszer lehetőségeit és korlátait.

Az OPAC rögzítette a terminálokra kimenő és onnan bejövő összes információt, így utólag meg lehetett vizsgálni mind a parancsokat, mind a rendszer reakcióit. Elég sok beütési hibát követtek el a felhasználók, sőt a rendszer hibajelzése után, illetve ellenére ismételten hibáztak. Jóformán semmi gondot nem okozott, hogy az ékezetes betűket ékezet nélküliekkel kellett helyettesíteni. A menü-változatban nehézségekkel járt a szerzők nevének helyes megadása (keresztnevek, névelőzékek, stb.). A használók elég sokáig időztek a terminálóknál, nem ritkán 30–40 percig. Sok időt töltöttek a talált címek nézegetésével.

Népszerű volt a „postaláda" funkció. Gyakran jeleztek problémát – többek között – a címek előre-visszafelé böngészésével kapcsolatban, nehézséget okozott átváltani más megjelenítési formára, számos javaslat érkezett másféle képernyő-formátumokra, stb. Több, mint 300 felhasználóval készítettek interjút, erről ad számot az 5., 6. és 7. ábra, amelyek magukért beszélnek.

5. ábra

*A KERESÉS CÉLJA**	
MEGHATÁROZOTT KÖNYV/FOLYÓIRAT	68%
MEGHATÁROZOTT TÉMA	53%
ÁLTALÁNOS TÁJÉKOZÓDÁS EGY SZERZŐ ÖSSZES MŰVÉRŐL STB.	8%
*TÉMA SZERINTI KERESÉS: AZ ALKALMAZOTT KULCSOK**	
CÍM	82%
SZERZŐ	34%
SZAKJELZET	18%
KONGRESSZUS, KONFERENCIA	2%
TESTÜLET	7%
(EGYÉB) ISBN/ISSN	2%

* Több választ lehetett adni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

*SEGÍTSÉGÜL HÍVOTT FORRÁSOK**

A „HELP" FUNKCIÓ	32%
A BROSÚRA	47%
A KÖNYVTÁROSOK	21%
MÁS FELHASZNÁLÓK	8%

6. ábra

	A	B	C	D	E
1. A címekről megjelenő adatok világosak; érthetők.	30	64	4	1	1
2. A képernyőkön adott magyarázatok könnyen érthetők.	23	62	11	1	3
3. A képernyőkön nincs elég magyarázat.	5	20	55	13	7
4. A csonkolás nehéz.	2	16	26	3	53
5. Nem tudom biztosan; hogy mit találhatok meg az adatbázisban.*	7	35	32	3	23
6. A billentyűzet zavaros.	1	13	58	22	6
7. Kevés a terminál.	23	41	25	3	8
8. Más részlegekben is szükség volna terminálokra.	23	46	9	1	21

A: határozottan igaz
B: igaz
C: nem igaz
D: határozottan nem igaz
E: „nem tudom"

* Soha nem látták az első képernyőt.

7. ábra

AZ OPAC HASZNÁLATA JELENTETT ÖNNEK IDŐMEGTAKARÍTÁST?	GRONINGENI EGYETEM	KIRÁLYI KÖNYVTÁR
IGEN	86%	80%
NEM	7%	9%
„NEM TUDOM"	7%	11%

Néhány következtetés és javaslat

- A menüváltoztatot tovább kell egyszerűsíteni, meg kell szüntetni a maszkolást, a csonkolást és a Boole-műveleteket, ezekre csak a parancsnyelvű változatban van szükség. A menüváltozatban, csak egy implicit ÉS művelet kell.
- A felhasználók időnként kapjanak valamilyen késztetést arra, hogy a menüváltozatból átváltsanak a parancsnyelvű változatba.
- Meg kell vizsgálni az OPAC- és a kölcsönzési/raktárnyilvántartási rendszer összekapcsolásának lehetőségeit.
- Több terminált kell kapcsolni az OPAC-hoz. A billentyűzetet egyszerűsíteni kell. Szükség van nyomtatási lehetőségre.
- Meg kell oldani, hogy a fő indexeket (a fontos szótárakat) tanulmányozhassa a felhasználó.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

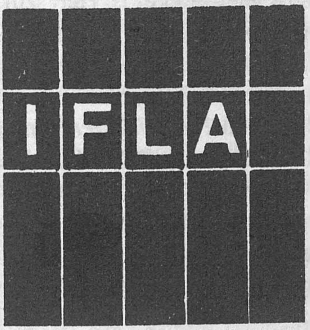

HÍREK AZ IFLA ÉLETÉRŐL*

A főtitkár összefoglaló jelentést terjeszt elő az IFLA brightoni közgyűlésén az 1985-ös és az 1986-os évről. Itt az 1986-ban végzett munka legfontosabb jellemzőiről számol be, s megadja a pénzügyi elszámolást is a következők szerint:

Bevételek	holland forintban (000)	Kiadások	
tagdíj	738	személyi kiadások	473
a holland Kulturális Minisztérium támogatása	35	vezető testületek működésére	45
kamatok és egyebek	42	kiadványok	157
konferenciadíjak	51	adminisztráció	165
kiadványok eladása	88	konferenciák	51
célzott támogatások	144	a szervezeti egységek programjai	104
UNESCO-támogatás	178	UNESCO-programok	82
nemzeti könyvtáraktól a magprogramokra	190	fejlődő országok	121
összesen	1466	magprogramok	364
			1562

Az IFLA-nak 1986-ban 177 egyesületi, 859 intézményi és 188 személyi tagja volt, összesen 122 országból.

A hírek között olvasható az 53. közgyűlés és konferencia két plenáris ülésének tervezett napirendje. Ezen szerepel az új főtitkár, P. *Nauta* bemutatása is. A közgyűlés egyébként megválasztja a Végrehajtó Bizottság három új tagját, s meghallgatja és jóváhagyja a jelentéseket. Itt fognak elhangzani az 1988-as (Sydney) és az 1989-es (Párizs) konferenciára szóló hivatalos meghívások is.

* Az IFLA Journal 1987. 2., 3. sz. hírrovata alapján.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A brightoni közgyűlés fő témája a következő: könyvtári és információs szolgáltatások a változó világban; ezen belül három kérdéskört vitatnak meg: 1. dokumentumellátás és információtranszfer, 2. konzerválás, 3. könyvtári és információs szolgáltatások a fejlődő országokban.

Az *IFLA Journal* közli a magprogramokról szóló 1986-os jelentéseket is. Helyszűke miatt nem ismertethetjük őket részletesen, csak néhány fontosabb vonásukat emeljük ki.

Minthogy 1987-től az IMP és az UBC összeötvöződik és a *British Library* gondozásába kerül, utoljára adott külön-külön jelentést az IMP két, a British Library és a Deutsche Bibliothek által gondozott projektje, valamint az UBC. (Az *IMP Newsletter* is megszűnik, szerepét az *International Cataloguing* veszi át.) Elkészültek az ISBD/CM/, /M/ és /S/ revíziójáról, s hamarosan végeznek az ISBD/A/ és /PM/ felülvizsgálatával. Nemsokára kézhez kapják az érdekelt szekciók a „Guidelines for the application of the IBSDs for the description of component parts" (irányelvek az ISBD-k alkalmazására az analitikus leírásban) című anyagot. Az ISBD/CF/, vagyis a számítógépes fájlok leírásának tervezete véleményezés alatt áll. Az UBCIMP programirodájának új címe: *British Library Bibliographic Services, 2 Sheraton Street, London W1V 4BH;* az iroda új vezetője pedig Winston *Roberts* lett.

A PAC program keretében döntés született az *International Preservation News* c. lap megindításáról, a bécsi konferencia anyagát előkészítették kiadásra, s 400 könyvtártól és levéltártól kapott adatok alapján egy nemzetközi felmérés készült az állományvédelem helyzetéről.

A TDF program is a helyzetkép felvételével indult meg; a kérdőívekben foglalt adatok elemzését 1987-ben teszik közzé.

Az UAP programról szóló jelentés az irányításában bekövetkezett változásokról (így arról, hogy a *Tanácsadó Bizottság* elnöki tisztét Wim *Koops*tól Klaus-Dieter *Lehmann* vette át), a különféle értekezletekről, rendezvényekről és szemináriumokról, valamint a program keretében folytatott kutatásokról és megjelentetett kiadványokról számol be.

A *Nemzetközi Könyvtárközi Kölcsönzés Irodá*ja által eladott kérőlapok (102 300 db) száma 30%-kal nőtt 1986-ban az előző évhez képest. Két fontos vállalkozás is szépen haladt előre az év során: az egyik egy könyvtárközi kölcsönzési és dokumentumellátási kézikönyv kiadásának előkészítése, a másik egy olyan kalauz összeállítása, amely a perem-szakterületek gyűjteményeiről tájékoztat.

Az IFLA újabb két szerződést kötött az UNESCO-val: tervbe vették egy kiadvány megjelentetését, amely a közművelődési könyvtárak teljesítményének mérésére vonatkozó eljárásokkal foglalkozik, továbbá egy dokumentum összeállítását arra vonatkozóan, miképpen lehet a dokumentumellátó rendszerek teljesítményét megmérni.

Az IFLA *Könyvtárelméleti és Kutatási Szekció*jának két kerekasztala (olvasáskutatási és könyvtártörténeti) 1986. október 6–10-én szemináriumot tartott Pozsonyban. Témája: a könyvtárak fejlődésére és használóikra vonatkozó újabb kutatások. A szemináriumot a *Szlovák Könyvtárosok és Információs Szakemberek Egyesülete* és a *Matica Slovenska* szervezte meg. 11 országból (köztük hazánkból) 30 résztvevő 14 előadást hallgatott és vitatott meg. A szeminárium anyagát angol és szlovák nyelven fogják közzétenni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Néhány érdekesebb előadás témája
- a könyvtárosok és a könyvtárosképző intézmények oktatóinak eltérő nézetei a könyvtárügy elméletére és gyakorlatára vonatkozóan (J. *Kolodziejska,* Varsó);
- a könyvtári pr-munka szociológiai aspektusai (C. *Žuffa,* Martin);
- a „nyitott könyvtár" és ami mögötte rejlik (*Gereben* F., Budapest);
- hogyan látja a könyvtárat az olvasó? (V. *Stelmach,* Moszkva);
- a könyvtári ellátás, mint a kölcsönzés ösztönzője (P. *Vakkari,* Tampere);
- fiatalok olvasási szokásai és trendjei (B. *Luckham,* Manchester);
- a tudományos kutatások kibontakozása és perspektívái a szlovák könyvtárakban (P. *Maruniak* és T. *Tracygier,* Martin);
- újabb fejlemények a német könyvtártörténetben (P. *Kaegbein,* Köln).

Margreet *Wijnstroom* számára az IFLA 1987. évi, brightoni közgyűlése volt az utolsó, amelyen hivatalos minőségben, az IFLA főtitkáraként vett részt. Hosszú, 47 évnyi szolgálat után vonult nyugalomba. Ebből a közel fél évszázadból 30 évet a holland könyvtárügy, 17 évet az IFLA munkásaként töltött el. 1971 január elsején nevezték ki erre a kulcsfontosságú posztra, s azóta főként az ő érdeme, hogy ez idő alatt az IFLA valóban hatékony és nemzetközi tekintélyű szervezetté vált, amely kellő hangsúllyal tudta és tudja képviselni a könyvtári, végső soron a használói érdekeket a legkülönbözőbb fórumokon. Hosszúra nyúlna Margreet Wijnstroom teljesítményeit felsorolni; e hasábokon csak arra van hely, hogy minden, szakmája nemzetköziségét realitásnak tekintő könyvtáros figyelmét felhívjuk az IFLA Journal ez évi 3. számára, amelyet a szerkesztőbizottság „ünnepi írásnak" szánt Margreet Wijnstroom búcsúzására. Északról és délről, keletről és nyugatról negyvenhárman küldték el soraikat visszaemlékezéssel, köszönettel, jókívánságokkal, azok, akik szoros munka- és baráti kapcsolatba kerültek a főtitkárral szolgálati évei során. Az egy-két lapos írásokból kirajzolódik egy erényekben gazdag, vállalt eszményeihez és hivatásához hű, fáradhatatlan és odaadó ember arculata, s rajta keresztül némiképpen az IFLA történetének legutóbbi szakasza is.

A magyar könyvtárosoknak is megvan minden okuk arra, hogy csatlakozzanak a lelépő Margreet Wijnstroom előtt főt hajtó kollégáik seregéhez.

A Végrehajtó Bizottság 1987. április 1–2-án ülésezett Hágában. Egyebek között napirendjén szerepelt az éves konferenciák munkarendjének módosítása a fórum hatékonyságának növelése érdekében. A V. B. elhatározta az IFLA kiadási politikájának felülvizsgálatát. Foglalkozott az intézményi tagok tagdíjának emelésére vonatkozó javaslattal (ezt a brightoni közgyűlés elé terjeszti), az ALP (Advancement of Librarianship – a könyvtárügy előmozdítása a Harmadik Világban) magprogram aktuális kérdéseivel, a társszervezetekkel való kapcsolattal és együttműködéssel.

Az UNESCO-val újabb szerződéseket kötött az IFLA. Ezek a következők:
- rovarirtás könyvtárakban és levéltárakban (különös tekintettel olyan kérdésekre, mint a rovarfertőzés különböző fajtái, az egyes rovarfajták által okozott károsodás felismerése, a rovarfertőzés megelőzésének módszerei);

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

– a könyvtári és levéltári anyagok tömeges konzerválása (különös tekintettel azokra a kezelési eljárásokra, amelyekkel kis laboratóriumok növelhetik teljesítményüket);
– a könyvtári, információs és levéltári szakképzés összehangolásával foglalkozó szeminárium (London, 1987. augusztus 10–14.) anyagi támogatása.

A Szakmai Továbbképzés Kerekasztala összeállítja az e területen érdekelt szakértők címjegyzékét.

A Gyerekkönyvtári Szekció beszámolt a „Könyvet Mindenkinek" program állásáról. A program elsősorban a fejlődő országokban élő gyerekeket szándékozik olvasnivalóval ellátni és súlyt helyez arra, hogy ne küldje, hanem a helyszínen vásárolja meg a szükséges könyveket.

A Programirányító Bizottság a folyóirat e számában tette közzé az ABC és az IMP magprogramok összevonása, valamint a TDF magprogram módosulása nyomán az Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel, Nemzetközi Géppel Olvasható Katalogizálás (Universal Bibliographic Control International MARC – UBCIM) és az Egyetemes Adatáramlás és Távközlés (Universal Dataflow and Telecommunications – UDT) elnevezésű magprogramok céljait, illetékességi területeit, az idetartozó tevékenységeket tartalmazó hivatalos szöveget.

A PAC magprogram keretében lehetőség nyílik restaurátorok képzésére. Az érdeklődők forduljanak közvetlenül a Bibliothèque Nationale-hoz (Párizs), a Deutsche Bücherei-hez (Lipcse) vagy a The London Institute, The Department of Art History and Conservation, Camberwell School of Arts and Crafts-hoz (London) megkeresésükkel.

A Könyvtártörténeti Kerekasztal rendezésében 1987. május 4–6-án Wroclawban (Lengyelország) 6 országból érkezett 15 szakértő cserélt eszmét Kelet- és Közép-Európa könyvtártörténetének kérdéseiről.

A kiadványok egyetemes hozzáférhetőségével foglalkozott két regionális konferencia. Az egyiknek színhelye Castries, St. Lucia volt és a karib-tengeri országok képviselői vettek rajta részt (1986. október 16–19.); a másikat 1986. november 25-én tartották Berlinben az NDK IFLA Nemzeti Bizottsága szervezésében. (Ez utóbbi konferencia anyagát kiadványban is közzétették.)

A külföldi devizákban szegény országok számára az UNESCO már régóta bocsát ki kuponokat 1000, 100, 30, 10, 3 és 1 dolláros értékben, amelyeket hazai pénznemben vásárolhatnak meg pedagógusok, kutatók és diákok, hogy ezekkel fizethessék ki a külföldről beszerzett különböző dokumentumok, iskolaszerek, tudományos műszerek és kísérleti eszközök árát. A kuponok felhasználhatók előfizetési és tagdíjakra, egyetemi tandíjakra és szerzői jogok megvásárlására is. A kuponok országon belüli eladása az UNESCO nemzeti bizottságok illetékességébe tartozik.

A. L. van *Wesemael*t, az IFLA szakmai koordinátorát és P. J. van *Swigchem*et, a Közművelődési Könyvtári Szekció korábbi elnökét a Holland Könyvtárosok Egyesülete tiszteletbeli tagsággal tüntette ki. Willem R. H. *Koops*, az IFLA kiadványainak felelőse az Oránia-Nassau Rend tisztje lett.

PAPP ISTVÁN

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

SZEMLE

CSAPODI Csaba – TÓTH András – VÉRTESY Miklós: **Magyar könyvtártörténet** Bp. Gondolat, 1987. 529. p.

Az 1987. évi könyvhét kiadványai sorában a Gondolat Kiadó jóvoltából *Csapodi* Csaba – *Tóth* András és *Vértesy* Miklós tollából ott találhattuk a régóta várt *Magyar könyvtártörténet*et. Egy monografikus igényű összefoglalás a könyv és könyvtárkultúráról, ha úgy tetszik a magyar művelődéstörténet könyvgyűjteményekben tükröződő képéről igen hosszú ideje jogos óhaja a történelmi stúdiumokkal foglalkozó szakembereknek. Nem előzmény nélkül való a szerzőtriász munkája, gondoljunk csak *A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében* (1. köt. Bp. Gondolat 1963, 2. köt. Bp. Gondolat, 1970.) c. kétkötetes gyűjteményre, amelyben az összeállító *Kovács* Máté mindmáig érvényes korszerű szemlélettel határozta meg egy lehetséges könyvtártörténet szakmai és szellemi horizontjait. Az előzmények között kell említenünk *Berlász* Jenő az Országos Széchényi Könyvtár 1802–1867 közötti korszakának történeti feldolgozását, *Tóth* András és *Vértesy* Miklós a budapesti Egyetemi Könyvtár történetét összefoglaló művét, *Remete* László a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár múltjával foglalkozó írását, a Somogyi Könyvtár 100 évéről szóló tanulmányt és sorjáztathatnánk a fontos részmunkákat tovább. Mindezek olvastával egyre inkább szükség volt egy egységes összefoglalásra. A most megjelent négy nagyobb fejezetre tagolt munka követi a magyar történelem általánosan használt időhatárait és így kötődik végül is a magyar könyvtártörténet a magyar történelemhez. Ezt a megoldást szerencsésnek és jónak tartjuk.

Az első fejezet szerzője Csapodi Csaba a magyar államiság kezdeteitől 1711-ig kíséri figyelemmel a magyar könyvkultúra sorsát, a kolostori könyvtárakban – közülük is elsősorban a bencés kolostorokban – jelölve meg az első magyarországi könyvtárak (kódexgyűjtemények) kialakulásának nyomait. A tatárjárás utáni pusztulást a királyi hatalom megerősödése utáni időszak követte, mely újra az akkori Európa színvonalára emelte könyvkultúránkat. Anjou királyaink pompás gyűjteményei, Mátyás király tudatos könyvtáralapító tevékenysége: a Corvina létrehozása, a különböző egyházi testületek könyvtárainak története századonkénti tagolásban tárul fel az olvasó előtt, jól érzékeltetvén az időbeliséget, ugyanakkor az egyes gyűjtemények története meglehetősen szaggatottá válik. A fejezet a török hódoltság okozta könyvtári pusztulások, a reformáció jelentkezésével együtt járó újfajta gyűjtemények kialakulásának történeti összegzésével ér véget.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A második fejezet Tóth András munkája az 1711–1867-ig tartó korszakot öleli fel. Ebben az időben kapnak egyre nagyobb jelentőséget az egyházi gyűjtemények mellett a főúri könyvtárak mint a felvilágosodás eszméinek terjesztői, később pedig a kölcsönkönyvtárakról és olvasókörökről, a szaporodó köznemesi, polgári könyvtárakról olvashatunk. Erre a korszakra esik a főúri gyűjteményekből kinövő két vezető intézmény az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának megszületése és növekedése. A valójában nyilvános közkönyvtárak születését is a reformkorban gyökerezteti Tóth András, a 19. századi Magyarországon a negyvenes években 22 városi közkönyvtárról számol be.

A harmadik fejezet 1867–1945-ig kíséri nyomon a hazai könyvtártörténetet Vértesy Miklós összefoglalásában. Ez az az időszak, amikor a polgárosodás nyomán jelentős fejlődés indul meg könyvtárügyünkben, de nem éri el az európai színvonalat, sokkal több volt e korszakban a nemes szándék, mint a valóra váltott cselekedet. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a könyvtárról és az olvasási kultúráról vallot nézeteink a korabeli világ színvonalán voltak, s ettől messze elmaradt a cselekvés. Az akkori Európához való felzárkózás komoly eredményei elsősorban a nagykönyvtárak (szakkönyvtárak) kialakulásában és fejlődésében mutatkoztak, valamint a szakma, a könyvtárosság korszerűvé válásában, az állami irányítás létrejöttében. A pénzügyi eszközök eredménytelensége és az újabb – többé már be nem hozható – lemaradás a századvég felé következik be.

A negyedik fejezet is Vértesy Miklós munkája, az 1945–1984 közötti korszakot vázolja fel, megtoldva egy rövid összefoglalással az 1985. évről. A vállalkozásnak ez a része a legnehezebb, lévén, hogy a szerző maga is kortárs, tanúja és cselekvő részese ezen időszak könyvtárügyének. Miután nem a forrásokhoz nyúl vissza – ami kétségtelenül nem egyszerű – így beszámolójának nyilvánvaló támasza a saját tapasztalata és vitathatatlanul szubjektív megítélése. Ebből következően hangsúly és aránytévesztések sokasága lett e fejezet. Itt is megtartották a korábbi szerkezeti rendet, így a felszabadulás utáni könyvtártörténet mozaikkockákra esik szét, de emellett statikus képet is rajzol a magyar könyvtárügyről. Stilárisan is ez a legkevésbé sikerült, míg az előzőkben a kívülállók számára is érdekes, olvasmányos, helyenként az esszé színvonalát elérő oldalakat olvashatunk, itt kimondottan kopogós, száraz, a hivatali beszámoló jelentések stílusát érjük tetten.

Külön kell szólnunk a kötet apparátusáról. Az irodalomjegyzék az egyes fejezetek végén található, keresni nem könnyű benne, nem utal vissza, rövidítései nem következetesek, tartalmi szempontból számos jelentéktelen munka szerepel – főként az utolsó fejezet irodalomjegyzékére vonatkozik –, amíg más, fontos források említése elmarad. Helységnévmutató és névmutató csatlakozik a kötethez.

Miután nagy valószínűséggel hosszú ideig ez lesz a magyar könyvtártörténet összefoglalása, kötelességünknek éreztük mindezt leírni, elismerve egyúttal a szerzőhármas vállalkozásának grandiózus és hiánypótló voltát.

Végül a recenzens szeretné felhívni az olvasó figyelmét *Pogány* György e könyvről szóló írására, mely a Könyvtáros 1987. 8. számában jelent meg (493–500. p.), érdemes a szakma figyelmére.

GYŐRI Erzsébet

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

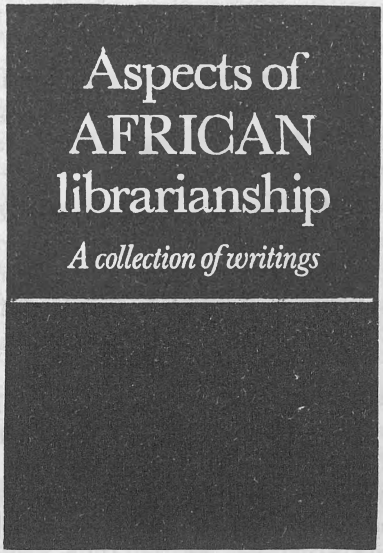

Aspects of African librarianship: A collection of writings (comp. and ed. by Michael Wise. – London; New York: Mansell, 1985. – VIII, 326. p.

Afrika könyvtárügyéről. Cikkgyűjtemény

Valljuk meg őszintén, Afrikáról senkinek sem a könyvtárak jutnak eszébe legelőször. Pedig nagyon valószínű, hogy sok nyomorgó országa van, ahol *relative* nagyobb erőfeszítéseket tesznek a könyvtárakért, mint mondjuk a mi tejjel-mézzel folyó kánaánunkban.

A könyv egy 12 tagú tanulmánygyűjtemény, az egyik ezek közül maga is egy könyvismertetés. Ghana, Nigéria, Kenya, Lesotho, Mozambik, Zimbabwe, Togo, Zambia, Malawi, Tanzánia, Botswana, Swaziföld, azaz az Egyenlítőhöz közeli, főleg brit gyarmati „hagyományokkal" rendelkező országok könyvtárügyével találkozhatunk elsősorban.

Típus szerint nagyjából így csoportosíthatók az afrikai könyvtárak: egyetemi könyvtárak; nemzeti könyvtárak; szakkönyvtárak; közművelődési könyvtárak.

E csoportokat sem az ellátottság, sem a funkciók nem választják szét élesen, a legtöbb könyvtár ugyanis kénytelen mindenesként működni. Persze, hogy is lehetne egy gyér és szegényes könyvtári rendszertől mélyreható differenciálódást várni. A kinek kérdés mögött az 50% fölötti írástudatlanság rejtőzik, valamint, hogy az írástudók zömének legnagyobb iskolai végzettsége a pár hónapos írás-olvasás tanfolyam. A mit kérdést is a gyarmati múlt árnyékolja be: a nemzeti nyelvű írásbeliség még ma is csak a kezdeteknél tart.

A rendezetlen helyzethez talán a mazsolázgató ismertetés illik a legjobban. Hogy mégse kalandozzunk teljesen szeszélyesen, haladjunk könyvtártípusonként.

Az egyetemi könyvtárak kevés kivétellel a II. világháború után keletkeztek. Állományuk húszezer és félmillió közt váltakozik, persze több esik az alsó vég közelébe, mint a felsőhöz. A könyvtárosok számának szélsőértékei kettő és száz. A könyvtárosok státusza elvileg nem rossz: vezető professzori besorolást élvez, a fizetésük azonban 30%-kal alacsonyabbak, mint az oktatóké. A fiatalabb könyvtárosok közt nagy a fluktuáció, sokan csak afféle ugródeszkának tekintik könyvtári munkahelyüket, más, jobb állás megkaparintása reményében.

Általában az egy egyetem – egy könyvtár elv érvényesül, a nálunk közkeletű elaprózottság ismeretlen. (Kérdés, hogy így lesz-e akkor is, ha lesz mit elaprózni.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az állománygyarapítás is sajátos gondokkal küzd. Az egyetemi könyvtárra narul sokszor a nemzeti könyvtári funkció is, főleg ha csak egy egyetem van az országban. A könyvtári anyag 90%-át a kontinensen kívülről kell beszerezni. Ez a folyóiratok esetében szinte megoldhatatlan nehézségeket támaszt: az árak nem az afrikai zsebekhez szabottak, késik a fizetés, késik a posta, késik a rendelés, reklamálni lehetetlen. Ezért aztán többen felfedezték, hogy legjobb ügynököt tartani Európában, aki intézi a dolgokat, s egy-egy nagyobb köteget összevárva küldi el a csomagot megbízójának.

Ami az elhelyezést illeti, az afrikai könyvtárakban nem annyira a helyhiány a gond (egyelőre), mint inkább a trópusi éghajlat, a nedvesség, a gomba- és rovarkártevők. Légkondicionálásra alig van példa. Ennek oka néha nem is csak a szegénység, hanem az is, hogy nem lehet számítani az áramszolgáltatás folyamatosságára.

A nemzeti könyvtárak sokszor a régi, gyarmati könyvtárakból keletkeztek. Ezeket persze csak a gyarmati urak látogathatták akkoriban, anyaguk is ezt tükrözte. Eléggé elterjedt az a jelenség, hogy az ország felszabadulása után a nemzeti könyvtár fenntartásában továbbra is részt vesznek az „anyaország" rezidensei, sőt pénz is, könyv is érkezik, nyilván jól felfogott érdekből. A nemzeti könyvtárügy tekintetében legjobban Tanzániát dokumentálja a kötet, szemelgessünk ebből egy keveset.

Tanzánia 1961-ben lett független. Ekkor a lakosság 84%-a volt írástudatlan, ma már „csak" egyharmada. 1964-ben még egyetlen tanzániai származású könyvtáros sem volt az országban. Ekkor alapították a Tanzániai Könyvtári Hatóság nevű kormányszervet a könyvtárügy általános felügyeletére, a nemzeti könyvtár és a közművelődési könyvtárhálózat megszervezésére. *Nyerere* elnök, a könyvtárügy lelkes pártolója személyesen adta át 1967-ben a nemzeti könyvtárat, amely a legnagyobb afrikai nyelv, a szuhaéli írásos anyagainak is gyűjtőközpontja lett. Egy morzsa a nehézségekből: a könyvtárnak megfontolatlanul három kijáratot építettek, ezért rövidesen a tolvajok paradicsoma lett. Mikor sikerült megszervezni az őrzést, a tolvajok a szép, nagy ablakokon át kezdték kihajigálni a könyveket.

A vidéki könyvtárépítési programot a gazdasági nehézségek fojtogatták. Ezért hozták létre 1973-ban öt átalakított teherautóból a mozgó könyvtárhálózatot. Hogy stílszerűek legyünk, ez se ment gördülékenyen. A járműveknek nagy távolságokat kellett megtenni az úttalan utakon, így sokszor elromlottak. Ha végre beértek egy faluba akkor is könnyen megeshetett, hogy rájuk se hederítettek, mivel a közösségi események, táncünnepélyek, temetések, rokonlátogatások, szertartásos ivászatok mind előbbrevalók voltak. A szinte kizárólag kalákában végzett munka, a vásározás ugyancsak. Sokszor egyszerűen csak az volt az akadály, hogy a büszke harcosok nem voltak hajlandók az iskolás gyerekekkel együtt sorba állni a könyvtárautónál. Többnyire a falusi elöljárók is szabotálták az olvasók szervezését és a propagandát, így könnyen érthető, hogy a kikölcsönzött könyvek többsége a behajthatatlan kategóriába került. A könyvválasztékot nem tudták fenntartani, sőt 1976-ra már csak két autó maradt mozgásképes. A kegyelemdöfést a könyvtárügy hivatalos funkcionáriusai adták meg, pontosabban a hivatalok szaporodása. Az történt, hogy az oktatási minisztérium egy másik szerve, a Felnőttoktatási Igazgatóság is elkezdett könyvek szétosztásával foglalkozni. Mivel Arkhimédesszel ellentétben a hivatalok súlyát növelik a kiszorított hivatalok, az Igazgatóság rövid úton elkezdte a Hatóság lehengerlését,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

holott együtt kellett volna működniük. Mivel az Igazgatóságnak könyvtárosa és könyvtára nem volt, a feldolgoztalanul szétküldözött könyvek gyorsan az ebek harmincadjára kerültek, jószerivel csak azok maradtak meg, amelyeket felbontatlan ládákban egyből bezártak valahová az olvasók elől. A funkcionáriusok torzsalkodásának az amúgy is nyomorúságos könyvtárügy itta meg a levét.

Talán menjünk e vigasztalan sivatagból egy zöldebb oázisba.

A tudományos könyvtárak helyzete nyilván azért nem ily lehangoló, mert nem önállóak, hanem kivétel nélkül kiszolgáló egységei valamilyen kutatóközösségnek, amely információforrás nélkül egyszerűen nem létezhet. Persze, mivel Afrikában fejletlen a tudomány, kevés a tudományos könyvtár is. Emellett itt is fejétől bűzlik a hal. Ahol a könyvtárosoktól megkövetelik a magasabb képzettséget, ott meg is becsülik őket. Ahol nem, ott kicsi a fizetés és az előrehaladás, ami meglátszik a könyvtár működésén is.

Afrikában is él az örök vita: könyvtárosi, vagy szakmai képzettség kell-e jobban a szakkönyvtárban. Ez sokszor ad okot vitákra, féltékenykedésre. A könyvtárosok helyzete azért sem egyértelmű, mert e könyvtáraknak – nem véletlenül használjuk felváltva a tudományos, illetve a szakkönyvtár megnevezést – egyáltalán nemcsak a tudósokat kell kiszolgálniuk, hanem gyakran a képtelenséggel határos dolgokra kell vállakozniuk, például, az írástudatlan parasztok szakmai színvonalának növeléséhez való hozzájárulás is feladataik között szerepel.

Afrikai könyvtárlátogatásunk bizonyára hézagos volt, sőt töredékes. A könyv figyelmes olvasója azonban sok közös vonást fedezhet fel a Föld eme legszegényebb országai és a mi könyvtárügyünk problémái között, sőt olyan területek is vannak – centralizálás, könyvtárosok társadalmi megbecsülése – ahol nem is mindig Afrika helyzete a rosszabb.

MARTON János

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Vásárhelyi Pál: **Mikroszámítógépek az információs munkában.** OMIKK. Bp. 1986. 175 p.

A könyv rendkívüli időszerűségét, fontosságát úgy érzem nem kell hosszasan bizonygatni. Az *„Elektronika-gazdaság fejlesztési program"* mellett, illetve azzal összefüggésben a hazai könyvtáros szakma legkülönbözőbb rétegei és körei szinte valamennyien közvetlenül is érdekeltek a mikroszámítógép bevezetésében, használatában, és ezáltal az információfeldolgozás, az irodai, a dokumentációs és a könyvtári munka korszerűbbé, hatékonyabbá tételében. E célok megvalósításának az érdekében könyvtáros életünk minden fóruma, könyvtári intézményrendszerünk valamennyi lényeges eleme sokoldalú aktivitásba kezdett. Mutatják ezt az utóbbi évek pályázati lehetőségei (OTKA) vagy a megjelent kiadványok, publikációk is.

Ezek Vásárhelyi Pál könyvének megjelenése előtt vagy azzal egyidőben láttak napvilágot, és ezeknek nemcsak főbb következtetéseit, de apróbb részleteit, problémáit is kitűnően ismeri a szerző. Könyve tehát a legtermészetesebb, legszorosabb módon illeszkedik bele ebbe, mert alapvetően új, nélkülözhetetlen információkat bocsát a magyar könyvtári és szakirodalmi tájékoztatási szakma rendelkezésére. Mindezt a „profizmus" igen magas fokán rendszerezve és feldolgozva.

A könyv szorosabban vett tartalmi ismertetésére térve az érdeklődőknek mindenekelőtt a tartalomjegyzéket és a bevezetőt szeretném a figyelmébe ajánlani. Mindazok számára, akik az informatika, az indexelés, a bibliográfiák szerkesztésének terén tevékenykednek (és esetenként ebben még örömüket is lelik), egy igazán jól összeállított tartalomjegyzék – tömörség, tökéletes terminológia, maximális tartalmi feltárás és relevancia – szinte olyan élményt jelenthet, mint egy igazi mestermunka. Így van ez jelen esetben is, mert a tartalomjegyzék a mű tökéletes referátuma. Nyolc nagy fejezetre tagolódik és három hierarchikus szintre bontva ismerteti, jobban mondva indexeli a könyv tartalmát, kiterjedve a mikroszámítógépeknek a modern információfeldolgozás területén történő valamennyi alkalmazási lehetőségére. A szorosabban vett könyvtári alkalmazások, rendszerek direkt tárgyalása csak egy részét, azaz csak egy fejezetét képezi a könyvnek (7. fejezet).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Valójában mind a nyolc fejezet olyan információkat tartalmaz, amelyek egyaránt nélkülözhetetlenek mind a könyvtári, mind a dokumentációs, mind pedig az ügyviteli munkához, információfeldolgozáshoz. Ne ijesszen meg senkit a számítástechnikában, programozásban még járatlan könyvtárosok közül az, hogy a 7. fejezet kivételével szinte minden esetben olyan címekkel és alcímekkel találkozik, amelyeknek terminológiája a „filosz" számára ma még meglehetősen idegen, sőt mi több, nem ritkán szinte felfoghatatlannak is tűnhet. A szerző ugyanis tudatosan (és igen sikeresen) arra törekedett, hogy könyvét olyanok is könnyűszerrel megérthessék, akiknek még számítástechnikai alapismeretei sincsenek. Ennek a célnak a megvalósítását nagyon sikeresen szolgálja a mű felépítése, különösen azáltal, hogy az első két fejezet (1) A mikroszámítógép kiválasztásának szempontjai: alapfogalmak, az egyes eszközök, egységek pl. mikroprocesszor, billentyűzet, képernyő stb.; (2) A szoftver értékelésének és kiválasztásának szempontjai, azaz alapfogalmak, gyakran használt programnyelvek, az operációs rendszer, menü útján vezérelt programok, hordozhatóság, IBM kompatibilitás, a legtájékozatlanabbakat is be tudja vezetni a mikroinformatika rejtelmeibe. Ugyanakkor megállapíthatjuk, hogy a könyvet a számítástechnikában elmélyült ismeretekkel bíró szakemberek is nagy haszonnal forgathatják.

Akik mikroszámítógépek beszerzését tervezik, azoknak hathatós segítségére lehet a Függelék (158–166. p.), amely az elterjedtebb 16 és 32 bites professzionális mikroszámítógépek fontosabb hardver és szoftver jellemzőit ismerteti. A referált géptípusok a következők: Apple Lisa, Axel AX 20, David Profi 203, Hitachi 16000, HP 9000, IBM PC, MBC, Micromega 32, MXT számítógép, NCR Decision V, Olivetti M20, Proper 16, Rainbow 100, Series 700, TRS 80 modell 16, VT 16, WANG-PC 001.

Hasznos a könyv végén található bibliográfia is (166–169. p.), amelyben megtalálható a könyvtári rendszerekre vonatkozó irodalom is.

SEBESTYÉN György

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

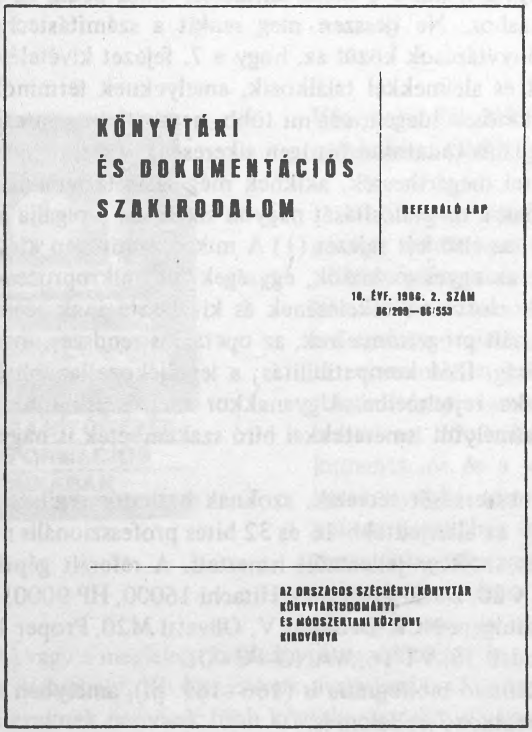

A KDSZ a külföldi könyvtár- és információtudományi szakfolyóiratok cikkeit regisztrálja – minősítésüktől függően – három szinten: címközlés címfordítással, címközlés annotációval, illetve bővebb, informatív referátummal ellátott címközlés. Évente mintegy 1200 tételt közöl, 4 füzetben. A keresést éves szerzői és összevont tárgyszó-földrajzi mutatók segítik.

Az 1987. évi 2. számtól nem a Múzsák Közművelődési Kiadó, hanem az OSZK KMK adja ki.

Az új kiadó – adminisztratív gazdasági okokból – kéri, hogy az intézmények a Könyvért megrendelőjegyzékén rendeljék meg az egyes példányokat. Azok az intézmények, amelyek nincsenek szerződéses viszonyban a Könyvtárellátóval, megrendeléseiket az OSZK KMK szervezési és propaganda osztályára küldjék. (1827 Budavári Palota F épület)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

TÁJÉKOZTATÓ

szerzőinknek a Könyvtári Figyelő szerkesztőségéhez benyújtott kéziratok tartalmi és formai követelményeiről

1. Lapunk a könyvtár- és tájékoztatásügy elméleti és gyakorlati kérdéseivel, a külföld könyvtárügyével, jelentős szakmai kiadványok bemutatásával foglalkozó kéziratokat fogad el közlésre.
2. A kéziratokat 2 példányban kettes sorközzel gépelve (30 soros, 60 leütéses oldalon) kérjük beküldeni.
3. Ábrákat, illusztrációkat csak korlátozottan tudunk közölni. Csak jó minőségű, kontúros ábrát vagy fényképet tudunk elfogadni. A táblázatokat és az ábrákat külön lapon szintén két példányban kell mellékelni és helyüket a kéziratban megjelölni.
4. A kéziratok terjedelme tanulmányok esetében ne legyen több egy ívnél (21 oldal); a fordítások, tömörítvények, külföldi könyvtárügyi eseményekről szóló beszámolók 8–10, a könyvismertetések 4–6 oldal terjedelemnél.
5. A tanulmányok rövid 10–15 mondatos tartalmi kivonatát két példányban kérjük csatolni az angol, orosz és német nyelvű tartalmi ismertető elkészítése céljából.
6. Az idézetekkel, hivatkozásokkal kapcsolatban a következőket kérjük: ha a cikk egészében ötnél kevesebb a hivatkozások száma, a forrásokat lábjegyzetben adják meg, egyébként a cikk végén IRODALOM vagy JEGYZETEK címszó alatt sorszám szerint sorolják fel. Szó szerinti idézésnél az idézett mű szerzője, címe kiadója, a kiadás helye, a kiadás éve és az oldalszám jelölendő meg. Folyóiratcikkre történő hivatkozásnál a szerző nevét, a cikk címét, a folyóirat teljes nevét, az évfolyamot, a megjelenés évét, a folyóirat számát és az oldalszámot kérjük megadni.
7. A szerkesztőség joga a kéziratok stiláris javítása, tartalmi változtatáshoz a szerző hozzájárulása szükséges.
8. A szerző vállalja, hogy a korrektúrát postafordultával, kijavítva visszaküldi a szerkesztőségnek.
9. A kézirat végén kérjük feltüntetni a szerző nevét, munkahelyét, munkahelyi telefonszámát, lakcímét, személyi azonosító számát és azt, hogy a honoráriumot hová kéri átutaltatni.

Kérjük szerzőinket, hogy a fenti szempontok szerint megírt kéziratokat küldjenek szerkesztőségünkbe.

Köszönettel:

A szerkesztőség

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ára : 30,– Ft

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban